T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

RESÛLÎ SULTANI MELİK MUZAFFER VE DÖNEMİNİN BELLİ BAŞLI SİYASİ-İLMÎ GELİŞMELERİ

Yüksek Lisans Tezi

FATMA EDANUR KÜLAHCI

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
.İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

RESÛLÎ SULTANI MELİK MUZAFFER VE DÖNEMİNİN BELLİ BAŞLI SİYASİ-İLMÎ GELİŞMELERİ

Yüksek Lisans Tezi

FATMA EDANUR KÜLAHCI

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nihal Şahin Utku
2. Üye : Prof. Dr. Gülgün Uyar
3. Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ümit Eskin

İstanbul, 2024

ÖZET

Resûlî Hânedanlığı, Eyyûbîler'in Yemen'deki son sultanın vefatından sonra bölgedeki nâibi olan Melik Mansûr Nûreddin Ömer'in bağımsızlığını ilan etmesiyle 626/1229 senesinde kurulmuş olup, 858/1454 yılına kadar Yemen'de varlığını sürdürmüştür. Resûlîler, sultanlarının siyasi, iktisadî ve kültürel alandaki başarılı politikaları sayesinde iki asrı aşkın bir süre Yemen'de hüküm sürmüş bir hânedanlıktır. Resûlî Hânedanlığı'nın en gelişmiş dönemine sahne olan, Yemen'deki birliği tesis eden, bölgedeki ilmî canlanışta önemli açılımlar sağlayan hükümdarı, hiç şüphesiz Melik Muzaffer'dir. 648/1250 ile 694/1295 yılları arasında hüküm süren Melik Muzaffer, başarılı bir devlet adamı olarak iktidarı süresince siyasi, iktisadî, ilmî ve kültürel alanlarda gösterdiği ilerlemelerle Yemen tarihinde olduğu kadar İslâm tarihinde de önemli izler bırakmıştır. Kırk altı senelik iktidarı süresince hânedan mensupları ve Yemen'deki Zeydîler'e karşı yaşanan yoğun hâkimiyet mücadelesine rağmen hem saltanatı elde etmeyi hem de Yemen'deki toprak hâkimiyetini genişletmeyi başarmıştır. Âlim sultan olarak nitelendirilen Melik Muzaffer'in ilim alanındaki şahsî gayretlerinin yanı sıra, ilme değer vermesi ve ulemâyı desteklemesi sayesinde Resûlî Hânedanlığı ilmî açıdan önemli gelişmeler yaşamıştır. Bu çalışmada, Resûlî dönemi kaynaklarından istifade edilerek, hânedanlığın ikinci sultanı olan Melik Muzaffer ve uzun süren iktidarı dönemi çok yönlü olarak ele alınacaktır. Giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşacak olan çalışmada, sırasıyla Melik Muzaffer'in hayatı ve şahsiyeti, iktidar dönemi ve onun döneminde yaşanan ilmî gelişmeler ele alınarak sonuca bağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yemen, Resûlîler, Melik Muzaffer

ABSTRACT

Rasulid dynasty was established in 626/1229 after the death of the last Ayyubid sultan in Yemen and the declaration of independence by his regent in the region, Malik Mansur Nuraddin Umar, and has existed in Yemen until 858/1454. Rasulids governed in Yemen for over two centuries thanks to successful policies of its sultans in fields of politics, economy, science and culture. The ruler of the most advanced period of the Rasulid dynasty, who ensured the unity in Yemen and made significant inroads in the scholarly revival in the region, was undoubtedly Malik Muzaffar. As a successful statesman, Malik Muzaffar who ruled between 648/1250 and 694/1295 lefted an important mark in the history of Yemen as well as in the history of Islam with the progress he made in political, economic, scientific and cultural fields during his rule. During his forty six years of rule, he succeeded in both gaining the sultanate and expanding his territorial control in Yemen despite the intense struggle for dominance against the members of the dynasty and the Zaydis of Yemen. In addition to his personal effort in the field of science, Melik Muzaffar, who was characterized as a scholarly sultan, supported the scholars and built many religious and scientific institutions, which led to important scientific developments in the Rasulid dynasty. In this study, Malik Muzaffar, the second sultan of the Rasulid Dynasty, and his long period of rule will be analyzed in a multifaceted way by utilizing the sources of the Rasulids period. The study, which will consist of an introduction, three main chapters and a conclusion, will be concluded by discussing the life and personality of Malik Muzaffar, the period of his rule and the scholarly developments during his reign.

Key Words: Yemen, Rasulids, Malik Muzaffar

ÖNSÖZ

Resûlî Hânedanlığı, 7./13. yüzyılda Yemen'de kurulmuş olup iki asırdan fazla bir süre bölgede hâkimiyetini sürdürmüştür. Melik Mansûr tarafından kurulan Resûlîler, hânedanlığın ikinci hükümdarı Melik Muzaffer'in 648-694/1260-1295 yılları arasındaki iktidarıyla devam etmiştir. Çalışmanın konusunu teşkil eden kırk altı yıllık Melik Muzaffer dönemi, Yemen'i birliğe ulaştırması ve devletleşmesini sağlaması bakımından Resûlî tarihi içerisinde öne çıkmaktadır. Genel itibariyle, Melik Muzaffer'e ve döneminin siyasi ve ilmî dinamiklerine odaklanan bu çalışma, bu dönemde Yemen'de öne çıkan siyasi olayları ve yaşanan ilmî gelişmeleri ele almaktadır.

Ülkemizde Resûlî hükümdarı Melik Muzaffer dönemine ilişkin müstakil bir çalışmaya denk gelinmemiş olması, konu seçiminde teşvik edici bir unsur olmuştur. İslâm tarihi ve medeniyetindeki konumu nedeniyle ikinci Resûlî hükümdarı Melik Muzaffer ve dönemi araştırmaya değer görülmüştür. Bu çalışmanın Resûlîler dönemine ilişkin yapılacak araştırmaların artması için bir vesile olmasını ümit ediyoruz.

Tez çalışmamın başından sonuna dek değerli yönlendirmeleri ve desteğiyle çalışmamı kolaylaştıran kıymetli danışmanım Doç.Dr.Nihal ŞAHİN UTKU'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Tez savunma sürecindeki değerli katkıları ve değerlendirmelerinden dolayı Prof.Dr.Gülgün UYAR ve Dr.Öğr.Üyesi Ümit ESKİN'e müteşekkirim.

Yüksek lisansımın başından itibaren olduğu gibi tez yazım sürecinde de tecrübe ve bilgisini benimle paylaşan, tavsiyeleriyle beni yönlendiren, çalışmama ve bana yürekten verdiği desteğiyle beni ferahlatan çok sevgili arkadaşım Hediye Sümeyra KORKMAZ'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Diğer taraftan tez yazma süreçlerimizin aynı döneme denk geldiği, beraber yol aldığımız, maddi-manevi desteğiyle bu süreci bana kolaylaştıran arkadaşım Sümeyye ÖZDEN'e teşekkürü borç bilirim. Tez yazım sürecindeki gerek manevi gerekse teknik anlamda verdiği destekle işlerimi kolaylaştıran arkadaşım Havvanur GÜNDÜZ'e müteşekkirim.

Bütün hayatım boyunca olduğu gibi tez dönemimde de desteklerini en güzel şekilde hissettiren, varlıkları ve destekleriyle beni her daim ferahlatan ve bu süreci bana kolaylaştıran çok kıymetli babam ve anneme, sevgili abim ve kız kardeşime ne kadar teşekkür etsem azdır.

Fatma Edanur KÜLAHCI

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

GİRİŞ **1**

1. Çalışmanın Amacı ve Önemi 1

2. Çalışmanın Kapsamı, Yöntemi ve Tekniği 1

3. Kaynaklar ve Araştırmalar 2

3.1. Kaynaklar 2

3.2. Araştırmalar 6

BİRİNCİ BÖLÜM:MELİK MUZAFFER'İN HAYATI ve ŞAHSİYETİ **8**

1.2. Soyu ve Ailesi 8

1.2. Hükümdarlığı 11

1.3. İlmî Yönü 15

1.4. Şahsiyeti 19

1.5. Vefatı 20

İKİNCİ BÖLÜM: MELİK MUZAFFER DÖNEMİNİN ÖNE ÇIKAN SİYASİ GELİŞMELERİ **21**

2.1. Melik Muzaffer'in İktidara Geldiği Ortam 21

2.2. Tahta Çıkışı 22

2.3. Dönemin Belli Başlı Siyasi Gelişmeleri 24

2.3.1. Saltanat Mücadeleleri 24

2.3.1.1. Üvey Annesi Bint Havza ve Oğulları ile Siyasi Rekabeti 24

2.3.1.2. Amcazâdeleri Emir Esedüddin ve Emir Fahreddin ile Yaşadığı Çekişmeler 27

2.3.2. Yemen Topraklarında Verdiği Hâkimiyet Mücadelesi 31
2.3.2.1.Zeydîler'le Yaşadığı Çatışmalar 31
2.3.2.2. Hadramut Topraklarında Verdiği Mücadeleler 36
2.3.3.Hilâfet İddiası Çerçevesinde Memlükler ile Mekke Rekabeti 37
2.4. Melik Muzaffer'in Siyaset Tarzı 41
2.5. Melik Muzaffer'in Takip Ettiği Politikalar 43
2.5.1. İktisadî Bağımsızlık Politikası 43
2.5.2. Topraklarını Genişletme Politikası 44
2.5.3. Diplomatik İlişkilerde Takip Ettiği Politika 44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MELİK MUZAFFER DÖNEMİNİN ÖNEMLİ İLMÎ GELİŞMELERİ 49
3.1. Dönemin İlmî Ortamını Şekillendiren Unsurlar 49
3.1.1. Dinî-Tasavvufî Hareketler 49
3.1.2. İlmî Muhitler Arasındaki İhtilaflar 52
3.2. Melik Muzaffer'in İlme Verdiği Destek ve Âlimleri Himayesi 55
3.3. Melik Muzaffer'in İlme Verdiği Değerin Etkileri ve Yansımaları 60
3.3.1. İlmî Hareketlilikte Artış 60
3.3.2. Kitap Kültüründe Zenginleşme 63
3.3.3. Naklî ve Aklî İlimlerde Canlanma 64
3.3.3.1. Naklî İlimler 65
3.3.3.1.1. Fıkıh 65
3.3.3.1.2. Hadis 66
3.3.3.1.3. Kıraat 66
3.3.3.2. Aklî İlimler 67
3.3.3.2.1. Tıp 67

3.3.3.2.2. Veterinerlik 67
3.3.3.2.3. Astronomi ve Hesab İlmi 68
3.3.3.2.4. Mûsiki 69
3.3.4. İlmî Kurumların İnşası 69
3.4. Melik Muzaffer'in Yemen'deki İlmî Geleneğin Oluşumuna Katkıları 75
SONUÇ 77
KAYNAKÇA 80
EKLER 89

KISALTMALAR

akt.	Aktaran
b.	bin, ibn (Oğlu)
bkz.	Bakınız
bnt.	kızı
bs.	Basım
c.	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Erişim	Erişim Tarihi
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
m.	Milâdî
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm Tarihi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
trc.	Tercüme eden
ts.	Tarihsiz
v.dğr.	ve diğerleri
y.y.	Yayıncı Yok
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Resûlîler, 626-858/1229-1454 yılları arasında iki yüz seneden fazla Yemen'de hüküm sürmüş bir hânedanlıktır. Pek çok yönden ilerlemeler kaydederek Yemen'i en üst noktaya taşımışlardır. Hânedanlığın ikinci hükümdarı olan ve 648-694/1250-1295 yılları arasında kırk altı yıl iktidarda kalan Melik Muzaffer ise Yemen'de o zamana kadar görülmemiş bir birlik sağlaması, âlim sultan olarak anılması ve parlak bir dönem yaşatması sebebiyle hânedanlık içerisinde önemli bir yer edinmiştir. "Resûlî Sultanı Melik Muzaffer ve Döneminin Belli Başlı Siyasi-İlmî Gelişmeleri" başlıklı bu çalışmanın temel amacı, Resûlîler'in en parlak ve en uzun iktidarının yaşandığı Melik Muzaffer iktidarını farklı yönleriyle ele alarak sultanın dönemini aydınlatmak ve hânedanlığın İslâm tarihi ve medeniyeti içindeki konumunu ortaya koymaktır. Araştırmanın çerçevesi, Melik Muzaffer'in hayatı ve şahsiyeti, dönemindeki belli başlı siyasî ve ilmî gelişmeler ele alınacak şekilde belirlenmiştir.

Melik Muzaffer'in hükümdar olarak Resûlî Hânedanlığı'na ne tür katkıları olduğu ve Yemen bölgesine neler kazandırdığı gibi meseleler çalışmanın temel gayesini oluşturmaktadır. Hânedanlığa bu parlak dönemi yaşatan sultanın hayatı ve şahsiyeti gibi konular ele alınarak, devletin ilerlemesine etkileri, sultanın şahsında hânedanlığın tanıtılması ve yükselişinin gözlemlenmesi hedeflenmektedir. Diğer yandan bu süreçte yaşanan taht mücadeleleri, Yemen'in diğer siyasi unsurlarıyla ve dış ülkelerle ilişkileri gibi meselelere temas edilecektir. Böylelikle hem Resûlîler'in hem de Melik Muzaffer döneminin, Yemen ve Arap coğrafyasındaki bölge siyaseti içine yerleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bunların yanı sıra Melik Muzaffer'in ilme yaklaşımı ve bunun neticesinde İslâm medeniyetine sunulan katkıların neler olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Resûlîler'in ikinci hükümdarı Melik Muzaffer'in dönemine dair Türkçe literatürde müstakil bir çalışmanın bulunmaması, bu konunun seçilmesini sağlayan en temel saik olmuştur. Bu çalışmayla, Yemen ve nispeten gözardı edilen Resûlî dönemi araştırmalarına ve hânedanlığın medeniyet tarihindeki yerine ilişkin incelemelere mütevazı bir katkı sağlaması ümit edilmektedir.

2. Çalışmanın Kapsamı, Yöntemi ve Tekniği

Çalışmanın birinci bölümünde Melik Muzaffer'in hayatı ve şahsiyeti ele alınarak nesebinin nereye dayandığına ve ailesine odaklanılmıştır. Diğer taraftan devlet adamı kimliğine değinilerek nasıl bir hükümdar olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca âlim sultan olarak anılmasına zemin hazırlayan

ilmî yönleri incelenmiştir. Bunlara ek olarak, Melik Muzaffer'in kişiliği hakkında bilgi verildikten sonra vefatına ilişkin malumatlar sunulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde dönemin belli başlı siyasi gelişmelerine temas edilirken, Melik Muzaffer'in tahta çıkmasından önce Resûlîler'de nasıl bir siyasi ortamın olduğuna, sultanın nasıl bir devlet mirası aldığına ve tahta çıkmasında etkili olan unsurlara odaklanılmıştır. Diğer yandan bu kısım, döneminde mücadele ettiği gruplar, taht çekişmeleri ve toprak mücadeleleri şeklinde tasnif edilerek detaylandırılmıştır. 656/1258 yılında son Abbâsî halifesi Müsta'sım Billâh'ın vefatından sonraki süreçte İslâm devletleri arasında kendisini nasıl konumlandırdığı ve bunun neticesinde neler yaptığı da ayrıca araştırılmıştır. Bunların yanı sıra takip ettiği siyasi, iktisadî, diplomatik ve yayılmacı politikaları incelenmiştir. Böylelikle Melik Muzzaffer'i bölgede önemli bir siyasi aktör haline getiren unsurlar ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Melik Muzaffer dönemindeki ilmî gelişmelere odaklanılarak bu dönemde ilmî ortamı şekillendiren unsurlar araştırılmış, daha sonra Melik Muzaffer'in ilme ve ulemâya yaklaşımı, bu yaklaşımın hem hânedanlığın yükselişine hem de İslâm medeniyetine ne gibi katkılar sağladığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Melik Muzaffer'in ilme verdiği değerin etki ve yansımalarının görüldüğü alanlara da değinilerek bu bağlamda dönemin gelişen ilimleri, ulemâ hareketliliği ve ilmî kurumları incelenmiştir.

Bu araştırmada birincil kaynakların esas alındığı, ikincil kaynaklardan da faydalanıldığı nitel araştırma yöntemine dayanan bir çalışma ortaya konulmuştur. Arapça, İngilizce, Fransızca ve Türkçe araştırmalardan elde edilen bilgiler harmanlanarak Melik Muzaffer dönemindeki Resûlî mirası açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

3. Kaynaklar ve Araştırmalar

3.1. Kaynaklar

Resûlîler zamanında çeşitli türlerde telif edilen klasik eserler çalışmanın esas kaynaklarını oluşturmaktadır. Araştırılan döneme ilişkin birinci elden bilgiler içeren ve araştırmaya önemli katkılar sağlayan eserler telif edildikleri yıllara göre kronolojik olarak incelenmiştir.

Çalışmanın konusu itibariyle en sık başvurulan kaynaklardan bir tanesi Melik Muzaffer'in müşaviri olan Bedrüddîn Muhammed b. Hâtim b. el-Fazl el-Yâmî el-Hemdânî (ö. 702/1302'den sonra)[1] tarafından

[1] Sabri Hizmetli, "İbn Hâtim", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 20/31.

kaleme alınan *Kitâbü's-Simtı'l-ġâli's-semen fî ahbâri'l-mülûk mine'l-Ġuz bi'l-Yemen*[2] adlı eserdir. Sultanın müşaviri olması nedeniyle dönemin siyasi gelişmelerine bizzat katılımı ve müşahedesi eserin çalışmamız için önemini ortaya koymaktadır. Eserde Oğuzlar'ın tarihini kaleme alan İbn Hâtim, Eyyûbî sultanları ve Resûlîler'in ilk iki sultanı olan Melik Mansûr ve Melik Muzaffer zamanında yaşanan siyasi olayları detaylı ve kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Bu eser, çalışmamızın siyasi tarih kısmının en önemli kaynağı olup, diğer kaynaklarda olmayan farklı bilgiler ihtiva etmektedir. Melik Muzaffer dönemi detaylı bir şekilde ele alınmasına rağmen eserde sadece siyasi olay ve ilişkilere odaklanılmış, dönemin ekonomik ve kültürel ortamını ortaya koyacak bilgilere yer verilmemiştir. Diğer taraftan eser, *The Ayyūbids and early Rasūlids*[3] başlığıyla iki cilt halinde G.Rex Smith tarafından 1978 yılında tahkik edilmiştir. İlk cildi Arapça metnin tahkikli halini içerirken, ikinci ciltte *Kitâbü's-Simt*'te geçen terim, kabile ve yer isimlerinin açıklandığı ingilizce bir içerik sunulmuştur.

Araştırmanın en önemli kaynaklarından bir tanesi Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb el-Cenedî (ö. 732/1332) tarafından telif edilen *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*'tür.[4] Resûlîler döneminde Yemen'de yaşamış olan Cenedî, Hz. Peygamber döneminden başlayarak 730/1330 yılına kadar Yemen'de bulunmuş ulemâ, kudât gibi gruplardan bahsetmiş, bunun yanı sıra Resûlî Hânedanlığı'nın hükümdarları, emirleri gibi önde gelen isimlerine de yer vermiştir. Cenedî, biyografilerini yazdığı kişilerin neseplerine, doğum ve çoğunlukla ölüm tarihlerine, rahle-i tedrisinden geçtiği hocalarına, bazen hocalarından okudukları eserlere, hangi ilimlerde yetkin olduklarına, eğitim verdikleri talebelerine ve varsa yaptıkları görevlere değinmiştir. Ayrıca kişilerin ilim için gittiği yerler de zikredilmiştir. Bahsi geçen bilgiler Yemen'deki bölgelere göre tasnif edilerek verilmiştir. Fakat eserin başlıklandırılmamış ve bölümlere ayrılmamış olması araştırmacılar için zorluk oluşturmaktadır. Diğer taraftan eserini kaleme alırken başka kaynaklardan faydalanmış, bu kaynakların başında da İbn Semüre el-Ca'dî'nin (ö. 586/1190'dan sonra) *Tabakâtü fukahâ'i'l-Yemen* adlı kitabı yer almıştır. Cenedî'nin Yemen'in farklı bölgelerine giderek bilgi toplamasının yanı sıra ele aldığı olayları bizzat yaşayan veya 'sika' olarak ifade ettiği, olayı yaşamamış fakat rivayeti doğru aktaran kişilerden almış olması eseri önemli kılmaktadır. Böylelikle eserde 730/1330 yılına kadar Yemen'de ve özellikle Resûlîler dönemindeki ilmî faaliyetler ortaya konulmuştur. Bizim çalışmamızın da, özellikle Melik Muzaffer dönemindeki ilmî gelişmeleri incelediğimiz bölümünün temel kaynağı olmuş, kaleme alınan biyografiler dönemin tarihî, siyasi, ilmî ve

[2] Bedrüddîn Muhammed b. Hâtim b. el-Fazl el-Yâmî el-Hemdânî, *Kitâbü's-Simtı'l-ġâli's-semen fî ahbâri'l-mülûk mine'l-Ġuz bi'l-Yemen*, thk. G.R. Smith (London: E. J. W. Gibb Memorial, 1974).

[3] G. R. Smith, *The Ayyubids and Early Rasulids in the Yemen: 567-694/1173-1295* (London: E. J. W. Gibb Memorial, 1978).

[4] Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb el-Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva el-Hivali (San'a: Mektebetü'l-İrşad, 1993); Ebû Abdullah Bahaeddin Muhammed b. Yusuf b. Yakub Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva el-Hivali (San'a: Mektebetü'l-İrşad, 1995).

sosyal yönlerini anlamaya da kapı aralamıştır. Ayrıca çalışmanın biyografi kısmında hem Melik Muzaffer'e hem de ailesine ilişkin bilgiler araştırılırken de bu eserden faydanılmıştır.

Yemenli Zeydî bir tarihçi olan İmâdüddîn İdrîs b. Alî b. Abdillâh el-Hasenî el-Hamzî (ö. 714/1314) Yemen'in önemli Zeydî kabilesi Benî Hamza'nın soyundan gelmektedir. Kaleme alınan *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî maʿrifeti's-siyer ve'l-ahbâr*[5] adlı eserin bir Yemen tarihi kitabı olduğu bilinmektedir. Resûlîler'e dair bilgilere de yer verilen eser, Hz. Peygamber'den 714/1314 yılına kadar olan Yemen tarihini ele almaktadır. Melik Muzaffer dönemine dair geniş bilgiler bulunmamakla birlikte, bazen Resûlîler'in yanında kimi zaman da karşısında olan babasının varlığı ve kendisinin de çocukluğunda bu döneme tanıklık etmesi eseri önemli kılmaktadır. Özellikle eserde Melik Muzaffer'in Zeydîler'le olan ilişkilerine ilişkin verilen bilgiler, çalışmanın siyasi gelişmelerinin ele alındığı bölüme katkı sağlamıştır.

el-'Atâyâ es-seniyye ve'l-mevâhibi'l-heniyye fi'l-menâkibi'l Yemeniyye[6] adlı eser Resûlî emiri el-Melik'ü'l-efdal Abbâs b. Alî b. Dâvûd er-Resûlî el-Gassânî el-Yemânî (ö. 778/1377) tarafından telif edilmiştir. İslâm'ın doğuşundan kendi dönemine kadar pek çok âlim, sultan ve emirin biyografisini alfabetik sıraya göre vermiştir. Hânedan üyesi olan bir müellif tarafından yazılması eseri kıymetli kılmaktadır. Fakat aynı zamanda çalışmamızda bu eserlerden faydalanarak Melik Muzaffer'e ilişkin verdiğimiz bilgilerden bazılarına başka kaynaklarda rastlanılmaması ise Resûlî sultanı olması sebebiyle yanlı bir tutumla yaklaşmış olabileceğini de düşündürmüştür. Diğer taraftan Melik Muzaffer'in kişiliği, eserleri gibi konulara dair bilgiler sunması nedeniyle sultanın biyografisinin ele alındığı bölümde istifade edilen eserlerden olmuştur.

Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hasen b. Ebî Bekr el-Hazrecî ez-Zebîdî (ö. 812/1410) tarafından kaleme alınan *el-'Ukûdü'l-lü'lü'iyye fî târîhi'd-devleti'r-Resûliyye*[7] adlı eser de çalışmada başvurulan esas kaynaklar arasındadır. Toplam üç ciltten oluşan eser, Resûlîler'in neseplerine ilişkin bilgi verdikten sonra haânedanlığın başından 803/1400 yılına kadar hüküm süren sultanların dönemlerini ele almıştır. Eserde her yılın öne çıkan siyasi olayları kronolojik sıraya göre verilmiş olup, aynı zamanda bu kronolojik akışta o sene vefat eden âlim, sultan, devlet erkanı ve saray kadınları gibi önde gelenlerin biyografileri sunulmuştur. Bu kısımda kişilerin varsa tedrisat sürecinden, katıldığı imar faliyetlerinden bahsedilmiştir. Böylelikle siyasi tarihin yanı sıra biyografilerle verilen sosyal tarih bilgileri Resûlîler dönemine dair önemli bir resim sunmuştur. Siyasi tarih kısmını ele alırken el-Melikü'l-Hâtemî'ye ait *el-ʿİkdü's-semîn*[8] adlı eserinden ve sosyal tarihe ilişkin bilgileri aktarırken de Cenedî'nin *Kitâbü's-Sülûk'*ünden faydalanarak aktarımlar

[5] İmâdüddîn İdrîs b. Alî b. Abdillâh el-Hasenî el-Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî maʿrifeti's-siyer ve'l-ahbâr*, thk. Abdulmuhsin Müdac el-Müdac (Kuveyt: Müessesetü'ş Şirâi'l Arabî, 1992).

[6] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye ve'l-mevâhibi'l-heniyye fi'l-menâkibi'l Yemeniyye*, thk. Abdulvahid Abdullah Ahmed Hamirî (San'a: Dâru'l-Kütüb, 2004).

[7] Muvaffakuddîn Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hasen b. Ebî Bekr ez-Zebîdî Hazrecî, *el-'Ukûd ü'l-lü'lü'iyye fî târîhi'd-devleti'r-Resûliyye*, thk. M. Besyûnî Asel (Kahire: Matbaatü'l-Hilâl, 1911).

[8] Cevat İzgi, "Ali b. Hasan Hazrecî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 17/145.

yapmıştır. Ailesinin Resûlîler katında değerli oluşu, Hazrecî'nin ise Zebîd müftülüğü yapmış olması[9] müellifin hânedanlığa uzak olmayan bir isim olduğunu ve her ne kadar Melik Muzaffer'den sonraki dönemde yaşamış olsa da Resûlîler'e ilişkin bazı olayları bizzat müşahede etmiş olabileceğini göstermektedir. Eser, Sir James William Redhouse tarafından *The Pearl-Strings; A History of the Resūlīyy Dynasty of Yemen*[10] başlığıyla İngilizceye tercüme edilmiş olup, eklemelerle birlikte beş cilt halinde neşredilmiştir. Redhouse tarafından metne getirilen açıklama ve bilgilendirmeler dönemin şahıslarının kimler olduğu ve Yemen bölgesini coğrafî açıdan anlamaya olanak sağlamıştır. Çalışmanın temel kaynaklarından olan bu eserde sunulan siyasi malumat, Melik Muzaffer dönemi siyasi gelişmelerini kronolojik ve detaylı bir şekilde anlamayı sağlarken, verilen biyografilerle dönemin ulemâsının ilim ağı, ilmî birikimi ve dönemin inşa edilen yapıları hakkında önemli veriler elde edilmesine imkân tanımıştır.

İbnü'd-Deyba' Abdurrahmân b. Alî el-Yemenî (ö. 944/1537), *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*[11] adlı eserinde İslâmî dönemden sonra Tahirîler de dahil olmak üzere Yemen'deki devletleri konu almış, Resûlîler'e de bir bölüm ayırmıştır. Melik Muzaffer dönemini müstakil bir şekilde ele alan müellif, genel hatlarıyla dönemin siyasi olaylarını sunmuştur. Çalışmada da eserin bu yönünden istifade edilmiştir.

Ebû Muhammed Abdullāh et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Bâ Mahreme (ö. 947/1540), *Târîhu saġri ʿAden*[12] adlı eserini iki bölümde ele almış, ilk bölümünde Aden hakkında bilgilere, ikinci bölümünde ise Aden'de yetişen, yaşayan veya oraya gelen sultan, âlim, vezir, kadı ve tüccar gibi gruplara yer vermiştir. Eser, Aden'deki bu grupların birbiriyle olan ilişkilerine de ışık tutarak çalışmada ele alınan ilmî muhitler konusunun incelenmesine katkıda bulunmuştur.

Yahyâ b. el-Hüseyin es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1099/1687'den sonra) tarafından telif edilen *Ġāyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*[13] hicretin başından itibaren gelişen olaylar ve Yemen'de kurulan devletlerden bahseder. Bu eserin araştırmamız için önemi Yahya b. Hüseyin'in Zeydî bir tarihçi olması, bu sebeple de Melik Muzaffer döneminde Kuzey Yemen'de bulunan Zeydîler'e dair nispeten daha detaylı fakat tarafsız bilgiler vermesidir. Çalışmanın siyasi tarih kısmında farklı bilgilerinden faydalanılan bir eser olmuştur.

9 İzgi, "Ali b. Hasan Hazrecî", 17/144-145.
10 Aliyyu'bnu'l-Hasan Khazrejiy, The Pearl-Strings A History of the Resuliyy Dynasty of Yemen, ed. E.G. Browne vd., çev. James William Redhouse (Leiden: E.J. Brill, 1906).
11 Ebû Muhammed Vecihüddin Abdurrahman b. Ali İbnü'd-Deyba', Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn, thk. Muhammed b. Ali Ekva' (San'a: Mektebetü Ebû Zer el-Gıfârî, 1988).
12 Ebû Muhammed Afifüddin Abdullah et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Bâ Mahreme, Târîhu saġri ʿAden, thk. Oscar Löfgren (Kahire: Mektebetü Medbulî, 1991).
13 Yahyâ b. el-Hüseyn b. el-Mansûr–Billâh el-Kāsım b. Muhammed el-Hasenî es-San'ânî el-Yemenî Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî (Kahire: Dârü'l-Katibi'l-Arabi, 1968).

Tabakâtu'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs[14] adlı eser Ebü'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif eş-Şercî ez-Zebîdî (ö. 893/1488) tarafından kaleme alınmış olup mukaddimesinde, sûfi tabakatlarında farklı İslâm coğrafyalarındaki âlim ve sûfilere değinildiğini fakat Yemenli sûfilerin yer almadığını söyleyerek bu amaçla eseri telif ettiğini söylemiştir. Alfabetik sırayı gözeterek ele aldığı sûfilerden ve onların kerametlerinden bahsetmiştir. Çalışmanın ilmî gelişmeleri konu alan kısmında dönemin sûfilerine ilişkin bilgilere ve Melik Muzaffer ile olan ilişkilerine dair malumat için başvurulan eserler arasında yer almıştır.

3.2. Araştırmalar

Modern araştırmalar arasında Daniel Martin Varisco'nun *Texts and Pretexts: The Unity of the Rasulid State in the Reign of al-Malik al-Muzaffar* adlı makalesi,[15] Melik Muzaffer hakkında yapılmış müstakil araştırmaların ulaşabildiğimiz en erken tarihli olanıdır. Yazar, özet mahiyetindeki bu çalışmanın amacının Melik Muzaffer'in Yemen'de oluşturduğu birliği incelemek olduğunu belirtmiş, konuyu dönemin siyasi, iktisadî, ticari ve kültürel yönleriyle ele almıştır. Her ne kadar detaylara yer verilmeyip döneme dair genel bir çerçeve sunmakla yetinilmişse de çalışmamız için ufuk açıcı olmuştur. Modern araştırmalar arasında Eric Vallet tarafından telif edilmiş olan ve Fransız dilinde kaleme alınan *L'Arabie marchande*[16] adlı eser, Resûlîler dönemindeki ticari gelişmeler ve devletin ticaretteki rolü gibi meselelere odaklanan kapsamlı bir çalışmadır. Melik Muzaffer'in Yemen'in gelişimine katkı sağlayacak ticaret politikalarına, tüccarlarla ilişkisine dair önemli bilgiler sunarken diğer taraftan Kızıldeniz ticareti üzerinden sultanın Mekke hâkimiyeti ve Memlükler'le olan ilişkisine ve Hindistan gibi doğu ülkeleriyle olan ticari temaslarına değinilmiştir. Bu yönleriyle eser, çalışmamızda faydalanılan modern araştırmalardan biri olmuştur. Mohammed Abdelrahim Jazem ve Brigitte Marino'ya ait *Nur al-Din et al-Muzaffar:la construction de l'Etat rasoulide au Yémen*[17] başlıklı makale ise Resûlîler'in kuruluşu ve Melik Muzaffer dönemindeki siyasi olaylara ve Yemen'in idarî ve iktisadî yapılanmasına odaklanmıştır. Makale, Melik Muzaffer döneminin siyasi gelişmelerine ilişkin yaptığı değerlendirmeleri bakımından çalışmamıza katkıda bulunmuştur. Türkçe literatüre nispetle farklı dillerdeki literatürde Resûlî araştırmalarına dair çalışmaların daha zengin olduğu dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra araştırmacı Daniel Martin Varisco tarafından hazırlanan, Resûlîler

[14] Ebü'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif eş-Şercî, *Tabakâtu'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs* (y.y.: Dâr'ül-Yemeniyye, 1986).
[15] Daniel Martin Varisco, "Texts and Pretexts: The Unity of the Rasulid State Under Al-Malik Al-Muzaffar", *Revue Des Mondes Musulmans et de La Méditerranée* 67/1 (1993), 13-24.
[16] Eric Vallet, *L'Arabie marchande Etat et commerce sous les sultans rasūlides du Yemen (626-858/1229-1454)* (Paris: Éditions de la Sorbonne, 2010).
[17] Mohammed Abdelrahim Jazem - Brigitte Marino, "Nur al-Din et al-Muzaffar: la construction de l'Etat rasoulide au Yémen" (Erişim 26 Kasım 2023).

dönemine ilişkin klasik ve modern kaynakların derlendiği ve konularına göre tasnif edilerek verildiği internet sitesi[18] de araştırma yapılabilecek kaynakların neler olduğunu görmek adına oldukça faydalı olmuştur.

Arapça yazılmış modern kaynaklar arasında Abdullah Muhammed el-Habeşî tarafından kaleme alınan *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* adlı eser Resûlîler dönemindeki ilmî ortam ve faaliyetleri ele almaktadır. Bu eserin yanı sıra Resûlîler dönemindeki ulemâya ve telif ettikleri eserlere ilişkin bilgiler sunarak dönemin ilmî faaliyetlerini ortaya koyan İsmâil b. Ali Ekva''nın *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen* başlıklı çalışmaları, ilmî gelişmeleri anlamak adına başvurduğumuz eserlerdendir. Bu alana dair ortaya konulmuş çalışmalardan bir diğeri 'Abd al-Hakîm Muhammed Sâbit Selâm el-Arâşî tarafından yazılan *ed-Devletü'r-Resûliyye fî ahdi's- Sultani'l-Muzaffer el-evvel Yusuf b. Ömer (647-694)*[19] başlıklı yüksek lisans tezidir. Yapılan çalışmada dönemin siyasi, iktisadî, ilmî ve mimarî gelişmeleri ele alınmış, çalışmamızın bazı bölümlerinde ele alınan kısımlardaki bazı bilgilerden faydalanılmıştır. Fakat tezin konusu olan Melik Muzaffer'in hayatına, nesebine, şahsiyetine ilişkin detaylı bir biyografik bilgi sunulmamıştır. Ayrıca dönemin ilmî ortamına ilişkin tespit edilen eksiklere de bu çalışmada yer verilmiştir.

Türkçe literatürde Melik Muzaffer'e ilişkin ilk müstakil araştırma Abdülkerim Özcan'ın Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi için kaleme aldığı *el-Melikü'l-Muzaffer er-Resûlî* maddesidir.[20] Melik Muzaffer döneminin siyasi gelişmelerini merkeze alan, diğer taraftan başarıları ve ilmî-mimarî faaliyetlerine dair kısa bilgiler sunan madde, konunun anlaşılması hususunda çalışmamıza kolaylık sağlamıştır. Cengiz Tomar tarafından kaleme alınan *Yemen'de Bir Türk Devleti; Resûlîler ve Âlim Sultanları*[21] adlı makalede ise Resûlîler ve neseplerine dair genel bir giriş verildikten sonra sırasıyla Resûlî sultanları kısa bir şekilde ele alınmıştır. Melik Muzaffer dönemine dair ise hükümdar oluşu, toprak hâkimiyetini genişletmesi ve ilmî yönüne dair bilgilere birkaç paragrafta yer verilmiştir. Cengiz Tomar'ın Resûlî sultanları 'âlim sultan' şeklindeki yorumlaması çalışmamızda başvurduğumuz bir tanımlama olmuştur. Türkiye'de bu konu ve dönem hakkında yeterli çalışma bulunmaması sebebiyle çalışmamızın Melik Muzaffer ve dönemine dair giriş mahiyetinde bilgiler sunacağını ummaktayız.

[18] "Rasulid Yemen Resources" (Erişim 08 Nisan 2024).
[19] 'Abd al-Hakîm Muhammad Sabit Selam el-Araşî, *ed-devletü'r Resûliyye fî ahdi's Sultanü'l Muzaffer el-evvel Yusuf b. Ömer (647-694)* (Aden: Camiatü Aden, Yüksek Lisans Tezi, 2006).
[20] Abdülkerim Özaydın, "el-Melikü'l-Muzaffer er-Resûlî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004).
[21] Cengiz Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", *Osmanlı Araştırmaları* 33/33 (2009), 221-236.

BİRİNCİ BÖLÜM:MELİK MUZAFFER'İN HAYATI ve ŞAHSİYETİ

1.1. Soyu ve Ailesi

619/1222 veya 620/1223 yılında Mekke'de doğdu.[22] Tam ismi bazı kaynaklarda Ebü'l-Mansûr el-Melikü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Nûreddîn Ömer b. Alî er-Resûlî et-Türkmânî,[23] bazı kaynaklarda ise Ebü'l-Mansûr el-Melikü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Nûreddîn Ömer b. Alî er-Resûlî el-Gassânî şeklinde geçmektedir.[24] Nisbesindeki bu farklılık, Resûlîler'in etnik kökenlerine yönelik tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Hânedanlığın Resûlî adını almasında Melik Muzaffer'in büyük dedesi Muhammed b. Harun'un, Abbâsî halifesi tarafından Eyyûbîler'e (567-866/1171-1462) elçi olarak gönderilmesi etkili olmuştur.[25] Melik Muzaffer'in oğlu, Resûlî sultanlarının üçüncüsü Melik Eşref, nesep ilmine dair telif ettiği *Turfetü'l-ashâb* eserinde büyük dedesi Muhammed b. Harun'u 'Şemseddin Ali b. Resûl b. Harun b. Ebi'l Feth el-Cefnî el-Gassânî şeklinde zikretmiş, soyunun ise Kahtânîler'in Kehlân koluna bağlı Gassânîler'in son emiri olan Cebele b. Eyhem'den (ö. 21/642'den sonra) geldiğini ifade etmiştir.[26] Böylelikle Resûlîler'in nesebinin Araplar'a dayandığını ortaya koymuştur. Meşhur Yemen tarihçisi Hazrecî ise *el-'Ukûd* adlı eserinde *Turfetü'l-ashâb*'a eklemeler yaparak Cebele b. Eyhem'in kabilesiyle beraber, Hz. Ömer zamanında Bizans'a sığındığı, Türkmen bölgelerine yerleştirilerek Arap kimliklerinden uzaklaştıkları ve Türkçe konuşmaya başladıkları fikrini ortaya koymuştur.[27] *Turfetü'l-ashâb*'dan sonra kaleme alınan bazı kitaplar da Resûlîler'in soyunu Gassânîler'e bağlayarak Araplar'a dayandırmıştır.[28]

Resûlîler döneminin en önemli kaynaklarından biri olan ve Melik Muzaffer'in müşaviri İbn Hâtim tarafından kaleme alınan *Kitâbü's-Simtı'l-ġâli's-semen fî ahbâri'l-mülûk mine'l-Ġuz bi'l-Yemen* adlı eserde ise Resûlîler'in ilk iki sultanı Melik Mansûr ve Melik Muzaffer'e, Eyyûbî meliklerinin verildiği kısımda, Oğuz melikleri başlığı altında yer verilirken neseplerinin Araplar'a dayandığına dair herhangi bir rivayete rastlanılmamıştır.[29] Bu sebeple Cengiz Tomar, *Turfetü'l-ashâb* ve *el-'Ukûd'*daki konuyla ilgili rivayetleri uydurma bilgiler olarak değerlendirmiştir.[30] Diğer taraftan Muhammed b. Harun'un ne ismine, ne de Abbâsî

[22] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/545; Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/85.
[23] İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-'uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 299; Özaydın, "el-Melikü'l-Muzaffer er-Resûlî", 29/74.
[24] Ebû Hafs el-Melikü'l-Eşref Mümehhidüddin Ömer b. Yusuf b. Ömer Melikü'l-Eşref er-Resuli, *Turfetü'l-ashab fî ma'rifeti'l-ensâb*, thk. K.W Zettersteen (Beyrut: Dâru Sadır, 1992), 89; el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye*, 691.
[25] Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/27.
[26] Melikü'l-Eşref er-Resuli, *Turfetü'l-ashâb*, 89.
[27] Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/27.
[28] Taceddin Abdülbaki b Abdülmecid Yemânî, *Behcetü'z-zaman fî tarihi'l-Yemen*, thk. Mustafa Hicazî (Beyrut: Dârü'l-Avde, 1985), 85; ayrıca bkz. Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 222-223.
[29] Bedreddin Muhammed el-Hemdani İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt el-gali es-semen fî ahbari'l-müluk mine'l-guzzi bi'l-Yemen* (London: E. J. W. Gibb Memorial, 1974), 1/10-11.
[30] Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 223-224.

halifesinin nezdindeki itibarından ötürü elçi olarak gönderilmesine dair herhangi bir bilgi dönemin kaynaklarında mevcut değildir.[31] Ayrıca Resûlîler'in Selçuklular emrinde Orta Doğu'ya yönelik Türk akınlarına katılan Oğuz Türkleri'nden olduğunu söyleyen araştırmacılar da vardır.[32] Bu bilgiler doğrultusunda bazı araştırmacılar, Resûlîler'in neseplerini Araplar'a dayandırmalarında bulundukları topraklarda yönetimlerini meşrulaştırarak halka kendilerini kabul ettirmek gibi bir maksadın etkili olduğunu ifade etmişlerdir.[33] Bu hususta ağırlıklı görüş Resûlîler'in ve Melik Muzaffer'in nesebinin Araplar'a dayanmadığı, Türkmen oldukları yönündedir.[34] Diğer yandan, Melik Muzaffer'in lakabının 'Şemsüddin' olduğu bilinmekte olup, Melik Muzaffer adına basılan sikkenin üzerinde de bu lakabın yer aldığı görülmektedir.[35] Ayrıca, Resûlî dönemi kaynaklarının bazılarında 'sultan',[36] bazılarında ise sultanın yanı sıra 'halife' unvanının kullanıldığı gözlemlenmiştir.[37] Mekke'de doğduğu için Melik Muzaffer'e Mekkî lakabı da verilmiştir.[38]

Babası Melik Mansûr Nûreddin Ömer b. Ali, Resûlî hânedanlığının kurucusu olup 626-647/1229-1250 yılları arasında hüküm sürmüştür.[39] Babasının Mekke valiliği yaptığı sırada dünyaya gelen Melik Muzaffer, Melik Mansûr'un üç oğlundan en büyüğüdür.[40] Diğer erkek kardeşleri Mufaddal Kutbüddin ve Fâiz Ahmed anne bir kardeşleri değildir. Mufaddal ve Fâiz'in annelerinin Melik Mansûr'un ikinci eşi, Atabek Sungur'un kızı Bint Havza[41] olduğu bilinirken,[42] Melik Muzaffer'in annesine dair kaynaklardaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu hususta Hazrecî'nin *el-'Ukûd* adlı eserinin İngilizce tercümesi *The Pearl-Strings; A History of the Resūlīyy Dynasty of Yemen*'de konuyla ilgili kısma düşülen dipnotta Bint Havza'nın toplumun üst

[31] K. W. Zettersteen, "Mukaddime", *Turfetü'l-ashab fi ma'rifeti'l-ensâb* (Beyrut: Dâru Sadır, 1992), 32-33; Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 224.

[32] C. Edmund Bosworth, *The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012), 195.

[33] Muhammed Abdülal Ahmed, *Benu Resul ve Benu Tahir ve alâkâtü'l-Yemen el-Hariciyye fi ahdihima* (İskenderiyye: Darü'l Ma'rifeti'l-Camiiyye, 1989), 46-49; Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 224; Daniel Mahoney, "Writing the Ethnic Origins of the Rasulids in Late Medieval South Arabia", *The Medieval History Journal* 21/2 (2018), 5-11.

[34] bkz. İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/9-10; Ahmed, *Benu Resul ve Benu Tahir ve alâkâtü'l-Yemen el-Hariciyye fi ahdihima*, 46-56; Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 221-224; Mahoney, "Writing the Ethnic Origins of the Rasulids in Late Medieval South Arabia", 1-20.

[35] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fi ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 445.

[36] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/237-568.

[37] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/275; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fi ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 334.

[38] Muvaffakuddîn Ebü'l-Hasen Alî b Hasen b Ebî Bekr Zebîdî Hazrecî, *el-ʾİkdü'l-fâhirü'l-hasen min tabakâti aʿyâni ehli'l-Yemen*, thk. Abdullah b. Kaid el-Abbadi vd. (San'a: Ceylü'l-Cedid, 2009), 4/2301.

[39] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/201-240; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/44-88.

[40] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/85.

[41] Bint Havza ismi bazı kaynaklarda "Havza" bazılarında ise "Cevze" şeklinde kullanılmaktadır. Bu çalışmada Bint Havza kullanımı tercih edilmiştir. Ayrıca Ümmü Kutbeddin şeklinde de kaydedilmiştir. Bkz. İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/223; Cenedî, *es-Sülûk fi tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/541; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/88; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fi ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 314.

[42] Cenedî, *es-Sülûk fi tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/66; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fi ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 301.

tabakasına mensup olduğu, Melik Muzaffer'in annesinin ise muhtemelen câriye olduğu vurgulanmıştır.[43] Cenedî ise annesinin Türk olduğunu kaydetmiştir.[44] Diğer taraftan Memlük Sultanı Baybars'ın kâtibi İbn Abdüzzâhir tarafından kaleme alınan eserde, Melik Muzaffer'in annesinin Mısır'da Haçlılara karşı mücadele edenlere bağışta bulunduğuna dair bir bilgiye rastlanılmıştır.[45] Ayrıca kaynaklarda hem siyasi olaylarda aktif rol oynamış hem de birçok hayır faaliyetinde bulunmuş olan Dâr'u'ş-Şemsî (ö. 681/1282) adında, anne-baba bir kız kardeşinin varlığından bahsedilmektedir.[46] Bazı kaynaklarda Melik Muzaffer döneminin büyük emirlerinden olan Emir Ömer b. Seyfiddin b. Nefîs adında anne bir kardeşinin daha olduğu da zikredilmektedir.[47]

Melik Muzaffer'in çocukları konusunda farklı sayılar verilmektedir. Örneğin Melik Eşref'in *Turfe* adlı eserinde on üç çocuğunun olduğu zikredilirken,[48] *el-'Ukûd*'da on yedi oğlunun olduğu, ancak bunlardan Ömer Eşref, Dâvud Müeyyed, İbrahim Vâsık, Hasan Mes'ud, Eyyûb Mansûr olmak üzere beşinin hayatta kaldıkları ve Hasan Mes'ud hariç hepsinin Resûlî Hânedanlığı'nda hükümdarlık yapıp kendi adlarına para bastırdıkları kaydedilmiştir.[49] Melik Muzaffer'in Cihat Dâr'u'l-Dümlüe olarak da bilinen Nebîle (ö. 718/1318)[50] ile Cihat Kerîme Mâe Sema (ö. 724/1324)[51] adında iki kızının olduğu da bilinmektedir. Hanımlarından Melik Muzaffer'in amcazâdesi Esedüddin Muhammed b. Hasan b. Ali b. Resûl'ün kızı olan Dâr'u'l-Esed bint Esedüddin Muhammed b. Hasan b. Ali b. Resûl, Melik Vâsik İbrahim ve Mâe Sema'nın ümmüveledi,[52] Cihat Dinar Şemsî Âişe bint Muhammed b. Ali b. Resûl ise Melik Müeyyed'in ümmüveledidir.[53] Diğer hanımı ise hayırsever kimliği ile temayüz eden Hurre Meryem bint Şeyh Şems b. Afîf'tir.[54] Ayrıca Melik Eşref'in annesinin adına Taiz'de inşa ettirdiği medreseden hareketle Melik Muzaffer'in bir eşinin daha olduğu bilgisi çıkartılabilmektedir.[55]

---

[43] Aliyyu'bnu'l-Hasan Khazrejiy, *The Pearl-Strings a History of the Resuliyy Dynasty of Yemen*, ed. E. G. Browne vd., çev. James William Redhouse (Leiden: E.J. Brill, 1908), 3/70.
[44] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/541.
[45] Muhyiddîn İbn Abdüzzahîr, *er-Ravzu'z-zâhir fî sîreti el-Melik ez-Zâhir*, thk. Abdülaziz el-Huveytır (Riyad: y.y., 1976), 290.
[46] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/41, 541.
[47] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/128; el-'Ukûd adlı eserde Emir Necmeddin olarak geçmektedir. Bkz. Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/171.
[48] Melikü'l-Eşref er-Resuli, *Turfetü'l-ashâb*, 91.
[49] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/279.
[50] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/130.
[51] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/405.
[52] İsmâil b. Ali el-Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 136.
[53] Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 168.
[54] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/82.
[55] Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 184.

1.2. Hükümdarlığı

Yemen'i her bakımdan zirveye taşıyan Resûlî Hânedanlığı[56] kurulduğunda altı yaşında olan Melik Muzaffer, 647/1250 yılında babası Melik Mansûr'un memlükleri tarafından öldürülmesi üzerine, yirmi sekiz yaşında Resûlîler'in ikinci hükümdarı olmuş, 694/1295 yılına kadar tahtta kalarak kırk altı yıl gibi oldukça uzun bir süre hüküm sürmüştür. Başarılı bir devlet adamı olan Melik Muzaffer, devlet yönetimindeki siyasi, iktisadî ve kültürel başarılarıyla Resûlîler'e parlak bir dönem yaşatmıştır. Araştırmacı Daniel M. Varisco, Melik Muzaffer döneminde Yemen'in İslâm öncesi dönemden beri görülmemiş bir birliğe ulaştığını söylemiştir.[57] Siyasi mücadele içerisinde olduğu Zeydîler'in imamı Mutahhar b. Yahyâ'nın, Melik Muzaffer'in vefatını öğrendiğinde sarf ettiği "Kadim Yemen Krallığı'nın en büyüğü, çağın Muâviye'si öldü. Onun kalemi bizim kılıç ve mızraklarımızı kırdı. Allah ona rahmet eylesin."[58] şeklindeki ifadeler, Melik Muzaffer'in devlet yönetimindeki başarısını etkili bir şekilde ortaya koymaktadır. Kırk altı yıllık hükümdarlığı boyunca başta kardeşleri Mufaddal ve Fâiz ile anneleri Bint Havza olmak üzere amcazâdeleriyle taht, Zeydîler ile ise toprak mücadelesi vermiş, takip ettiği stratejik politikalarla bunların her birinden zaferle çıkmıştır. Bu mücadelelerde Yemen'in yerel kabileleri de etkin bir rol oynamış, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek zaman zaman Melik Muzaffer'in destekçisi olmuş, bazense rakiplerinin saflarına katılmışlardır. Böylelikle dönemin siyasi gelişmelerini şekillendiren önemli siyasi bir unsur olmuşlardır.

Melik Muzaffer, Resûlî dönemi kaynaklarında halkına karşı merhameti ve devlet yönetiminde âdil oluşu ile temayüz etmiştir.[59] Bu bağlamda, kendi idaresi altındaki tebaaya malî anlamda gereksiz yük yüklememeye özen göstermiştir. Örneğin, Melik Muzaffer bir bölgenin sakinleri vergi tahsildarı veya kâtipten şikayetçi olduklarında o kişiyi görevinden azletmekle kalmamış, halkın öfkesinden çekinerek bulunduğu bölgeden de uzaklaştırmıştır. Yine bir bölgede alınması gerekenden fazla veya az vergi alındığını öğrendiği zaman bu durumun teftişiyle yakından ilgilenmiş, sorunun vergi tahsildarından veya bölgedeki sıkıntılardan kaynaklanması durumunda tahsildara para cezası vermiş ve onu tekrar atamamıştır.[60] Kendisinin halkına karşı âdil olmasının yanı sıra, valilerine ve tımar sahiplerine de halka karşı eşit davranmalarını emretmiştir. Bu minvalde, iktâ olarak toprak verdiği kişilerin halka karşı âdil davranmalarını şart koşmuş ve bu yönde uyarılarda bulunmuştur.[61]

---

[56] Varisco, "Texts and Pretexts", 13.
[57] Varisco, "Texts and Pretexts", 13.
[58] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/275.
[59] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/552; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/277.
[60] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/278.
[61] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/278-279.

Melik Muzaffer, bürokratik memur tayininde de adalet ve liyakat ilkesini önemsemiştir. Tayin edeceği kişilerin ehil olanlarını araştırma ve soruşturma sürecine gitmiş, teyidini alarak atamalarını yapmıştır. Bu bağlamda, göreve getireceği kişinin ahlakını ve durumunu halka ve tüccarlara sormuş, hakkında olumlu bilgiler duyduğu kişileri göreve getirmeye özen göstermiştir. Örneğin, Aden kadılığı için imtihana tabi tuttuğu fakihi Aden'deki tüccarlara danışmış, onların fakih hakkında âdil, takvalı ve dürüst olduğunu söyleyerek methetmeleri, sultanın kararını etkilemiştir.[62] Bu durum Melik Muzaffer'in kadılık gibi adaleti temsil eden makamlara gösterdiği hassasiyeti de ortaya koymuştur. Sultan, âdil olma yönüyle ön plana çıksa da bu hususta bazı hatalar yaptığı da vakidir. İbn Mekâs adlı tüccarın Aden kadısına tuzak kurarak Melik Muzaffer'e kadı hakkında yalan söylemesi ve bunun üzerine sultanın kadının azline karar vermesi, herhangi bir soruşturma yapmadan adaletsiz bir hüküm verdiğini göstermektedir.[63]

Sultan kimi zaman güvendiği kişilere tam yetki vererek, aynı anda iki makamı verme yolunu da tutmuştur. Melik Muzaffer'in devlet yönetimi sürecinde kendisine önemli bir destek verdiği bilinen veziri Kadı Bahâeddin olarak anılan Muhammed b. Es'ad b. Musa el-İmrânî'nin (ö. 695/1296), sultan tarafından vezirlik ve kâdılkudâtlık gibi iki önemli makama birlikte getirilen ilk kişi olması, ona duyduğu güvenin bir tezahürüdür. Bunda muhtemelen Kadı Bahâeddin'in yazı, siyaset ve vaizlik gibi farklı alanlardaki başarısı etkili olmuştur.[64]

Melik Muzaffer'in savaş ve fetih gibi durumlarda bazı hassasiyetleri gözeten bir devlet adamı olması da göze çarpmaktadır. Örneğin, sultanın Zeydîler'e karşı düzenleyeceği bir seferin cuma gününe denk gelmesi üzerine devlet emirlerinden bir tanesi saldırıyı namazdan önce yapmayı, sonraya ertelendiği takdirde düşmanlarının sayısının iyice artacağını, bu durumda da çatışmanın daha zor olacağını söylemiştir. Fakat sultan "Onları rahat bırak; çünkü biz cuma günü kan dökülmesini istemeyiz."[65] diyerek savaş gibi bir durumda dahi meseleye dinî hassasiyet üzerinden yaklaşmıştır.

Başarılı bir devlet adamı olarak Melik Muzaffer, gerek iktidar olma potansiyeline sahip muhalifleriyle, gerekse ülkesinin ve kendi yönetiminin menfaati için bazı kişi ve gruplarla arasını hoş tutmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda kendisine muhalif olanları ve iktidar olma potansiyeline sahip kişileri pasifize etmek ve gönüllerini kazanarak yanında tutmak için ihsan yöntemini kullanmıştır. Örneğin, iktidar mücadelesine girdiği amcazâdesi Emir Esedüddin ile yaptıkları barış neticesinde Esedüddin'e ihsanlarda bulunmuş, emir ise sultanın cömertliği karşısında "Sultanımız hazinesinde bir şey bıraktı mı?" diye sorarak hayretini dile getirmiştir.[66] Melik Muzaffer böylelikle, muhalifini yanında tutmak amacıyla ihsan yoluna başvurmuştur.

---

[62] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/224-225; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/252.
[63] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/268.
[64] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/426; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/291-293.
[65] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/193.
[66] Khazrejiy, *The Pearl-Strings A History of the Resuliyy Dynasty of Yemen*, 1/134.

Diğer taraftan, bu dönemdeki siyasi olayların seyrine etki eden yerel kabilelere de ihsanlarda bulunarak onları iktidarına bağımlı hale getirmeyi amaçlamıştır. Fetihlerde orduya yardımcı olan Arap kabilelerinin reislerine bazı bölgelerle birlikte para ve hil'atlerini bağışladığı, kabile reislerinin ise bu durumu sevinçle karşıladıkları bilinmektedir.[67]

Melik Muzaffer döneminde, Moğol istilaları dolayısıyla İslâm dünyasının içinde bulunduğu çalkantılı durum, ticaret yollarının değişmesine sebep olurken, bunlar Kızıldeniz ve Hint Okyanusu ticaret yolu üzerindeki stratejik konumu nedeniyle Yemen'in lehine olmuştur.[68] Böylelikle Resûlîler, büyük ölçüde ana limanlardan elde edilen vergi ve gümrük gelirleriyle beslenen bir devlet yapısı ortaya koymuşlardır.[69] Melik Muzaffer de ortaya koyduğu siyasi istikrarın yanı sıra gerek Yemen içerisinde gerekse uluslararası ticarette uyguladığı vergi sistemine dayalı ticaret politikalarıyla da Resûlî Hânedanlığı'nın güçlenmesine önemli katkılarda bulunmuştur.[70] Marco Polo'nun şu sözü Melik Muzaffer dönemindeki bu durumu ve refahı özetler niteliktedir: "O, topraklarına gelen tüccarlardan aldığı büyük vergilerle, dünyanın en zengin krallarından birisidir."[71]

Melik Muzaffer, kimi zaman da kendi siyasi istikbali ve ülkenin ticari çıkarları doğrultusunda dönemin menfaat gruplarıyla olumlu ilişkiler kurmuş, bu ilişkiler karşılıklı çıkarlar gözetilerek ilerlemiştir. Ticaret yollarının Yemen'den geçmesi nedeniyle ticaretten büyük gelirler elde edilmiş olması, sultanın tüccarlarla olan ilişkilerine önem vermesine neden olmuştur. Diğer yandan tüccarlar da kendi kazançları ve çıkarlarını gözeterek bu ilişkiyi geliştirme gayretine girmişlerdir. Bu gayretler zaman zaman tüccarların sultana, bazense sultanın tüccarlara verdiği hediyeler şeklinde tezahür etmiştir.[72] Buradaki amaç, tüccarlar için sultanın gözünde itibarlı pozisyona gelerek ticaretlerini genişletme şeklinde olurken, sultanın gayesi ise gelir kaynağı olan tüccarları hoş tutmak ve bölgeyi ticari anlamda cazip hale getirmek olmuştur.[73] Bu ilişkiler maddi beklentilerin yanı sıra siyasi gayelerle de ilerlemiştir. Sultan, tüccarların tavsiye ettiği kişileri devlet kademelerine getirerek ilişkilerini pekiştirmeyi amaçlarken, diğer taraftan sultan da tüccarlardan siyasi destek beklemiştir.[74]

---

[67] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/93-94.
[68] Varisco, "Texts and Pretexts", 21.
[69] Varisco, "Texts and Pretexts", 18.
[70] Melik Muzaffer'in takip ettiği ticaret politikaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Vallet, *L'Arabie marchande*; Abdulaziz A. Abudahesh, "Taxation and Custom System During the Period of the second Rasulid Sultan al-Muzaffar (647-694/ 1249-1295) in Yemen", *Journal of the Faculty of Arts-Mansoura University* 52/52 (2013), 3-32.
[71] Marco Polo, *Le devisement du monde*, çev. R. Kappler (Paris: Imprimerie nationale, 2004) akt. Vallet, *L'Arabie marchande*, 248.
[72] Vallet, *L'Arabie marchande*, 275.
[73] Vallet, *L'Arabie marchande*, 283.
[74] Vallet, *L'Arabie marchande*, 269.

Melik Muzaffer, yeri geldiğinde de güç odağı olabilecek toplumun önde gelen şahsiyet ve gruplarını yanında tutmak amacıyla hem iyi ilişkiler kurmaya çalışmış hem de destekleri karşılığında onlara çeşitli imtiyazlar sağlamıştır. Örneğin, Melik Muzaffer'in tahta çıktıktan sonra ilk ele geçirdiği yerlerden birisi olan Cebe'de, bölgenin nüfuz sahibi ulemâ ailesi Benî İmran sultanın adına hutbe okutmak suretiyle Melik Muzaffer'i destekleyerek hükümdarlığını tanımıştır. Sultan da buna karşılık aileden Muhammed b. Esad b. Musa el-İmranî'yi kâdılkudâtlık görevine getirmiştir. Benî İmran'ın pek çok üyesinin kadılık makamına getirilmesinden dolayı nüfuz sahibi olmasının yanı sıra bu bölgedeki kabilelerin sultana itaat etmelerini sağlayacak siyasi güçlerinin de bulunması dikkate değerdir. Bu ailenin siyasi çıkarlarına uygun olarak sultana yakın oldukları, Melik Muzaffer'in ise böyle nüfuzlu bir ailenin desteğinden hükümdarlığının tanınması için faydalandığı söylenebilir.[75] Yine, hükümdarlığa gelmeden önce hükümdarlığın kendisine ait olduğunu söyleyen ve siyasi destek veren mutasavvıf âlime ve ehline vergi muafiyeti vermesi de bu bağlamda değerlendirilebilir.[76]

Melik Muzaffer, 656/1258 yılında Moğollar'ın Bağdat'ı ele geçirmesi ve Abbâsî halifesi Müsta'sım-Billâh'ı (640-56/1242-58) öldürmeleri sonucunda İslâm dünyasının başsız kaldığı gerekçesiyle halifeliğe talip olmuş ve hilâfet iddiasında bulunmuştur.[77] Bu döneme ait bazı kaynaklarda, Melik Muzaffer için halife unvanının kullanılmış olması söz konusu durumu destekler niteliktedir.[78] Bu doğrultuda Haremeyn'de nüfuz elde etmek isteyen Melik Muzaffer, hem kisve ve surre göndermek suretiyle hem de Haremeyn'in işlerini üstlenerek bu idealini pekiştirmek istemiştir.[79] Örneğin, Mekke'de hac görevini ifa ettikten sonra sadakası, Mekke'de bulunan tüm evlere ulaşıncaya kadar orada kalmıştır.[80] Diğer taraftan Kâbe-i Muazzama'da bazı onarım çalışmaları yapmıştır. Hatta Kâbe'nin içerisindeki mermer yazıtlardan bir tanesinde Melik Muzaffer'in Kâbe'nin mermerlerinin yenilenmesini emrettiği yazmakta ve ona dua edilen bölüm yer almaktadır.[81] Bunlara ek olarak, Melik Muzaffer'in Mısır'ın hacı kervanını büyük bir cömertlikle erzak ve hayvanlarla donattığı, kutsal toprakların reislerini onurlandırdığı ve Kâbe'nin üzerine altın ve gümüş saçtığı kaydedilmiştir.[82]

Sultan, halifelik ideali doğrultusunda İslâm dünyasındaki diğer müslümanların hâmiliğini de üstlenmiştir. Misal olarak, Haçlılarla savaşan Mısır'daki Müslümanlar için beş yüz süvari göndererek[83]

---

[75] Yasuyiki Kuriyama, "The Rasûlids and 'Ulamâ Families", *Bulletin of the Society for Near Eastern Studies in Japan* 42/1 (1999), 72.
[76] Şercî, *Tabakâtu'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*, 47-48.
[77] Özaydın, "el-Melikü'l-Muzaffer er-Resûlî", 29/76.
[78] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/254; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 334.
[79] Detaylı bilgi için bkz. "Hilâfet İddiası Çerçevesinde Memlükler ile Mekke Rekabeti"
[80] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/250.
[81] Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 107.
[82] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/134-135.
[83] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/552; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/279.

İslâm dünyasının gücünü artırmak istemiştir. Marco Polo, Melik Muzaffer'in, ister Habeşistan'da ister Filistin'de olsun, Hıristiyanlar için gerçek bir düşman olarak göründüğünü, 1291 yılında Memlük sultanına asker göndererek Haçlı Devletlerinin Filistin'deki son yeri olan Akkâ'nın düşmesine katkıda bulunduğunu ifade ederek bu durumu teyit etmiştir.[84] Farklı coğrafyalardaki müslümanları önemseyerek ihtiyaçlarıyla da ilgilenen Melik Muzaffer, Hindistan'dan bir grubun Melik Muzaffer'den kendilerine hakemlik yapacak bir kişi talep etmeleri üzerine Aden nâibi olan fakihi onlara hakem olarak göndermiştir.[85] Diğer taraftan Çin hükümeti, ülkesinde bulunan Müslümanlara sünnet uygulamasını yasaklamış, bu durum oradaki Müslümanları üzülmüştür. Bunu haber alan Melik Muzaffer, beraberinde büyük hediyelerle Çin hükümdarına, Müslümanlara izin vermesini rica ettiği bir mektup yazarak söz konusu sorunu çözmüştür.[86] Kısacası, sultanın halifelik ideali, liderlik yönünün Yemen sınırlarını aşarak İslâm dünyasına koruyuculuk yapmasına sebep olmuştur.

1.3. İlmî Yönü

Babası Melik Mansûr'un ilmî meşguliyetlerinin olması Melik Muzaffer'in ilmî karakterinin küçük yaşlardan itibaren gelişmesinde etkili olurken Melik Mansûr'un hizmetinde bulunan Nizâmeddin Muhtass'ın Melik Muzaffer'e küçüklüğünde atabeglik[87] yapması ve onu güzel bir şekilde eğitmesi[88] de onda ilim sevgisinin temellerini oluşturmuştur. Böylelikle küçük yaşlardan itibaren ilimle tanışık olan sultan, ilme ve ulemâya ehemmiyet göstererek değer vermiş, bu da hükümdar olduğunda Resûlîler'in ilmî ve kültürel anlamda gelişme göstermesinde büyük rol oynamıştır. Cengiz Tomar, Yemen'de Melik Muzaffer ile beraber 'âlim sultanlar' şeklinde adlandırılan dönemin başladığını söylerek Melik Muzaffer'i âlim sultan olarak nitelendirmiş ve sultanın İslâm tarihinde önemli bir iz bıraktığını ifade etmiştir.[89]

Pek çok kaynakta ilme olan düşkünlüğü ve bu hususta gayretli oluşuyla temayüz eden Melik Muzaffer, bu yönüyle dönemin âlimlerinin teveccühünü kazanmıştır. Hocalarının sultan hakkındaki kanaatleri onun ilmî kişiliğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Fırsat buldukça ilimle meşgul olan Melik Muzaffer'in bu noktadaki gayretini fakih Muhammed b. Abdullah er-Rîmî şu sözlerle de ifade etmektedir: "Ben halifenin hadis kitaplarını inceledim ve hepsini kendisinin istinsah ettiğini gördüm. Öyle ki, bu kitapları gören kişiler onun hükümdarlık yapmayıp hayatı boyunca ilimle iştigal ettiğini düşünürler." Fıkıh alanında rahle-i

[84] Marco Polo, *The Book of Ser Marco Polo the Venetian, concerning the Kingdoms and Marvels of the East*, çev. H. Yule (London: John Murray, 1875), 2/434-435 akt. Eric Vallet, "Yemeni 'Oceanic Policy' at the End of the 13th Century", *https://paris1.hal.science/hal-00289581*, ts. (Erişim 21 Nisan 2024).
[85] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/424-425.
[86] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/552; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/279.
[87] el-'Ukûd adlı eserde Hazrecî bu görevi lalalık olarak ifade etmiştir. Bkz. Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/169.
[88] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/43; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/169-170.
[89] Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 227.

tedrisinden geçtiği hocası Muhammed b. İsmail el-Hadramî ise Melik Muzaffer'in Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün âyetleri yazmak suretiyle tefsir ettiğini, hatta yazmış olduğu tüm âyetlerin ve tefsirlerin ezberinde olduğunu söylemiştir. Melik Muzaffer'in ilmî gayretinin ötesinde ilmî hassasiyetinin de onu âlim sultan mertebesine yükselttiği söylenebilir. Örneğin Melik Muzaffer, Fahreddin er-Râzi'nin (ö. 606/1210) tefsirini büyük bir dikkatle incelemiş, fakat içerisinde bazı yerlerde eksiklik fark etmesi üzerine aynı tefsirin Mısır'dan dört yeni nüshasını getirtmiştir. Fakat o nüshalarda da istinsah hataları bulmuştur. Daha sonra ise bu hataların müstensihten kaynaklandığını düşünen Melik Muzaffer, Herat'a bir elçi göndererek müellif nüshasını getirtmiştir.[90]

Bu vasfı kazanmasında ilmî merakının yanı sıra önemli âlimlerin rahle-i tedrisinden geçmiş olmasının da payı büyüktür. Fıkıh alanında Muhammed b. İsmail el-Hadramî'nin, hadis ilminde Muhammed b. İbrahim el-Feşelî ve Muhibbüddin Ahmed b. Abdullah et-Taberî'nin tedrisinden geçerken, Arapça, nahiv ve kıraat ilminde eş-Şeyh b. Yahya İbrahim'den, mantık sahasında ise Ahmed b. Abdülhamid Serdedî'den dersler okuyarak ilmî bilgisini genişletmiştir.[91] Mısırlı tarihçi Ebi'l Fezâil'in, astronomi ilmi ile ilgilenen Seyfeddin Ebü'l-Hasan Ali b. Mankabris'in (ö. 723/1323) gençliğinde Yemen'e gittiğini ve Melik Muzaffer ile buluşup ona astronomi üzerine bilgiler verdiğini söylemesi[92] onun ilmî yelpazesinin genişliğini göstermektedir.

Melik Muzaffer'in hadis, astronomi, mantık gibi alanlarla iştigal etmesinin yanı sıra tıp ilmiyle de yakından ilgilendiği görülmektedir. Sultan, Memlük sultanı Baybars'a yeni fethedilen bölge için hekim talep ettiği bir mektup göndermiş ve şöyle demiştir; "Zannedilmesin ki tabipleri kendimiz için istiyoruz, elhamdüllah biz gençliğimizden beri bu ilimle meşgul oluyor, başka kimsenin bilmediği şeyleri biliyoruz."[93] Bu sözler Melik Muzaffer'in bu alandaki birikiminin ne denli geniş olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, Resûlî sultanlarından olan el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî kitabı *el-'Atâya's-seniyye*'de Melik Muzaffer'in lügat ilmine de vâkıf olduğunu ve bu yönüyle Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr'a (136-158/754-775) benzetildiğini ifade etmiştir.[94] Meşgul olduğu ilimlerin yanı sıra Melik Muzaffer'in ilim meclisleri tertip ederek ulemâyla yakın bir ilişki kurduğu,[95] Yemen dışından gelen âlimlerin bazılarından dersler aldığı[96] ve kitaplarla ilgilendiği[97] de bilinmektedir.

---

[90] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/277-278.
[91] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/277.
[92] David A. King, *Mathematical Astronomy in Medieval Yemen: A Biobibliographical Survey* (Malibu: Undena Publications, 1983), 10.
[93] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/39; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/278.
[94] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye*, 691.
[95] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/204-205.
[96] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/79.
[97] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/291.

Modern kaynak ve araştırmalarda hem naklî hem de aklî ilimlere ilişkin eserler telif ettiği söylenen Melik Muzaffer'in, âlim sultan olarak kabul edilmesinde muhtemelen müellif kimliği de etkili olmuştur. Bazı modern kaynaklarda hadis, tıp, astronomi, veterinerlik, kitap yazımı, ciltçilik gibi pek çok alanda eserler telif ettiği geçmekte olup, eserlerinin *el-Beyân fî keşfi ʿilmi't-tıb li'l-ʿayân, el-Muhteriʿ fî fünûni's-sunʿ, el-Metâlib fî tesyîri'n-neyyireyn ve harekâti'l-kevâkib, el-ʿİkdü'n-nefîs fî müfâkeheti'l-celîs*[98] ve *Dercü's-siyâse fî ilmi'l-firâse ve mâ yedüllü ale'l-hayl min milâhat ve kabâhati*[99] başlıklı kitaplar olduğu öne sürülmüştür. Fakat diğer taraftan Yemen tarihçisi Hazrecî'nin, sultanın Münzirî'ye (ö. 656/1258) ait *et-Terğîb ve't-terhîb*'ten derlediği *Erbaʿûne hadîsen*'i olduğunu aktarması[100] haricinde, Resûlî dönemi tabakat ve tarih kaynaklarında Melik Muzaffer tarafından telif edildiği söylenen eserlere ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bazı araştırmalarda ise sultanın telif ettiği öne sürülen eserlerin Melik Muzaffer'in kendisi tarafından yazılmadığı, ona ithaf edildiği bilgisi bulunmaktadır.

Melik Muzaffer'e ait olduğu öne sürülen eserlerden *el-Muhteriʿ fî fünûni's-sunʿ* hakkında Arapça el yazmaları alanında uzman, araştırmacı Adam Gacek, bunun Melik Muzaffer'e atfedilen bir eser olduğunu belirtmiştir. Kitabın iki bölümden teşekkül ettiğini, birinci bölümünde kitap yazımı, ikinci bölümünde ise dövüş sanatlarından bahsedildiğini ifade etmiştir. İlk bölümün Kuzey Afrika'nın Zîrî hükümdarı el-Muizz b. Bâdîs'in (ö. 454/1062) *ʿUmdetü'l-küttâb ve ʿuddetü zevi'l-elbâb* adlı eserine benzediğini, *Umde* gibi hintkamışı, mürekkep, boya, yapıştırıcı, tabaklama, ciltçilik ve kâğıt üzerine bölümler içerdiğini, hatta bazı paragrafların direkt olarak *Umde*'den alındığını belirtmiştir. Yine İbn Bâdis'in metnine benzer şekilde kitabına mermer, bileme taşı, biz, makas, çizim ve tasarım cetvelleri, cila, şiraze gibi araçlara dair bilgiler vererek başlanıldığını, daha sonra yazım ve ciltçilikte kullanılan malzemeler ve aşamaları ele alınarak, ciltçiliğe dair malumat sunulduğu aktarılmıştır.[101] Diğer taraftan bazı araştırmalarda, Melik Muzaffer'in bu eserde sert sabun imaline yönelik bir tarif verdiği, bunun ise söz konusu alanda bilinen en eski sabun tarifi olduğunun söylenmesi,[102] eserin Melik Muzaffer tarafından telif edildiğini destekler mahiyettedir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, bu eserin sultan tarafından telif edilip edilmediğine ilişkin kesin bir şey söylenememektedir.

Astronomi alanında Melik Muzaffer tarafından telif edildiği söylenen el-*Metâlib fî tesyîri'n-neyyireyn ve harekâti'l-kevâkib* adlı eser, Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z Zunûn'da da Melik Muzaffer'e ait olduğu

[98] Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen* (Beyrut: Dâru'l-Kur'âni'l-Kerim, 1979), 112-114; Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 76.
[99] Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 108.
[100] Hazrecî, *el-ʿUkûd*, 1/277; Habeşî, *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen*, 112.
[101] Adam Gacek, "Instructions on the Art of Bookbinding Attributed to the Rasulid Ruler of Yemen al-Malik al-Muzaffar", *Scribes et manuscrits du Moyen-Orient*, ed. François Déroche - Francis Richard (Paris: Bibliothèque Nationale de France, 1997), 58-63.
[102] Hüseyin Şen, "Yemen'in Âlim Sultanları Resuliler", *Yedikıta Dergisi* 45 (Mayıs 2012), 37.

belirtilerek *Teysirü'1-metalib fi tesyiri'l-kevakib* şeklinde kaydedilmiştir.[103] Bazı çalışmalar ise eserin nüshasında hareketle Muhammed b. Ebî Bekir Kavaşî'ye ait olduğunu, fakat Melik Muzaffer'e ithaf edildiğini belirtmiştir.[104] Diğer taraftan Melik Muzaffer tarafından tıp alanında yazıldığı ve Tahran Şura Meclisi'nde bir nüshası olduğu söylenen *el-ʿİkdü'n-nefîs fî müfâkeheti'l-celîs*[105] başlıklı eserin sultana ait olduğunu doğrulayan herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ayrıca tıp alanındaki bir diğer eser olan *el-Muʿtemed fî müfredâti't-tıb* (*el-Muʿtemed fi'l-edviyeti'l-müfrede*) ise bazı kaynaklarda Melik Muzaffer'e,[106] bazı kaynaklarda ise oğlu Melik Eşref'e nispet edilmiştir.[107] Veterinerlik alanında kaleme aldığı öne sürülen *Derc'ü's-Siyâse fî ilmi'l-firâse*[108] adlı eserine ilişkin başka bir bilgiye denk gelinmemiştir.

Bütün bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, Melik Muzaffer'in ilmî üretimine ilişkin kesin bir bilgi olmadığı söylenebilir. Fakat diğer taraftan, bu eserlerin sultan tarafından telif edilmediği bilgisi doğru olsa bile; tıp, astronomi, veterinerlik, kitap yazımı, ciltçilik gibi alanlarda yazılan eserlerin sultana atfedilmesi, Melik Muzaffer'in bu alanlarla iştigal ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İlme son derece önem veren Melik Muzaffer, mimarî alanda da eserler vermiş, kurduğu kurumlarla hükümranlık döneminde ilmî ilerlemelere ve Yemen'in ilim merkezi haline gelmesine önemli katkılar sağlamıştır. Taiz'de bir medrese ve bir mescid, Vâsıt, Zî Udeyne ve Mehcem'de birer tane olmak üzere cami, Hays'ta bir hankah, Zafâr'da bir medrese ve Zî Udeyne'de bir dâruzziyâfe inşa etmiştir.[109] Sultanın oğlu Melik Müeyyed tarafından telif edilen *İrtifâü'd-Devleti'l-Müeyyidiyye* adlı eserde Melik Muzaffer'in Tihâme bölgesindeki Mensikiyye adlı köyde de bir cami inşa ettiği ve burayı medrese haline getirdiği bilgisi geçmektedir.[110] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî de Melik Muzaffer'in ayrıca Çin'de bir cami inşa ettirdiği, üzerinde hutbe verilen minberin bunun ispatı olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan Melik Muzaffer'in bazı

---

[103] Hacı Halife Mustafa b Abdullah Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. M.Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (Tahran: Mektebetü'l-İslamiyye, 1967), 1/519; Habeşî, *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen*, 112-113.

[104] King, *Mathematical Astronomy in Medieval Yemen*, 27; "Taysīr al-maṭālib fī tasyīr al-kawākib", Text, *Qatar Digital Library* (30 Temmuz 2018); "Taysīr Al-Maṭālib Fī Tasyīr al-Kawākib", *Digital Library of the Middle East - DLME* (Erişim 31 Mart 2024).

[105] Habeşî, *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen*, 114.

[106] Daniel Martin Varisco, *Medieval agriculture and Islamic science: the almanac of a Yemeni Sultan* (Washington, D.C: University of Washington Press, 1994), 16.

[107] Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur : erster supplementband.* (Leiden: E.J. Brill, 1937), 901; Habeşî, *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen*, 118; Recep Şentürk, "el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/67.

[108] Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 108.

[109] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/551-552; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/276.

[110] *İrtifâü'd-Devleti'l-Müeyyidiyye: cibâyetu bilâdi'l-Yemen fi ahdi's-Sultan el-Melik el-Müeyyed Dâvud b. Yusuf er-Resûlî el-müteveffa sene 721 H / 1321 M*, thk. Muhammed Abdurrahim Cazim (San'a: el-Ma'hedü'l-Fransi li'l-Asari ve'l-Ulumi'l-İctimaiyye, 2008), 52; ayrıca bkz. Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/368.

yenileme ve onarım çalışmalarıyla da ilgilendiği bilinmektedir. Örneğin, San'a Camii ve Zemâr'da iki tane mescidi yenilemiştir. Çöken Sa'da Camii'ni ise eskisi gibi inşa etmiştir.[111]

Bütün bu örnekler, onun yalnızca ulemâ ve erdemli kişilerle yakın ilişki içinde olan ve farklı alanlara ilgi duyan bir sultan olmadığına, aynı zamanda bu alanlarda derinlemesine bilgi sahibi olduğuna da işaret etmektedir. Aynı zamanda Melik Muzaffer'in ilme verdiği değeri, çalışmalarındaki gayret ve titizliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

1.4. Şahsiyeti

Melik Muzaffer, kaynaklarda iyi bir devlet adamı olmasının yanı sıra cömertliği, asilliği ve hoşgörüsüyle de anılan bir sultan olmuştur. Devlet adamı olarak savaş ve fetihlerde maddi imkânlarını kullanmaktan çekinmemesinin yanı sıra kendi hayatında da eli açık olmayı tercih etmiştir. Örneğin, Yemen'de bulunan Hays beldesinde inşa ettirdiği hankaha gelen Yemen halkı için her gün yemekler hazırlatmıştır. Hazrecî, hazırlanan yemeklerin büyük ve güçlü bir devenin taşıyabileceği miktardan çok daha fazla olduğunu kaydetmiştir.[112] Ayrıca, hankaha vakfettiği büyük arazilerin mahsülünün yıllık bin çeyrek darıya tekabül ettiği de söylenmektedir.[113] Bu örnekten hareketle dönemin ilmî kurumlarına destek çıkmasının yanı sıra eli açık oluşunu da söylemek mümkündür.

Melik Muzaffer'in cömertliğinin tezahür ettiği diğer bir özelliği de vefasıdır. Babası Melik Mansûr Cened'de vefat ettiğinde İbb şehrinin kabilelerinden biri olan Benî Feyruz, Melik Mansûr'un cenazesini alarak Cened'den Zî Huzeym'e getirmiş ve onu defnetmiştir. Bu esnada Mehcem'de bulunan Melik Muzaffer ise onların bu iyilikleri karşısında onlara ihsanlarda bulunarak iktâlar[114] ve tablhâne[115] vermiştir.[116] Kendisine lalalık yapan Nizameddin Muhtass'ı da hükümdar olduğunda tablhâne ve iktâ sahibi yapmıştır.[117]

Melik Muzaffer, devlet adamı olarak âdil olması ve liyakate önem vermesinin yanı sıra kendi yaşantısında da bu özellikleri taşımıştır. Örneğin Melik Muzaffer, Hurre Meryem bint Şeyh Afîf ile evlenmek istediği zaman nikah akdini gerçekleştirmek üzere Cened kadısı Muhammed b. Ebî Bekir b. Müfellet'i çağırmış, fakat kadı akiddeki şartlar tamamlanıncaya kadar nikahı gerçekleştirmeyeceğini söylerek akdi gerçekleştirmemiştir. Sultan ise kadının bu tutumundan etkilenerek "Bu kadı hükümlerde

---

[111] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye*, 692.
[112] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/275-276.
[113] Khazrejiy, *The Pearl-Strings A History of the Resuliyy Dynasty of Yemen*, 1/231-232.
[114] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 433.
[115] Tablhâne, İslam devletlerinde askerî-resmî mûsiki takımı ve teşkilatı için kullanılan bir tabirdir. Detaylı bilgi için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, "Tablhâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/333-334.
[116] Ebû Muhammed Bedreddin Hüseyin b. Abdurrahman b. Muhammed el-Hüseyni İbnü'l-Ehdel, *Tuhfetü'z-zemen fî târihi sâdâti'l-Yemen*, thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî (Ebûzabî [Abudabi]: el-Mecmaü's-Sekafî, 2004), 2/486.
[117] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/43.

esneklik gösterseydi, bize karşı da müsamahakâr olurdu." demiş ve kadıyı takdir etmiştir.[118] Bu örnekten hareketle sultanın adalet ve liyakati önemseyen bir kişi olduğu sonucu çıkartılabilir.

Diğer yandan babası Melik Mansûr'un izinden giderek tasavvufa meyleden Melik Muzaffer, sûfilere muhabbet duymasının yanı sıra bu hususta rıhleler yapmış, bir şekilde sûfi şeyhlerine ulaşmaya çalışmıştır. Örneğin Melik Muzaffer, Cened'de bulunduğu sıralarda Kadı Esad b. Müslim'den, halinden ve salâhiyetinden emin olunduğu Şeyh Ahmed b. Muhammed Esad ed-Dabî (ö. 667/1269) ile kendisini buluşturmasını istemiştir. Kadı Esad, sultanın bu isteğini Şeyh Ahmed'e iletmiş, fakat şeyh kabul etmemiştir. Bir gün Şeyh Ahmed'in Cuma namazı için köyünden sultanın bulunduğu Cened'e geldiğini duyan Kadı Esad, durumu sultana bildirmiş, yanında ne bir asker ne de bir hizmetçi olmadan şeyhle buluşması için bir bahçeye gelmesini söylemiştir. Cuma namazından sonra köye dönmek üzere yola çıktıkları zaman, Kadı Esad, şeyhe aslında sultanın gizli bir şekilde içerisinde olduğu bahçede dinlenmeyi teklif etmiştir. Bahçeye girdiklerinde Melik Muzaffer'i onları ayakta karşılarken bulmuşlardır. Daha sonra, Melik Muzaffer sûfi şeyhini selamlayıp ondan dua istemiş, şeyh ise Melik Muzaffer'e kısa bir duada bulunup hızlıca oradan ayrılmıştır.[119] Bu durum, Melik Muzaffer'in tasavvufa meyline ve sûfilere hürmetine işaret eden güzel bir örnektir.

1.5. Vefatı

694/1295 yılında 13 Ramazan salı günü vefat eden Melik Muzaffer, toplamda yetmiş dört yıl, on ay, on bir gün, on saat yaşamıştır.[120] Melik Muzaffer, vefatından dört ay önce Yemen'in yönetimini San'a valisi olan oğlu Melik Eşref Ömer'e devretmiştir. Melik Muzaffer çoğunlukla Taiz'de yaşamış,[121] hükümdarlığı oğluna devrettikten sonra ise Seâbat'a yerleşmiştir.[122] Burada vefat eden sultanın cenazesi Seâbat'tan Taiz Mağribe'de bulunan medresesine taşınmış ve buraya defnedilmiştir.[123] Böylelikle Melik Eşref, Resûlîler'in üçüncü hükümdarı olmuştur.

---

[118] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/450-451; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/189.
[119] Abdullah Muhammed el-Habeşî, *es-Sufiyye ve'l-fukaha fi'l-Yemen* (y.y.: y.y., 1976), 46-47.
[120] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/275.
[121] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye*, 693.
[122] Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî ma'rifeti's-siyer ve'l-ahbâr*, 120.
[123] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/553.

İKİNCİ BÖLÜM: MELİK MUZAFFER DÖNEMİNİN ÖNE ÇIKAN SİYASİ GELİŞMELERİ

2.1. Melik Muzaffer'in İktidara Geldiği Ortam

Eyyûbîler'in Yemen'deki son hükümdarı Melik Mes'ûd Yusuf b. Kâmil'in Mısır'a gideceği sırada yerine vekil kıldığı, Melik Muzaffer'in babası ve daha önce Eyyûbîler'in Mekke valiliği de yapmış olan Nûreddin Ömer b. Ali, Eyyûbî hükümdarının Mısır yolunda vefatı üzerine 632/1235 senesinde 'Melik Mansûr' unvanıyla Yemen'de bağımsızlığını ilan etmiştir.[124] Daha sonra Abbâsî halifesi Müstansır Billâh'ın (623-40/1226-42) ona taklid[125] vermesiyle Yemen'deki durumunu resmîleştirmiştir.[126]

Resûlî devletinin kurucusu ve hânedanlığın ilk sultanı olan Melik Mansûr, 632/1235–647/1250 yılları arasında hüküm sürmüştür.[127] Hükümdarlık döneminde dışarıda Mekke hâkimiyetini elde etmek için Eyyûbî hükümdarı Melik Kâmil ile mücadele ederken, içeride ise Melik Muzaffer zamanında daha belirgin hale gelecek olan hânedanlık içi çekişmelerle meşgul olmuştur. Bu dönemde eşi Bint Havza'nın, oğlu Kutbuddin'e önemli bölgelerin iktâ olarak verilmesi ve kendisinden sonra yönetime geçmesi,[128] ayrıca yeğeni Eseddüdin b. Bedreddin'i, iktâsı[129] olduğu San'a topraklarından uzaklaştırması yönündeki baskılarına maruz kalmıştır. Bu süreç, Melik Mansûr'un yeğeni ile anlaşmazlıklar yaşamasına sebebiyet vermiştir.[130] Bundan dolayı Emir Esedüddin amcasından kurtulmak istemiş, hatta bazı kaynaklarda Melik Mansûr'a memlükleri tarafından düzenlenen suikastta onun da parmağının olduğu belirtilmiştir.[131] Emir Esedüddin'in kardeşi Emir Fahreddin'in de saltanatı ele geçirme yönünde çabaları olmuştur. Tüm bu karışıklıkların yanı sıra Kuzey Yemen'de bulunan Zeydîler'den Ahmed b. Hüseyin'in 646/1248 yılındaki davetine pek çok kişinin katılması, Yemen'de Resûlî bütünlüğü açısından bir tehdit oluşturmuştur. Melik Mansûr aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı yeğeni Esedüddin'in İmam Ahmed'e katılacağı korkusuna kapılmıştır.[132]

---

[124] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/201-202; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/46-47; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-'uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 300-301; Cengiz Tomar, "Resûlîler", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/1.

[125] Hükümdarın hâkimiyetinin halife tarafından onaylandığını gösteren belge anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Aydın Usta, "Taklid", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010).

[126] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/207; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/54; Ebü't-Tayyib Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali Fâsî, *Şifâ'ü'l-ġarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/237.

[127] Tomar, "Resûlîler", 35/1.

[128] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/223-224.

[129] Devlet başkanı veya onun yetki verdiği merci tarafından arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma haklarının kişilere tahsis edilmesi anlamına gelen tabirdir. Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Demirci, "İktâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000).

[130] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/223-224.

[131] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 433.

[132] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/225.

Babasının döneminde de devlet işleriyle ilgilenen ve önemli emirler arasında sayılan Melik Muzaffer'e,[133] babası Melik Mansûr önce Mehâlîb ve Cese topraklarını iktâ olarak vermiş, bir sene sonra ise onu verdiği bu topraklardan çıkartmış, karşılığında Mehcem bölgesini kendisine vermiştir.[134] Diğer taraftan Bint Havza'nın baskısı neticesinde Melik Mansûr, vefatından önce askerlerine ölümünden sonra oğlu Mufaddal'e itaat etmeleri yönünde sadâkat yemini ettirmiştir.[135] Melik Mansûr'un diğer çocukları Mufaddal ve Fâiz'i öncelemesinden dolayı babasına karşı mesafe koyan Melik Muzaffer,[136] en büyük oğul olması nedeniyle yönetim hakkının kendisine ait olduğunu düşünmüş,[137] bu sebeple babasına öfkelenmiştir.[138] Durumu çözmek amacıyla Abbâsî halifesine doğru yola çıkmaya karar vermiş fakat babasının ölüm haberini alınca bundan vazgeçmiştir.[139] Bu esnada Mehcem'de bulunan Melik Muzaffer babasının ölümü, babasını öldüren memlüklerin amcazâdesi Emir Fahreddin'e sığınıp beraber Zebîd'i kuşatmaları, Emir Esedüddin'in San'a üzerinde hâkimiyet kurması, İmam Ahmed'in Yemen'in kuzeyinde nüfuz alanını genişletmesi, kardeşi Mufaddal'in kale ve hazineler üzerindeki hâkimiyeti gibi birçok sorunla karşılaşmıştır.[140] Yönetim hakkının kendisine ait olduğunu düşünerek tahtı ele geçirmek için harekete geçip önündeki iç ve dış engellerle mücadele etmiştir.

Hâsılı, Melik Mansûr iktidar süresi boyunca kendisinin ve Resûlîler'in Yemen'deki pozisyonunu kuvvetlendirmeye çalışmıştır.[141] 647/1250'de ise kendi memlükleri tarafından düzenlenen suikast sonucunda vefat etmiştir.[142] Melik Mansûr'un ölümüyle ülke karışık bir hale gelmiş, bu dönemde başlayan hânedanlık içindeki karışıklıklar ve Yemen'de Resûlîler'in toprak bütünlüğünü tehdit eden Zeydî güçlerin varlığı gibi sorunlar, Melik Muzaffer dönemine miras olarak kalmış, hatta şiddetlenerek devam etmiştir.

2.2. Tahta Çıkışı

Babasının vefatından sonra Melik Muzaffer'in hükümdar olmasına karşı çıkan Bint Havza ve oğulları o sırada Taiz'de, amcazâdesi Emir Esedüddin iktâ bölgesi olan San'a'da, Emir Fahreddin ise Tihâme'deki iktâ toprağında bulunmaktaydı.[143] Melik Mansûr'un vefatından sonra bir taraftan Emir Fahreddin Zebîd'i

[133] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/233.
[134] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/223.
[135] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/248-249; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/89.
[136] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/88-89; Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî maʿrifeti's-siyer ve'l-ahbâr*, 100.
[137] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/271.
[138] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 434; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 313.
[139] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/89; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 315; Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî maʿrifeti's-siyer ve'l-ahbâr*, 100.
[140] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/89; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 315.
[141] Noha Sadek, "Taʿizz, capital of the Rasulid dynasty in Yemen", *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 33 (2003), 310.
[142] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/82.
[143] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/235.

kuşatma altına almış, diğer taraftan Bint Havza oğlunun iktidara gelmesi için planlarını uygulamaya başlamıştır. Bütün bunlar karşısında güçlü durmaya çalışan Melik Muzaffer, 647/1250 yılında sûfi şeyhi Ebü'l-Gays'tan aldığı işaretle iktâsı olan Mehcem'den hâkimiyet mücadelesi vermek üzere başkent Zebîd'e doğru yola çıkmıştır.[144] Bu doğrultuda Melik Muzaffer'in ilk yaptığı şey askerî destek almak amacıyla Arap Karâbilî kabilesi başta olmak üzere Yemen'in yerli kabileleriyle temaslar kurmak olmuştur.[145] Aynı zamanda Zebîd'e giderken yolda karşılaştığı başka kabilelerden atlı ve piyade savaşçılar temin etmiştir.[146]

Dönemin âlimlerinden olan Ebû İshak İbrahim b. Ebî Bekir eş-Şeybânî, Melik Muzaffer'in iktidara Emir Esedüddin ve Emir Fahreddin'in gelmesi hususundaki endişesine binâen "Hükümdarlık senin ve zürriyetinindir, onların değil." diyerek Melik Muzaffer'in saltanatını desteklediğini ifade etmiştir.[147] Melik Mansûr zamanında Melik Mufaddal'e bağlı kalacaklarına dair yemin eden askerler, Melik Mansûr'un vefatından sonra yeminlerini yenilememiş, Melik Muzaffer'in yanında olduklarını söylemişlerdir.[148] Âlimlerin ve askerlerin desteğinin yanı sıra Zebîd halkı da Emir Fahreddin'e karşı şehri savunarak Melik Muzaffer'in yanında yer almıştır.[149] Melik Muzaffer'in hem halkın hem ulemâ ve sûfî şeyhlerinin hem de askerin desteğini almış olması, onun iktidar hakkını pekiştirmiştir.

Emir Fahreddin'i yakalayarak 647/1250 yılında Zebîd'e hâkim olan Melik Muzaffer görkemli bir tören ve büyük bir birlikle şehre girmiştir.[150] Zebîd'de Melik Muzaffer ve birliğinin Melik Mânsur'un vefatının hüznünü ifade etmek amacıyla siyah kıyafetler giymesi dikkate değerdir.[151] Şairler Melik Muzaffer'i kasidelerle karşılayarak onu methetmiş, âlimlerden fakih Sirâceddin Ebû Bekir b. De'âs de şiirler okuyarak Melik Muzaffer'i tebrik etmiştir.[152] Şehre girdikten sonra dinar basılmasını emreden Melik Muzaffer, onları halka infak etmiştir.[153] Böylelikle bağımsızlığını ve hâkimiyetini ortaya koyan Melik Muzaffer, hânedanlığın başşehri Zebîd'i ele geçirerek Resûlîler'in ikinci hükümdarı olmuştur.

Tahta oturan Melik Muzaffer, yönetimdeki meşruiyetini ortaya koymak ve gücünü pekiştirmek için 649/1251-2 yılında Bağdat'ta bulunan Abbâsî halifesi Müsta'sım Billâh'tan (640-56/1242-58) taklid talep etmek üzere halifeye bir elçi aracılığıyla mektup göndermiştir. Bunun üzerine halife de Melik Muzaffer'in

---

[144] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/89; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 315.
[145] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/245.
[146] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/90.
[147] Şercî, *Tabakâtu'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*, 47-48.
[148] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/248-249.
[149] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/248.
[150] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/92.
[151] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/258.
[152] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/260; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/92; Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî maʿrifeti's-siyer ve'l-ahbâr*, 100-101.
[153] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/257.

Yemen'deki yönetimini tanımıştır.[154] Böylelikle Yemen'in siyasi, iktisadî, ilmî ve kültürel anlamda gelişmesine önemli katkıların sunulacağı kırk altı yıllık Melik Muzaffer iktidarı başlamıştır.

2.3. Dönemin Belli Başlı Siyasi Gelişmeleri

2.3.1. Saltanat Mücadeleleri

Melik Mansûr zamanında başlayan hânedan üyeleri arasındaki iktidar mücadelesi, Melik Muzaffer'in yönetimi elde etme sürecinde iyiden iyiye kuvvetlenmiştir. Taiz'de bulunan Bint Havza'nın, oğlu Mufaddal'in iktidara gelmesi hususundaki girişimleri, Melik Mansûr'un yeğenleri Emir Esedüddin ve Emir Fahreddin'in yönetimdeki hak arayışları, Melik Muzaffer'in iktidarının ilk on senesinin en önemli gündemini oluşturmuş, hükümdar bu süreyi çoğunlukla hânedan üyeleriyle mücadele ederek geçirmiştir.

2.3.1.1. Üvey Annesi Bint Havza ve Oğulları ile Siyasi Rekabeti

Tarih boyunca pek çok devlette olduğu gibi Resûlî Hânedanlığı'nda da kadınlar siyasi hayata katılmış ve hânedanlık içerisinde aktif rol oynamışlardır. Resûlî Hânedanlığı'nın ilk yıllarında yaşanan siyasi gelişmelerde etkin bir şekilde yer alan kadınlardan biri de Bint Havza'dır. Eyyûbîler'in Yemen'deki son hükümdarı Melik Mes'ûd'un eşi olan Bint Havza,[155] eşinin vefatından sonra Melik Mansûr'dan evlenme teklifi almışsa da onun bu teklifine, Melik Mansûr'un Yemen'deki hükümdarlığının kesinleşmesinden sonra olumlu karşılık vermiştir. Bunun neticesinde de Bint Havza ile Melik Mansûr evliliği gerçekleşmiştir.[156] Muhtemelen toplumun üst sınıflarından olan Eyyûbî atabekinin kızı oluşu onun siyasetteki gücünü kuvvetlendiren bir durum olmuştur. Melik Mansûr üzerinde oldukça etkili olan Bint Havza, devlet işlerine müdahil olarak oğullarının yönetimde olması için uğraşmış, böylelikle Melik Muzaffer'in saltanat mücadelesindeki önemli rakipleri arasında yer almıştır. Melik Muzaffer'in babası Melik Mansûr'un hayatta olduğu 644/1246-7 yılında, hacdan dönen Bint Havza'ya saygı göstererek onu kendi iktâsı olan bölgede karşılamış ve ağırlamış olması,[157] başlangıçta aralarında bir sıkıntının olmadığına işaret etmektedir.

Melik Muzaffer'in, Melik Mansûr'un en büyük oğlu olması Bint Havza'nın iktidarı elde etme hususunda korkuya kapılmasına neden olmuş, oğlu Mufaddal'in yönetime hâkim olması için henüz Melik Mansûr hayattayken somut adımlar atmıştır. Bu doğrultuda iktâsı Emir Esedüddin'e ait olan San'a bölgesini oğlu Mufaddal için isteyerek Emir Esedüddin'i San'a iktâlığından azlettirmiştir. Bu kararın Bint Havza'nın

[154] Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/99-100; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn,* 318.
[155] Taceddin Abdülbaki b Abdülmecid Yemâni, *Behcetü'z-zaman fî tarihi'l-Yemen* (Riyad: Dârü's-Sumay'î, 2012), 86.
[156] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/541.
[157] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/223.

isteği olduğunu anlayan Emir Esedüddin öfkelenmiş ve amcasının bu girişimini reddetmiştir.[158] Söz konusu hadise Melik Mansûr ile Emir Esedüddin arasında krize sebep olmuş, Emir Esedüddin'in iktidardaki hak arayışını daha da kuvvetlendirmiştir. Diğer taraftan Melik Mansûr, Bint Havza'nın isteği doğrultusunda askere, oğlu Kutbeddin için sadâkat yemini ettirmiştir.[159] Melik Mansûr üzerinde oldukça etkili olan Bint Havza, eşi üzerinde oluşturduğu baskı neticesinde Melik Mansûr'un oğulları Mufaddal ve Fâiz'i öncelemesine ve böylelikle Melik Muzaffer ve Dâr'uş Şemsî'nin babalarıyla aralarında soğukluk yaşanmasına sebep olmuştur. Bint Havza'nın iktidar hırsı o seviyeye ulaşmıştır ki tavaşî Tâceddin Bedr'i Melik Muzaffer'e olan sevgisinden dolayı Zebîd'de hapsettirmiştir.[160] Bir anlamda Melik Muzaffer'e muhabbeti olan kimseleri cezalandırmış ve onu iktidara taşıyabilecek tüm dinamikleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Eşi Melik Mansûr'un vefatıyla beraber oluşan iktidar boşluğundan faydalanmak isteyen Bint Havza definden iki gün sonra Ali b. Yahya, Bedreddin Hadar, tavaşî Nizameddin Muhtass gibi önemli devlet adamlarını davet ederek onlarla istişarelerde bulunmuş, Melik Mufaddal'in yönetimde devam etmesine karar vermişlerdir. Bunun üzerine Melik Mufaddal siyah elbiseleriyle birkaç gün Taiz meydanında kalmış, sonrasında ise beraberindekilere iktâlar vererek kendisine destek verenleri onurlandırmıştır. Bütün bunlar Melik Mufaddal'in iktidarı ele geçirme girişimlerini göstermektedir. Melik Mansûr'un vefatından sonraki günlerde bir taraftan bunlar olurken diğer taraftan Melik Muzaffer'in amcazâdesi Emir Fahreddin ve beraberindeki memlükler Zebîd'i kuşatmışlardır. Tam o günlerde Bint Havza, Taiz'den ayrılarak Dümlüe Kalesi'ne geçmiştir.[161]

647/1250 yılında başşehir Zebîd'i ele geçirmesiyle hükümdarlığını ilan eden Melik Muzaffer, bu tarihten sonra Bint Havza ve oğullarının saltanat iddiasını sonlandırmak için bazı adımlar atmıştır. Hükümdarlığı ele geçirdikten bir süre sonra Aden nâzırı Tâc'ü'r-Rüâse'den kardeşi Melik Mufaddal'in devlet hazinesini ele geçirmek istediğine dair mektuplar alan Melik Muzaffer,[162] bunu engellemek için Aden'e doğru yola çıkarak hazineyi ele geçirmiştir.[163] Melik Mufaddal kardeşinin yolunu kesmek için girişimlerde bulunmuşsa da başarılı olamamıştır.[164] Melik Muzaffer ayrıca yeni yerler ele geçirdikçe hâkimiyet sahasını genişlettiğini göstermek için Bint Havza'ya bu durumu haber veren mektuplar yazmıştır.[165]

---

[158] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/223-224.
[159] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/248-249; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/89.
[160] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/88-89; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 314-315.
[161] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/243-244.
[162] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/265.
[163] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/269.
[164] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/273-275.
[165] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/272.

Melik Muzaffer, Bint Havza ve oğullarına ait olan Taiz Kalesi'ni ele geçirmek amacıyla saldırı düzenlemiştir.[166] Hazrecî, kale emiri Emîr Alemüddin eş-Şa'bî ve sarayda görevli tavâşî Anter'in Bint Havza'yla temasta olduğunu belirtmiş, Melik Muzaffer'in ise kaleyi ele geçirmek için Bint Havza'nın kale emiri ve Anter'e gönderdiği bir habercinin mektuplarını yakalayıp, onların ağzından Emîr Alemüddin eş-Şa'bî ve Anter'in birbirilerini hapse attırmalarını istediklerini ifade eden bir mektup yazdığını aktarmıştır. Bu durum karşısında birbirileri için endişelenen emir ve Anter, Melik Muzaffer'e kaleyi teslim ettiklerini ifade etmiştir.[167] Diğer taraftan Taiz Kalesi'nin kuşatmasının altı ay sürdüğü,[168] bu kadar uzun sürmesi sebebiyle Emîr Alemüddin eş-Şa'bî ve Anter'in Melik Mufaddal ve Bint Havza'ya mektup yazarak Melik Muzaffer'le görüşmek istediklerini belirttikleri ve onların buna izin verdiği de söylenmiştir.[169] Ele geçirilişi hakkında farklı rivayetler olsa da nihayetinde Taiz 648/1250 yılında Melik Muzaffer'in hâkimiyeti altına girmiştir.

Taiz Kalesi'nin de ele geçirilmesiyle beraber Aden, Lehç, Ebyen'i ele geçirdiği güney bölgeden geriye sadece Melik Mansûr'un vefatından sonra Bint Havza ve oğullarının yerleştiği Dümlüe Kalesi kalmıştır. Kaleyi kuşatmaya başlayan Melik Muzaffer, bu doğrultuda Dümlüe halkına Bint Havza'yı insanları saptıran bir şeytan olarak tanıttığı ve halkı kendisine itaate davet ettiği mektuplar yazıp halkı kışkırtarak yanına çekmek istemiştir. Bunun neticesinde Dümlüe'den yedi kişi içinde bulundukları durumu şikâyet ederek Melik Muzaffer'e itaatlerini arz etmişlerdir. Melik Muzaffer'in Dümlüe üzerindeki kuşatmasının uzamasına canı sıkılan Bint Havza, Melik Muzaffer ile müzakere yapmaya karar vermiştir. Bint Havza, oğlu Mufaddal'e Aden'in doğusunda bulunan Ebyen'in, Faiz'e ise Tihâme bölgesindeki Hays'ın iktâ olarak verilmesini talep edip kendisine de eman olarak rehine verilmesini istemiş, Melik Muzaffer ise onun bu isteklerini yerine getireceğini söylemiştir. Böylelikle Melik Muzaffer, Dümlüe Kalesi'ndeki kuşatmayı kaldırmış, kardeşleri Kutbeddin ve Fâiz'e anlaşmaya uygun olarak iktâlarını vermiştir.[170] Eman olarak ise oğlu Melik Eşref, kız kardeşi Dâr'u'ş-Şemsî, annesi ve tavaşî Yakut'u Bint Havza'ya vereceği rehinler olarak seçmiştir.[171]

Bint Havza ve oğullarının bir sebeple kaleden ayrılmasını fırsat bilen tavaşî Yakut, bu doğrultuda tavaşîler ve hizmetkârlarla yakınlık kurarak onların Bint Havza'ya karşı olumsuz duygularından faydalanmış, Melik Muzaffer adına güzel vaatlerde bulunmuş, böylelikle onları Bint Havza'dan uzaklaştırarak kale çalışanlarının desteğini kazanmıştır.[172] Tavaşî Yakut, kalede yaşananları Melik

[166] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/272-273.
[167] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/94-95.
[168] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/95.
[169] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/273.
[170] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/291-296.
[171] İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-'uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 319.
[172] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/297; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/101-102.

Muzaffer'e haber vermiş, sultan da 650/1253 yılında Dümlüe Kalesi'ni ele geçirmiştir. Olanlardan habersiz bir şekilde Dümlüe Kalesi'ne döndüğünde kalede yaşananları gören Bint Havza, daha önce yaptıkları anlaşmadan dolayı bunu Melik Muzaffer'in yapmış olabileceğine ihtimal vermeksizin ondan yardım istemek üzere yanına gitmiştir. Melik Muzaffer ise bu olaydan habersiz olduğunu söyleyerek, bundan sonra Zü'l-Huzeym'de yaşamalarını emretmiş, onlara bir miktar da para vermiştir.[173] Böylelikle hiçbir askerî mücadele yaşanmadan, başarılı bir taktikle[174] devlet hazinesinin merkezi olan[175] Dümlüe Kalesi Melik Muzaffer'in topraklarına dahil edilmiştir.

Bint Havza'nın oğlu Melik Mufaddal'i yönetime getirme hırsı, eşi Melik Mansûr'un diğer evlatlarını babalarından uzaklaştırma çabaları, onu Melik Muzaffer'in şer'î hakkını elinden alma yönünde birçok yanlış tutuma sürüklemiştir. Diğer taraftan kendi hükümdarlığını kurmak isteyen Melik Mufaddal da zaman zaman Melik Muzaffer'i engellemek için hamlelerde bulunmuştur. 650/1253 yılında Dümlüe Kalesi'nin ele geçirilmesiyle birlikte Bint Havza ve oğulları Melik Muzaffer'in hâkimiyetini tanımıştır.

2.3.1.2. Amcazâdeleri Emir Esedüddin ve Emir Fahreddin ile Yaşadığı Çekişmeler

Melik Muzaffer'in iktidar mücadelesine girdiği hânedan üyeleri Bint Havza ve oğullarıyla sınırlı kalmamış, amcasının oğulları Emir Esedüddin ve Emir Fahreddin de Melik Mansûr döneminden itibaren saltanatta hak arayışı içerisinde olmuşlardır. Melik Mansûr vefat ettiğinde Emir Esedüddin iktâsı olan San'a'da,[176] Emir Fahreddin ise Tihâme bölgesindeki Feşâl'de bulunuyordu.[177] Melik Muzaffer'in amcazâdeleriyle mücadelesi iktidarının ilk on yılında yaşanmış, itaatsizlikleri nedeniyle sultan için önemli birer rakip olmuşlardır.

Melik Muzaffer'in babasının ölümünden sonra taht mücadelesi verdiği ilk kişi, hâkimiyeti ele geçirmek isteyen amcazâdesi Emir Fahreddin olmuştur. Melik Mansûr'u öldüren memlükler, sultanın çocuklarının kendilerine saldırmalarından korkup,[178] Emir Fahreddin'e giderek zimmet almışlar ve 'Melik Muazzam' unvanını vererek ona itaat etmişlerdir.[179] Böylelikle hânedanlığın başına geçmek isteyen Emir Fahreddin, amcası Melik Mansûr'un zilkade 647/şubat 1250[180] yılındaki vefatından hemen sonra harekete geçmek için fırsat bulmuş, başşehir Zebîd'i hâkimiyeti altına almak üzere destekçileriyle birlikte yola çıkmıştır.[181] Bütün

[173] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/297-301.
[174] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye*, 691.
[175] Varisco, "Texts and Pretexts", 16.
[176] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/235.
[177] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/247.
[178] Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî ma'rifeti's-siyer ve'l-ahbâr*, 100.
[179] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/88; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 434.
[180] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/82.
[181] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/248.

bunlar olurken Zebîd'de bulunan Melik Muzaffer'in kız kardeşi Dâr'u'ş-Şemsî, Emir Fahreddin'in kuşatma girişimine engel olmak için tavâşî Taceddin Bedr ve Zebîd halkıyla beraber şehri savunmuştur.[182] Nihayetinde Melik Muzaffer hânedanlığın başşehri Zebîd'in güvenliğini sağlamak için, pek çok Arap kabilenin de desteğiyle iktâsı olan Mehcem'den ayrılmıştır.[183]

On üç gün boyunca Zebîd'i kuşatma altında tutan Emir Fahreddin ile Zebîd'i savunan şehir halkı arasında çatışmalar olmuş, her iki taraftan da kayıplar yaşanmıştır.[184] Melik Muzaffer'in kendi iktâsı olan Feşâl'i ele geçirdiğini[185] ve Zebîd'e doğru geldiğini haber alan Emir Fahreddin, korkarak kardeşi Esedüddin'in bulunduğu San'a'ya gitmeye karar vermiştir. Ancak diğer taraftan Melik Muzaffer, Emir Fahreddin'in yanında yer alan fakat Melik Mansûr'a düzenlenen suikastta olmayan memlükler vaatlerde bulunmuş, onlar da sultandan af ve zimmet istemişledir. Melik Muzaffer ise Emir Fahreddin'i ve babasını öldüren memlükleri yakalamaları şartıyla bu isteklerini kabul edeceğini söylemiştir. Böylelikle Emir Fahreddin San'a'ya gidemeden kendi memlükleri tarafından yakalanmıştır.[186] Tarihçi İbn Hâtim, bunlara ek olarak Melik Muzaffer'in Emîr Fahreddin'i yakalamak için Benî Sâbit kabilesini gönderdiğini ve emiri yakaladıklarını da zikretmiştir.[187] Nihayetinde Melik Muzaffer, zilhicce 647/mart 1250 tarihinde savaşmadan Zebîd'i ele geçirmiştir.[188] Bütün bu süreç babası Melik Mansûr'un vefatından sonraki bir ay içerisinde yaşanmıştır. Melik Muzaffer, başşehir Zebîd'i ele geçirmesiyle saltanat mücadelesi verdiği rakiplerinin bir tanesinden kurtulmuş, kendi hâkimiyetini sağlayarak iktidarını kurmuştur.

Melik Muzaffer'in iktidarı ele geçirdiği dönemde, San'a'da bulunan diğer amcazâdesi Emîr Esedüddin, iktâsı olan San'a'yı kaybetmemek için bazı dönemlerde sultana itaat ederek destek olurken, bazen ise itaatinden çıkarak sultanın düşmanlarının safına katılmıştır. Çıkarları doğrultusunda hareket eden emir, böylelikle sultanın iktidar ve toprak bütünlüğünü koruma mücadelesinde onu zor durumlara sokmuştur. Melik Muzaffer'in iktidarının ilk senesi olan 648/1250 yılında Zeydîler'in imamı Ahmed b. Hüseyin ile Zeydîler'den olan Benî Hamzâ'nın lideri Emir Şemseddin Ahmed anlaşarak büyük bir kabile desteğiyle San'a'yı ele geçirmek üzere orada bulunan Emir Esedüddin'in üzerine yürümüşler, bu durum karşısında ise emir San'a yakınlarında bulunan Berâş kalesine kaçmıştır. İmam Ahmed'in San'a üzerindeki kuşatması yaklaşık bir sene sürmüş, bu zaman zarfında Emir Eseddüddin ara ara İmam Ahmed'e saldırılarda bulunmuş

[182] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/248; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/88.
[183] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/90.
[184] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/249.
[185] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/251.
[186] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/91; Hazrecî, *el-'İkdü'l-fâhirü'l-hasen min tabakâti a'yâni ehli'l-Yemen*, 4/2302; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-'uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 315.
[187] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/253.
[188] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/258; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/92.

fakat Araplar'ın çoğunun imamın yanında olması sebebiyle saldırıları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylelikle İmam Ahmed, San'a'yı ele geçirmiştir.[189]

Sığındığı Berâş Kalesi'ndeki durum Emir Esedüddin için zorlaşmaya başlayınca Emir Şemseddin Ahmed'den İmam ile arasında arabulucuk yapmasını istemiştir. Emir Şemseddin ise stratejik davranarak ona Melik Muzaffer'in yanına dönmesini tavsiye etmiştir.[190] Yemen'in meşhur kabilelerinden Benî Hâtim ise Emir Esedüddin ile Melik Muzaffer arasında barışı sağlamıştır.[191] Melik Muzaffer, henüz İmam Ahmed'in elinde bulunan San'a'yı geri almak üzere Esedüddin'in de içinde yer aldığı birliği bölgeye göndermiştir. Durumu haber alan İmam Ahmed mücadele etmesine rağmen başarılı olamamış, Zeydî eşraftan Şerif Hüseyin b. Vehhâs'ı San'a'da vekil bırakarak oradan ayrılmıştır. Emir Esedüddin ve sultanın birlikleri ise San'a'da Şerif Hüseyin ve beraberindekileri yakalamış ve Berâş'a göndermişlerdir.[192]

Melik Muzaffer'in, Eyyûbî hükümdarı Melik Mes'ûd tarafından Mısır'a gönderilen amcaları Emir Bedrettin ve Emir Fahreddin'in[193] 649/1251 yılında Yemen'e gelmesini kendi saltanatı için bir tehdit olarak görüp, onları Hays'ta hapsetmiş olması Emir Esedüddin ile arasında anlaşmazlığa neden olmuştur.[194] Bu süre zarfında saltanatının elinden alınması korkusuyla İmam Ahmed'e yönelen Melik Muzaffer, onunla Emir Esedüddin'e karşı birlik olacakları hususunda anlamıştır.[195] Babası ve amcasının yakalandığını öğrenen Emir Esedüddin ise buna karşı çıkarak pek çok Arap kabilesiyle beraber Tâker Kalesi'ne gitmeye çalışmışsa da bu teşebbüsü Melik Muzaffer tarafından engellenmiştir.[196]

Emir Esedüddin, babası ve amcasını hapse atan Melik Muzaffer'e duyduğu öfke sebebiyle[197] 650/1252 yılında İmam Ahmed ile anlaşarak San'a yakınlarında bulunan Berâş Kalesi'ni iki bin dinar karşılığında satmıştır. Böylelikle imam ile emir arasında barış tesis edilmiş, hatta emir imama itaat etmiştir. Bu yeni ittifakla beraber imam ile Melik Muzaffer'in arasındaki barış bozulmuştur. İmam Ahmed, Emir Esedüddin'i birlikleriyle beraber Kuzey Yemen'deki hâkimiyetini genişletmek için Zemâr'ı ele geçirmek üzere göndermiştir. Bunu öğrenen Melik Muzaffer, tavâşî Taceddin Bedr ile beraber askerlerini göndermiştir. Emir Esedüddin sultanın birliğinin gücü karşında kaçmak zorunda kalmış ve İmam Ahmed'den yardım istemiştir. İmam ise onlara Benî Şihab, Ehli Hadûr, Benî Sinhan gibi kabilelerden o kadar çok asker sağlamıştır ki geride gönderilmeyen kimse kalmamıştır. Emir Esedüddin, İmam Ahmed'in topladığı

[189] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/276; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/95-96.
[190] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/277.
[191] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/278-279; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/96.
[192] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/279-280; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/97.
[193] Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî ma'rifeti's-siyer ve'l-ahbâr*, 95.
[194] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/280-285.
[195] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 436.
[196] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/286.
[197] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 437.

askerlerin çokluğunun ve aralarındaki Arap asabiyetinin oluşturduğu bağlılığın Melik Muzaffer'in ordusunu dağıtmasından endişe etmiştir. Taceddin Bedr'i uyarmış, o da bunu dikkate alarak geri dönmüştür.[198]

Aynı yıl, Emir Esedüddin'in sattığı Berâş Kalesi karşılığında İmam Ahmed'den talep ettiği ücretin çok az bir kısmını alabilmesi ve imamın kendisine olan vaatlerini yerine getirmemesi aralarındaki sulhun bozulmasına yol açmıştır.[199] Bu durum üzerine Melik Muzaffer'e de güvenmemesi gerektiğini düşünen Emir Esedüddin,[200] önce Dümlüe'de bulunan Melik Mufaddal'in yanına gitmeye niyetlenmiş, fakat vazgeçerek kaçmıştır.[201] Yemen'in doğusundaki toprakların büyük bir kısmına sahip olan Şeyh Alvân b. Cahderî'ye[202] sığınmış, şeyh kendisini güzel bir şekilde karşılamıştır. Emir Esedüddin için Melik Muzaffer'den af istemiş, böylelikle aralarında barışı sağlanmıştır.[203] Sultan ise emire ordu takviye ederek San'a'ya gitmesini emretmiş, bunu öğrenen İmam ise San'a'dan ayrılmıştır.[204]

651/1254 yılında Benî Hamza'nın lideri Emir Şemseddin b. İmam Abdullah'ın, İmam Ahmed ile arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı Melik Muzaffer'den yardım talep etmesi üzerine sultan, Emir Esedüddin'i yardıma göndermiştir.[205] Emir Esedüddin ve Emir Şemseddin pek çok yeri yıkarak hızlı bir şekilde Sa'de'de bulunan İmam'a saldırmışlardır. İmam askerlerin yarısını ve Şerif Hüseyin Vehhâs'ı burada bırakarak kaçarken, Emir Esedüddin ve Emir Şemseddin ise Sa'de'yi ele geçirerek buradan büyük ganimetler elde etmişler, daha sonra ise Sa'de'de vekil bırakarak San'a'ya dönmüşlerdir.[206] Aynı yıl Melik Muzaffer, Emir Esedüddin ve Emir Şemseddin'e Zâhir'e gitmelerini emretmiş, iki emir giderlerken pek çok yeri ve imamın bulunuğu bölgeyi bozguna uğratmışlar, imamın taraftarı ve Zeydî fakihlerden pek çok kişi ölmüştür.[207] Nihayetinde Emir Esedüddin San'a'ya, Emir Şemseddin ise Zebîd'e Melik Muzaffer'in sarayına gitmiştir.[208]

658/1259-60 yılında Emir Esedüddin, San'a'da bulunan Melik Muzaffer'den Hadramut'a sefer düzenlemeyi talep etmiş, Sultan da onu sefere hazırlamıştır. Fakat Emir Esedüddin, Hadramut'ta Melik Muzaffer'i destekleyen kabileler arasında anlaşmazlığa neden olmuştur. Melik Muzaffer bu olaya oldukça öfkelenmişse de durumu kontrol altına almayı başarmıştır. Emir Esedüdddin ise Zeydîler'e sığınmıştır. Böylelikle Zeydîler'in safına geçip iç çekişmelerinde taraf olan Emir Esedüddin, 658/1260 yılında

---

[198] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/301-303; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/100-101; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 437-438.
[199] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/303.
[200] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 438.
[201] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/287.
[202] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/138.
[203] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/287-288; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-'uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 319-320.
[204] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/106.
[205] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 439.
[206] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/305-307.
[207] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/311-312; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/114-115.
[208] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/312.

memlükleriyle birlikte Benî Hamza lideri Emîr Sârimüddin Dâvûd'a katılarak yeni Zeydî imamı Hasan b. Vehhâs'a karşı savaşmıştır.[209] Durumu iyice kötüleşen Emir Esedüddin elbiselerini satacak konuma gelmiştir. Daha sonra ise Melik Muzaffer tarafından yakalanıp hapse atılmış,[210] 677/1279 yılında ise vefat etmiştir.[211] Kısaca, Emir Esedüddin bir taraftan Melik Muzaffer ile saltanat mücadelesi verirken diğer taraftan da iktâsı olan San'a'yı, ne Zeydîler'e ne de Melik Muzaffer'e vermek istememiştir. Bu nedenle birçok kez iki taraf arasında saf değiştirmiştir.

2.3.2. Yemen Topraklarında Verdiği Hâkimiyet Mücadelesi

2.3.2.1. Zeydîler'le Yaşadığı Çatışmalar

Yemen tarihinde önemli bir yere sahip olan Zeydîler, siyasi bir oluşum olarak ortaya çıktıkları 280/803 yılından[212] itibaren, siyasi ve aynı zamanda dinî bir aktör olarak bölgede varolmuştur. Zira kendisine has olan siyasi, hukukî ve itikadî yönleriyle Yemen'deki devletleşme sürecinde müstakil bir mezhep halini almıştır.[213] Zeydîler, Resûlîler döneminde de ülkenin siyasî tarihine etki edecek güce sahip olmuşlardır. Melik Mansûr döneminde İmam Ahmed b. Hüseyin'in 646/1248 yılındaki davetiyle[214] Zeydîler, Resûlî Hânedanlığı için Kuzey Yemen'de toprak mücadelesi verdikleri bir rakip haline gelmişlerdir. Melik Muzaffer ise iktidara geldiği ilk zamanlardan saltanatının sonuna kadar Zeydîler'in nüfuz ve toprak elde etme çabaları ve onları destekleyen kabilelerle mücadele etmiştir. Zeydîler'in başşehri olan Sa'de başta olmak üzere, San'a, Zemâr, Hacce gibi Kuzey Yemen bölgeleri ise bu mücadelenin ana merkezleri olmuştur. Bu bölgelerdeki topraklar, Melik Muzaffer'in kırk altı yıllık iktidarı boyunca iki güç arasında sürekli olarak hâkimiyet değiştirirken, bu durum bazı zamanlarda sulhla, bazen ise mücadelenin şiddetlenmesiyle neticelenmiştir. Diğer taraftan hem Melik Muzaffer hem de Zeydîler zaman zaman tarafların diğer rakipleriyle arasındaki mücadeleden faydalanmış, böylelikle kendi hâkimiyetlerini kuvvetlendirmişlerdir. Bu dönemde Zeydîler'in öne çıkan gruplarından olan ve 583/1187 yıllarında Zeydîler'e imamlık yapan Mansûr Billâh Abdullâh b. Hamza'nın[215] soyundan geldikleri için kendi ailesinde imamlık hakkı olduğunu düşünen Benî Hamza,[216] imamın konumunu güçlendirmek istemese de[217] şartlara göre hareket ederek bazen

---

[209] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/339-340; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/130.
[210] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/132; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-'uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 326; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 449.
[211] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/204-205; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 462; Yemani, *Behcetü'z-zaman fî tarihi'l-Yemen*, 92.
[212] İlyas Üzüm, "Zeydîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013).
[213] Yusuf Gökalp, "Zeydiliğin Mezhebi Kimliğe Kavuşmasında Yemen Sürecinin Önemi", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi* 27 (2019), 39.
[214] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/225.
[215] Üzüm, "Zeydîler", 44/327.
[216] Khazrejiy, *The Pearl-Strings a History of the Resuliyy Dynasty of Yemen*, 3/66.
[217] Jazem - Marino, "Nur al-Din et al-Muzaffar".

Zeydî imamları, bazen de Melik Muzaffer'i destekleyerek iki güç arasındaki mücadelede belirleyici taraf olmuştur.[218] Zeydîler'le oldukça uzun ve yoğun bir mücadele dönemi yaşandığı için, bu kısımda Zeydî imamlarının dönemlerine göre tasnif edilen bir gidişat takip edilerek, o dönemlerde öne çıkan olaylar ele alınacaktır.

Melik Muzaffer'in ilk Zeydî rakibi İmam Ahmed b. Hüseyin olmuş ve hükümdarlığının ilk zamanlarından 656/1258 yılına kadar onunla mücadele etmiştir. Melik Muzaffer'in iktidarının ilk dönemlerinde hânedanlık içerisindeki taht mücadeleleriyle uğraşıyor olması, İmam Ahmed b. Hüseyin'in Benî Hamza'yla işbirliği içerisinde Kuzey Yemen şehirleri San'a ve Zemâr'a kadar ilerlemesine imkân oluşturmuştur.[219] San'a'ya ilk kuşatmasını 648/1250 yılında yapan İmam Ahmed, kısa bir süre sonra Melik Muzaffer ve amcazâdesi Emir Esedüddin kuvvetleri karşısında yerine Şerif Hasan b. Vehhâs'ı vekil bırakarak kaçmak durumunda kalmıştır.[220] Sonrasında Melik Muzaffer ile Emir Esedüddin arasında meydana gelen anlaşmazlıktan faydalanan İmam Ahmed, 650/1252 yılında Emir Esedüddin ile San'a civarında bulunan Berâş Kalesi'ni satın aldığı ve emire bazı vaatlerde bulunduğu bir anlaşma yapmış, ardında da Kuzey Yemen şehirlerinden Zemâr'ı ele geçirmesi için göndermiştir.[221] Aynı yıl, İmam'ın vaad ettiklerini yerine getirmemesi neticesinde Emir Esedüddin ile aralarındaki sulh bozulmuştur.[222] Bunun neticesinde Melik Muzaffer ve Emir Esedüddin arasında barış sağlanınca ise yeniden birlik olup San'a'ya, İmam'a doğru yürümüşler, İmam Ahmed ise kaçmıştır.[223]

İmam Ahmed ile arasında anlaşmazlık yaşanması neticesinde Melik Muzaffer'den yardım isteyen Benî Hamza'nın lideri Emîr Şemseddin Ahmed,[224] yardıma gelen Emir Esedüddin ile birlikte kuzeyde pek çok yeri harap etmişler, nihayetinde İmam Ahmed'in bulunduğu Sa'de'ye girmişler, pek çok ganimet elde ederek San'a'ya dönmüşlerdir. İmam Ahmed ise Şerif Hasan b. Vehhâs'ı vekil bırakarak kaçmıştır.[225] Aynı yıl, sultan tarafından Kuzey Yemen'de bulunan Zâhir'e gitme talimatı verilen bu iki emir, İmam'ın bulunduğu bölgeler de dahil olmak üzere pek çok yeri yıkmışlar, yaşanan bu muharebelerde imam kaçarken, Zeydîler'den pek çok kişi ve âlim ölmüştür.[226] 656/1258 yılında Zeydîler'in kendi içlerinde İmam Ahmed'e karşı eleştirileri ve olumsuz yaklaşımları, Benî Hamza lideri Emir Şemseddin'in de onlara katılmasıyla daha da artmış, imam ile tartışma maksadıyla yaptıkları toplantının mücadeleye dönüşmesiyle İmam Ahmed

[218] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/323.
[219] Araşî, *ed-devletü'r Resûliyye fî ahdi's Sultanü'l Muzaffer el-evvel Yusuf b. Ömer (647-694)*, 16.
[220] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/95-97.
[221] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/100-101.
[222] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/301-303; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/104.
[223] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/106.
[224] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/106-107.
[225] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/305-307; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/111-112.
[226] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/311; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/114-115; Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî maʿrifeti's-siyer ve'l-ahbâr*, 103.

hayatını kaybetmiştir. Tüm bu süreçte Melik Muzaffer'den maddi destek talep eden Emîr Şemseddin Ahmed, İmam Ahmed'in ölümü üzerine sultana teşekkür mektubu göndermiştir.[227] Melik Muzaffer ise düşmanın başkası eliyle öldürülmesine sevinmiştir. Aynı yıl Yemen'de yaşanan kıtlık nedeniyle Benî Hamza lideri Emir Şemseddin Ahmed vefat etmiş,228 yerine kardeşi Emir Sârimüddin Dâvûd geçmiştir.[229] Emir kendi döneminde Zeydîler'in yeni imamı Şerif Hasan b. Vehhâs'ı desteklerken, Melik Muzaffer ile iyi ilişkiler kurmamıştır.

İmam Ahmed'in vefatından önce Zeydîler'in kendisine karşı olumsuz tutumunu öğrenmek için gönderdiği Şerif Hasan b. Vehhâs, Zeydîler tarafından ikna edilmesi neticesinde onların tarafına katılmış,[230] İmam Ahmed'in ölümünden üç gün sonra ise imamlığını ilan etmiştir.[231] Zeydîler'den bazıları Şerif Hasan b. Vehhâs'ın imamlığını onaylarken, bazıları ise kabul etmemiş, Melik Muzaffer'in boyunduruğu altına girmiştir.[232] Emir Sârimüddin ve Şerif Hasan b. Vehhâs, Benî Hamza'dan yeni imamı kabul etmeyenlere karşı iş birliği içinde hareket ederken, kısa bir süre sonra aralarındaki barış bozulmuştur. Bunun neticesinde Emir Sârimüddin, Emir Esedüddin'in de desteğiyle 658/1260 yılında Zâhir'de Şerif Vehhâs ile savaşmış, savaş Şerif Vehhâs'ın esir düşüp hapse atılmasıyla neticelenmiştir.[233] Ġâyetü'l-emânî'de Şerif Vehhâs'tan sonra, 657/1258-9 yılında İmam Nasreddin Hasan b. Bedreddin'in davetinden bahsedilirken,[234] Resûlî kaynaklarında böyle bir bilgiye rastlanılmamıştır.[235]

661/1262 yılında imamlığını ilan eden Şerîf Yahyâ b. Muhammed es-Sirâcî ez-Zeydî'ye çok az kişi biat etmiştir. Daha önce Şerif Hasan b. Vehhâs'ı, sonra ise İmam Sirâcî'yi kabul etmemeleri, Zeydîler'in birlik içerisinde olmadığının bir göstergesidir. Melik Muzaffer tarafından San'a valisi tayin edilen Alemüddin eş-Şa'bî, İmam Sirâcî'ye doğru yürüyerek, onu yakalamış ve gözlerine mil çekerek hapse attırmıştır.[236]

Kuzey Yemen'e akınlar düzenlemeye devam eden sultan, 665/1267'de Emir Alemüddin'i San'a'nın kuzeybatısında yer alan Hacce bölgesine göndermiş, bölge halkıyla yaşanan şiddetli çatışmalar neticesinde oğlu Melik Eşref'i destek için göndererek Hacce ve Mihlafe bölgelerini ele geçirmiştir.[237] Melik Muzaffer diğer taraftan 666/1268 yılında Emîr Alemüddin'e Zeydîler'in başşehri olan Sa'de'ye gitmesini emretmiş,

---

[227] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/324-331; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/122-125.
[228] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/331-332.
[229] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/126.
[230] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/123.
[231] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/332; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/125.
[232] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/126.
[233] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/339-340; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/130.
[234] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 448.
[235] Bkz. İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*; Hazrecî, *el-'Ukud*; Hamzî, *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî maʿrifeti's-siyer ve'l-ahbâr*; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-Uyûn bi Ahbâri'l-Yemeni'l-Meymûn*.
[236] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/352-353; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/136-137.
[237] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/368-373.

bunu öğrenen Emîr Sârimüddin ve Benî Hamza ise emire karşı birleşmişler fakat başarılı olamamışlardır.[238] Daha sonra Emir Alemüddin Sa'de'deyken Sa'de yakınlarında bulunan Berâş Kalesi'ni ele geçirmişler, fakat kısa bir süre sonra Melik Muzaffer burayı geri almıştır.[239] Sultan ayrıca Kuzey Yemen'deki hâkimiyetini genişletmek amacıyla 667/1268-9 senesinden itibaren San'a ve Sa'de arasında bulunan Telmus ve Süla'ya birlikler göndermiş, fakat hapisten çıkardıkları Şerif Vehhâs'tan yardım alarak güçlerini birleştiren Zeydîler tarafından bozguna uğratılmıştır.[240] Böylelikle, Zeydîler Sa'de ve çevresini Resûlîler'den geri alabilmişlerdir. Emîr Alemüddin'in 668/1270 yılında yeniden Sa'de teşebbüsünde bulunması karşısında Zeydîler San'a'ya, emir San'a'ya gittiğinde ise Sa'de'ye gitmişler, Melik Muzaffer'in stratejik adımlarıyla çözüm olarak iki taraf arasında barış anlaşması yapılmıştır.[241]

Melik Muzaffer, 670/1272 yılında Zeydîler'in imamı olan İbrâhim b. Tâceddin[242] ile imamet dönemi boyunca, özellikle San'a üzerinde mücadele etmiştir. 674/1275 yılında vergi toplamak için Zemâr'a giden Emîr Alemüddin'in, kendisine eşlik eden Esediyye memlüklerinden bir kişiyle bir konuda tartışıp onu öldürmesi üzerine memlükler, İmam İbrâhim b. Tâceddin'e mektup yazarak kendilerine katıldıklarını bildirmişlerdir. Bu vesileyle imam ve diğer Zeydîler San'a'ya gelmiş, hatta imam adına hutbe okutarak San'a'daki hâkimiyetlerini pekiştirmişlerdir. San'a'dan sonra Zemâr'a ilerlemeye karar vermişlerdir. Eşraftan Emir Ali b. Abdullah b. Hamza, Emir Sârimüddin ile bu durumu istişare etmiş, Emir Sârimüddin ise Zemâr'a ilerlemenin doğru olmayacağını, San'a'da kalarak öncelikle buradaki hâkimiyetlerini pekiştirmeleri gerektiğini söylemiştir. Ancak İmam İbrahim, San'a'yı terk ederek Zemâr'a ilerlemiş, Zemâr yakınlarında bulunan Ufk bölgesine geldiklerinde Melik Muzaffer'in sürpriz saldırısıyla karşılaşmışlar, sonucunda da İmam İbrâhim b. Tâceddin, sultan tarafından esir alınmıştır.[243] Böylelikle San'a, Melik Muzaffer'in eline geçmiştir. Bu zaman zarfında Emir Sârimüddin, Zeydîler'den Şerif Mutahhar b. Yahya'ya imamlık teklif etmiş fakat Şerif Mutahhar kabul etmeyince bir süre Zeydîler'in başında herhangi bir imam bulunmamış, Zeydîler daha ziyade Benî Hamza'ya göre hareket etmiştir. Daha sonra ise Emir Sârimüddin ile Melik Muzaffer arasında kısa süreli bir anlaşma sağlanmıştır.[244]

Melik Muzaffer, 678/1280-1 yılında Benî Hamza'yı saraya davet etmiş, eşraftan sadece Emir Ali b. Abdullah b. Hamza ve Muhammed b. Ahmed b. Hamza davete katılmıştır. Emir Sârimüddin ise onlar saraydayken eşraftan bu iki kişinin kalelerini ele geçirmiştir.[245] Bu olay neticesinde bu iki emir Melik

---

[238] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/168-169.
[239] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/374-378.
[240] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/379-388.
[241] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/397-399.
[242] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/180; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 456.
[243] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/459-495; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/190-194.
[244] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/198.
[245] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/534-535; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/217-218; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 331; Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 467.

Muzaffer'in safına geçmiştir. 682/1283 yılında San'a valisi Alemüddin eş-Şâbî'nin ölümü üzerine, Emir Sârimüddin bu durumu fırsat olarak görerek Ufk hadisesiyle ellerinden çıkan San'a'yı ele geçirmek için girişimde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır.[246] Bu tarihlerde yeğeni İbrahim b. İmam'ı imamlığa getiren Emir Sârimüddin, 683/1285 yılında Melik Muzaffer'in safına geçen Emir Ali b. Hamza'ya doğru Sa'de'ye ilerlemiş fakat Melik Muzaffer'in oğlu olan San'a iktâî Melik Vâsık'ın buradaki yardım ve başarısı neticesinde zor duruma düşerek Melik Muzaffer ile bazı bölgelerin hâkimiyeti hususunda anlaşma yapmışlardır.[247]

Ancak kısa bir süre sonra bu anlaşmayı ihlal eden Emir Sârimüddin, Zeydîler'den İmam Mutahhar b. Yahyâ ile işbirliği yaparak Sa'de'de Melik Vâsık'a karşı başarılar elde etmişlerdir. Durumun Resûlîler için zorlaştığını anlayan Melik Muzaffer, olayları kontrol altına alması için oğlu Melik Eşref'i görevlendirmiş, böylelikle Zeydîler'e karşı başarılar elde edilerek 687/1288 yılında hem İmam Mutahhar hem de Emir Sârimüddin ile barış anlaşmaları yapılmıştır.[248] 689/1290 yılında Emir Sârimüddin Dâvûd ölmüş,[249] Melik Eşref'ten sonra San'a'nın iktâ sahibi olan kardeşi Melik Müeyyed döneminde, yapılan anlaşmanın şartlarına uymayan İmam Mutahhar ile aralarındaki sulh bozulmuştur. Bu bütün doğunun desteğini alan Melik Müeyyed, bu yıllarda imam ile savaşlar yapmış, nihayetinde iktâsı olan San'a'ya dönmüştür.[250]

692/1294 yılında Melik Müeyyed ile anlaşmazlığa düşen Emir Ali b. Abdullah, İmam Mutahhar'a yazarak Zeydî saflarına katılmıştır. Melik Muzaffer'e karşı güçlerini birleştiren Zeydîler'le Resûlî kuvvetleri arasında pek çok savaş yapılmıştır. Savaş sırasında saf değiştiren kabileler Benî Şihab ve ehli Hadûr'a karşı savaşmaya hazırlanan Melik Müeyyed, Emir Ali b. Hamza'nın barış istemiyle kandırılmaya çalışılmış fakat Melik Muzaffer'in emriyle kabilelerin bulunduğu bölgelere giderek harap etmiştir. Diğer taraftan Sa'da'ya da emirler gönderilmiş, iki taraf arasında pek çok mücadele yaşanmıştır.[251] Melik Muzaffer ise barışı sağlaması için oğlu Eşref'i San'a'ya göndermiş, barış sağlandıktan sonra herkes Melik Eşref'in itaati altına girmişti.[252]

Kısacası, Melik Muzaffer yegâne rakibi olan Zeydîler ile kırk altı yıllık iktidarı boyunca toprak mücadelesi vermiştir. Diğer taraftan, Zeydîler'in kontrolünde olan bölgelerin ekonomik kazancının yeni bölgelere askerî seferler düzenlemeye imkân sağlamaması da Melik Muzaffer döneminde Zeydîler'le

[246] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/538-541; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/227-230.
[247] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/542-544; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/235-239.
[248] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/245-248.
[249] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/557; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/253.
[250] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/254.
[251] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/558-561; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/266-270.
[252] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/565-566; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/271-272.

mücadelenin bazı bölgelerle sınırlı kalmasına yardımcı olmuştur.[253] Fakat nihayetinde her iki taraf da Kuzey Yemen'de kalıcı bir hâkimiyet tesis edememiştir.

2.3.2.2. Hadramut Topraklarında Verdiği Mücadeleler

Yemen'in doğusunda, Hint Okyanusu'nun kıyısında ve Uman'ın güneyinde bulunan, Belîd adıyla da bilinen Zafâr şehri[254] Habûzî ailesi tarafından yönetilmiş, bu aile Hadramut'un pek çok şehrine hâkim olmuş fakat Resûlîler'le girilen mücadele sonucu bertaraf edilmiştir.[255] 678/1279 yılına kadar Resûlîler'in bu bölgeyle herhangi bir teması olmamış, ilk temas 678/1279 senesinde Melik Muzaffer zamanında Zafâr'ın Sâlim b. İdrîs b. Ahmed b. Muhammed el-Habûzî idaresi altında olduğu dönemde gerçekleşmiştir.[256] 678/1279 yılında Hadramut'ta ortaya çıkan kuraklık nedeniyle zor durumlar yaşamış olan bölge halkı, çare olarak Sâlim b. İdrîs'ten yardım isteyerek, ellerinde bulunan Hadramut Kalesi'ni ona satmayı teklif etmişlerdir. Hadramut halkının bu teklifini kabul eden Sâlim b. İdrîs, kaleyi almak ve yardım etmek amacıyla Hadramut'a gitmiş ve kaleyi ele geçirmiştir. Ancak Hadramut halkı, Sâlim'in Zafâr'a dönmesiyle kaleyi onun elinden geri almıştır.[257]

Melik Muzaffer aynı yıl, içinde büyük hediyeler, elçi ve pek çok tüccarın olduğu bir heyeti deniz yoluyla Pers kralına[258] göndermişse de gemi yoğun rüzgâr sebebiyle sürüklenerek Zafâr kıyılarına doğru gitmiştir. Geminin içerisindeki mal ve hediyeleri, kaybettiği Hadramut kalesinin karşılığı olarak gören Sâlim, hepsini ele geçirmiştir. Bunu öğrenen Melik Muzaffer, elçi gönderek Sâlim'i uyarmış, fakat Sâlim bu uyarıları dikkate almadığı gibi Şihr hükümdarı Raşid b. Şecî'a'nın aklını karıştırarak, kendisine borç vereceğini söyleyip Resûlîler'e ödeyeceği vergiyi ödememesi ve isyan etmesi için kışkırtmıştır. Sâlim'in bu tavrı ve hamleleri neticesinde Melik Muzaffer, sefer girişiminde bulunarak Aden valisini Zafâr'a göndermek üzere hazırlamış, ancak vali, Zafâr'da herhangi bir zafer elde etmeden geri dönmek zorunda kalmıştır.[259] Bütün bunlar karşısında harekete geçen Sâlim, deniz yoluyla Aden'e baskın yapmış, fakat bu harekâtı bertaraf edilmiştir. Hazrecî, Hint, Çin ve Pers hükümdarlarının dahî böyle bir girişimde bulunamayacağını ifade ederek Sâlim'in bu girişiminin cürretkar bir teşebbüs olduğuna dikkat çekmiştir.[260]

---

[253] Jazem - Marino, "Nur al-Din et al-Muzaffar".
[254] Cengiz Tomar, "Zafâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/66.
[255] Hüseyin Algül, "Hadramut", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/66.
[256] G. Rex Smith - Venetia Porter, "The Rasulids in Dhofar in the VIIth-VIIIth/XIII-XIVth Centuries", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1 (1988), 27-28.
[257] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/505-506; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/207-208; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-'uyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 328.
[258] Bu tarihlerde İran'da İlhanlılar hüküm sürdüğü için burada bahsi geçen Pers Kralı muhtemelen İlhanlı hükümdarıdır. Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000); Eric Vallet'ın eserinde de bahsi geçen kral İlhanlı hükümdarı olarak geçmektedir. Bkz. Vallet, *L'Arabie marchande*, 556.
[259] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/506-508; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/208-209.
[260] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/209.

Sâlim'in teşebbüslerinden haberdar olan Melik Muzaffer, öfkelenerek Zafâr'a gitmek üzere deniz kuvveti, Hadramut üzerinden ilerleyecek kara ordusu ve sahil boyunca yol alacak bir kuvvet olmak üzere üç bölümden oluşan büyük bir sefer hazırlamıştır. Deniz kuvvetleri için büyük bir donanma hazırlatan sultan, donanmayı büyük gemiler ve kasırgalarla güçlendirmiş, yayalar, zırhlar, atlar gibi her türlü askerî teçhizat ile donatmıştır. Ayrıca gemileri, içlerinde değerli malzemelerin bulunduğu hazinelerle doldurmuştur.[261] O kadar ki tıpkı şehirlerde kurulan panayırlar gibi denizde devamlı kurulan pazarların varlığından, orada bulunan aşçılar, fırıncılar ve zanaatkârlardan bahsedilmiştir.[262]

Bu büyük askerî gücün Zafâr'a geldiğini duyan Sâlim, onlara karşı bir saldırı düzenlemeye karar vermiş, fakat Resûlî komutanları bunu haber alınca hemen saldırıya geçmişlerdir. Yaşanan çatışmalar sırasında Sâlim b. İdrîs ölmüştür.[263] Beş aylık bir seferin sonucunda beş günde ele geçirilen Zafâr'ın fethi,[264] Melik Muzaffer'in oldukça büyük bir donanma ve ordu hazırlayarak çok emek sarfetmesinin bir neticesiydi. Sultanın bu sefere harcadığı emek ve çabadan dolayı zayıfladığını ifade sadedinde sultanın yüzüklerinin birer birer parmaklarından düştüğü söylenmiştir.[265] 678/1279 yılında Resûlî hâkimiyeti altına girmiş, camilerde Melik Muzaffer adına hutbe okunmuştur.[266] Zafâr'ın yönetimindeki Habûzî ailesinin hayatta kalan üyeleri ise, Zafâr'dan çıkartılarak Zebîd ve Dümlüe'ye götürülmüştür.[267] Melik Muzaffer, 692/1294'te Zafâr'ı oğlu Melik Vâsık İbrahim'e iktâ olarak vermiştir.[268]

2.3.3. Hilâfet İddiası Çerçevesinde Memlükler ile Mekke Rekabeti

İslâm tarihi boyunca kutsal toprakların hâkimiyeti, bir nevî İslâm dünyasına koruyuculuk ve liderlik yapmak anlamına geldiği için hâkim olan devletlere siyasî ve dinî bir üstünlük oluşturmuştur. Bu sebeple Resûlîler ile Memlükler arasında Mekke üzerinde hâkimiyet elde etme adına bir rekabet yaşanmıştır. Resûlî sultanı Melik Mansûr'un 626/1229'da Yemen'de bağımsızlığını ilan edip Mekke üzerinde hâkimiyet kurma girişimine kadar, bölge Eyyûbîler'in kontrolünde olmuştur. Bu tarihten sonra, Yemen ile beraber Mekke'yi de kontrolü altına almak isteyen Melik Mansûr, 632/1235 yılında Abbâsî halifesinden taklid almasıyla[269] birlikte Eyyûbî hükümdarı Melik Kâmil ile Mekke hâkimiyeti için mücadeleye girmiş, 639/1242 yılında da

[261] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/209-211.
[262] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/511.
[263] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/212.
[264] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/526.
[265] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/510.
[266] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/212.
[267] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/529; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/213.
[268] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/268.
[269] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/207.

Mekke'yi hâkimiyeti altına almayı başarmıştır.[270] Vefat ettiği 647/1250 tarihine kadar, tayin ettiği emirler aracılığıyla Mekke üzerindeki nüfuzunu sürdürmüştür.[271] Hatta Şâfiî fukaha ve muhaddislere tahsis ettiği, Melik Muzaffer'in de sonrasında vakıfla destek verdiği bir medrese de inşa etmiştir.[272] Melik Muzaffer dönemine gelindiğinde ise Mekke'de bulunan yönetici şerifler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar üzerine sultan, 652/1254 yılında Mübârizüddin b. Bertâs'ı Mekke'ye göndererek askerî bir sefer düzenlemiş, böylelikle Mekke'deki anlaşmazlığı kontrolü altına almıştır.[273] 653/1255 yılına kadar hâkimiyeti devam etmiştir.[274] Bu tarihte dönemin Mekke şerifleri Ebû Nümey ve Şerif İdris b. Katâde, Mübârizüddin b. Bertâs'a saldırarak Mekke'nin kontrolünü ele geçirmişlerdir.[275] Bu süreçten sonra şeriflerden Ebû Nümey 654/1254-701/1301 yılları arasında Mekke'nin hâkimiyetini elinde tutmuştur.[276] 653/1255 yılında yaşanan başarısızlığa rağmen, Melik Muzaffer'in Mekke'deki konumu güçlü kalmıştır.[277] 655/1257-8 yılında Mescid-i Nebevî'de çıkan yangına Abbâsî halifesi onarımını yapmak üzere görevliler göndermiş fakat o yıl yaşanan Moğol saldırıları nedeniyle onarım gerçekleşememiştir. Bunun üzerine Melik Muzaffer'in onarım çalışmalarına katılmış olması Mekke'deki varlığını teyit etmektedir. [278]

Abbâsî halifesinin 656/1258 senesinde Moğollar tarafından öldürülmesi üzerine Melik Muzaffer Harem-i Şerîf'in işlerini üstlenmiş böylelikle Mekke üzerinde nüfuz oluşturmaya başlamıştır.[279] Sultan 659/1261 senesinde hac görevini ifa etmek üzere Mekke'ye gitmiş, bunu haber alan Mekke şerifleri Ebû Nümey ve Şerif İdris b. Katade ise Mekke'den kaçmışlardır.[280] Burada on gün kalan sultan Kâbe'yi kisve ile örtmüş, Mekke halkına sadaka dağıtmış, Mekke şeriflerini onurlandırmıştır.[281] Abbâsî halifesinden sonra kisveyi örten ilk sultan olan Melik Muzaffer, Mekke'de kendi adına hutbe okutmuştur.[282] Bu tarihten sonra da 661/1263[283] ve 671/1273[284] yıllarında olmak üzere birkaç defa daha kisve göndermiştir. Melik Muzaffer

---

[270] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/69; Melik Muzaffer dönemi öncesi Resûlîler'in Mekke'deki hâkimiyeti hakkında detaylı bilgi için bkz. Yasemin Sarı, "Resûlîler'in Yemen'de Bağımsızlığını İlan Etmesi ve Mekke Hâkimiyetleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014), 87-104.

[271] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/77-78.

[272] Fâsî, *Şifâ'ü'l-ġarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm*, 2000, 1/428.

[273] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/316-317; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/115.

[274] Ebü't-Tayyib Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali Fâsî, *Şifâ'ü'l-ġarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 2/241.

[275] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/321; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/119-120.

[276] Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mekke", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/573.

[277] Eric Vallet, "Les sultans du Yémen protecteurs de La Mecque (XIIIe-XIVe s.)", *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 161/1 (2017), 214.

[278] Fâsî, *Şifâ'ü'l-ġarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm*, 2000, 2/476.

[279] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/334.

[280] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/347; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/134.

[281] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/350.

[282] Fâsî, *Şifâ'ü'l-ġarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm*, 2000, 1/170; Ş. Tufan Buzpınar, "Surre", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/567.

[283] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/354; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/141.

[284] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/184.

ayrıca 666/1268 yılında Kâbe'nin kapısının altın ve gümüşle süslenmesini emretmiştir.[285] Bütün bunlar Melik Muzaffer'in kendisini Müslüman hacıların koruyucusu olarak sunduğu[286] ve Mekke'deki hâkimiyetini pekiştirmek istediği[287] şeklinde değerlendirilmiştir.

658/1260 yılında Mısır'da Memlük sultanı olan el-Melikü'z-Zâhir Rüknüddîn es-Sâlihî el-Bundukdârî (ö. 676/1277),[288] 659/1261 yılında Abbâsîler'den Ebü'l-Kâsım Ahmed'i, Müstansır- Billâh lakabıyla Mısır'da halife ilan etmiştir. Baybars, halifeden aldığı taklidle Mısır, Suriye, Hicaz, Yemen ve yeni fethedilecek yerlerin sultanlığına getirilmiştir.[289] Bir taraftan Moğollar ve Franklar'a karşı zaferler kazanan Memlükler, diğer taraftan da halifeden alınan taklidle İslâm devletleri arasında hâmî konumuna yükselerek diğer ülkeler üzerinde nüfuz sahibi olmuştur.[290] Bu durum, Mekke ve Medine'nin hizmetkârı anlamına gelen "hâdim'ü'l-harameyn" unvanını alarak Mekke üzerinde hâkimiyet kurmasına yol açmıştır.[291] Bu doğrultuda 664/1266 yılında ilk defa Mekke'ye mahmil ve kisve yollamıştır.[292] 667/1269 yılında hac görevini ifa etmek üzere gittiğinde ise Kâbe'yi kendi elleriyle yıkamış, Hicaz emirlerine ihsanlarda bulunmuştur.[293] Memlük sultanı Baybars'ın bu hamleleri Memlükler'in Mekke üzerindeki otoritesini sağlamlaştırırken diğer taraftan Resûlîler'in buradaki hâkimiyet iddialarını da ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.[294]

Baybars'ın hükümdarlığıyla beraber Mekke'de yönetim Mekke şerifleri, Resûlî Hânedanlığı ve Memlükler olmak üzere üç güç arasında şekillenmeye başlamıştır.[295] Mekke şerifleri, bölgede kendi idarelerini kurmak istemişler, bu sebeple iki güç arasından Mekke'deki varlığını destekleyecek olan tarafın yanında yer almışlardır. Bu bağlamda, Ebû Nümey 667/1268 senesinde Melik Baybars'tan Mekke'deki emirliğini onaylayan bir taklîd istemiş, buna karşılık olarak Baybars'ın adına hutbe okutup para bastırmıştır.[296] Diğer taraftan Mekke tarihçisi Fâsî, Ebû Nümey'in kendi çıkarlarına dayalı tutumundan dolayı bazen hutbeyi Memlükler adına okumayı bırakıp, Resûlîler adına okuttuğunu belirtmiştir.[297]

---

[285] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/377-378; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/169.
[286] Vallet, "Les sultans du Yémen protecteurs de La Mecque (XIIIe-XIVe s.)", 215.
[287] Buzpınar, "Surre", 37/567.
[288] Kâzım Yaşar Kopraman, "Baybars I", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/221.
[289] İsmail Yiğit, "Ahmed b. Muhammed Müstansır-Billâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 32/119.
[290] İsmail Yiğit, "Memlükler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/91.
[291] Vallet, "Les sultans du Yémen protecteurs de La Mecque (XIIIe-XIVe s.)", 215-216.
[292] Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mekke", 28/560.
[293] Fâsî, *Şifâ'ü'l-ġarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm*, 2000, 2/289.
[294] Vallet, *L'Arabie marchande*, 457.
[295] Vallet, "Les sultans du Yémen protecteurs de La Mecque (XIIIe-XIVe s.)", 216.
[296] İbn Abdüzzahîr, *er-Ravzu'z-zâhir fî sîreti el-Melik ez-Zâhir*, 351-352; Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *es-Sülûk li-maʿrifeti düveli'l-mülûk*, thk. Muhammed Mustafa Ziyâde (Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1936), 1(2)/579.
[297] Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el Fâsî, *el-ʿİkdü's-semîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn*, thk. Muhammed Hâmid Fıkî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1986), 1/463; Vallet, "Les sultans du Yémen protecteurs de La Mecque (XIIIe-XIVe s.)", 217.

Memlük sultanı Baybars'ın 659/1261 yılında Mısır'a getirdikleri Abbâsî halifesinden aldığı menşurla Mekke üzerinde hâkimiyet elde etmeye çalışması Resûlîler ile arasında önemli bir rekabet başlatmıştır. Zira Memlükler'in ilk sultanı Kutuz döneminde böyle bir rekabet olmadığı gibi, Melik Muzaffer için önemli olan İslâm ümmetinin hâkimiyeti olmuştur.[298] Baybars dönemiyle birlikte her iki devlet de kisve göndererek hem imtiyaz sahibi hem de İslâm dünyasının en muteber devleti olmak istemişlerdir.[299] Zira mahmil ve kisve göndermek Mekke hâkimiyetini sağlamada en önemli nişanelerden kabul edilmiştir. Bu rekabetin bir tezahürü olarak, 667/1269 yılında hac farizasını yerine getirmek için gittiği Mekke'de Melik Muzaffer'in Mekke'nin işlerine müdahil olduğu haberini alan Melik Baybars, Resûlî hükümdarına mektup yazarak şu sözlerle uyarmıştır:

"Melik, olması gerektiği üzere, Allah rızası için çabalayan, kendisini dini savunmaya adayan kişidir. Eğer sen bir meliksen, Tatarlar'la savaş."[300]

Melik Baybars, Mısır'daki Abbâsî halifesinin kendisine sunduğu menşurda Memlük sultanına tabî olan bölgeler arasında Yemen'in de olmasından dolayı, Resûlî hükümdarının 'melik' unvanıyla tam hâkimiyeti talep edemeyeceğini belirterek, bu mektupla Melik Muzaffer'e meydan okumuştur.[301] Memlükler'in Baybars'tan sonraki sultanı Kalavun (678-89/1279-90) da kendi döneminde Mekke hâkimiyetini sağlamak istemiş, bunun için Mekke şerifi Ebû Nümey kisve, hutbe, sikke gibi hâkimiyetin nişanelerinin Kalavun'a ait olacağı hususunda yemin etmiştir.[302] Böylelikle Melik Muzaffer'in Mekke'deki gücünü kısıtlamıştır.

Memlükler'in Mekke'de hâkimiyet kurma girişimlerine rağmen Resûlîler Mekke'den vazgeçmemiştir. Melik Muzaffer, bazı diplomatik ve stratejik adımlar atarak hâkimiyetini kalıcı hale getirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Melik Muzaffer, maddi anlamda Kâbe'ye, Resûlî medreselerine, medreselerdeki ulemâya ve Mekke şeriflerine düzenli olarak bağışta bulunmuştur.[303] Böylelikle, Mekke için önem arz eden kişilere destek sağlayarak bölgedeki nüfuzunu artırmayı hedeflemiştir.[304] Diğer taraftan Memlükler'e elçiler ve hediyeler göndererek aralarındaki ilişkileri dengede tutmaya çalışmıştır. Kısacası, önemli bir siyasi üstünlük anlamına gelen Mekke hâkimiyeti, 7./13. yüzyılın ikinci yarısında Memlükler ve Resûlî Hânedanlığı arasında ciddi bir rekabetin yaşanmasına sebep olmuştur.

---

[298] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/348-349.
[299] Burak Gani Erol, "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili", *Türkiyat Mecmuası* 29/1 (14 Haziran 2019), 56.
[300] Makrîzî, *es-Sülûk li-maʿrifeti düveli'l-mülûk*, 1936, 1(2)/581-582.
[301] Vallet, *L'Arabie marchande*, 494.
[302] Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *es-Sülûk li-maʿrifeti düveli'l-mülûk*, thk. Muhammed Mustafa Ziyâde (Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1936), 1(3)/706-707.
[303] Vallet, *L'Arabie marchande*, 458.
[304] Vallet, "Les sultans du Yémen protecteurs de La Mecque (XIIIe-XIVe s.)", 227-228.

2.4. Melik Muzaffer'in Siyaset Tarzı

Melik Muzaffer, Yemen'deki hâkimiyetini sağlamak ve kuvvetlendirmek adına stratejik bir siyasi yaklaşım benimsemiştir. Yönetimini elde etmek için ilk girişimi ülke içindeki isyanları bastırmak olan Melik Muzaffer, bunu çoğunlukla askerî seferlerinde şiddet yoluna başvurmadan, barışçıl bir politika takip ederek yapmayı tercih etmiştir.[305] Hânedanlığın başşehri Zebîd'de hâkimiyeti ele geçirdikten sonra nüfuz alanını genişletmek için harekete geçen Melik Muzaffer, teslim almak istediği bölgelere öncelikle elçiler göndermiş, barışçıl yollarla teslim alamaması durumunda askerî müdahaleye başvurmuştur. Örneğin, 648/1250 yılında Münîf bölgesini ele geçirmek için emirlerinden bazılarını bölgenin valisine göndermiş, valinin Melik Mufaddal'e bağlı olduğunu söyleyerek bölgeyi teslim etmemesi üzerine valiye tekrar emirlerini göndermiştir. Bunun üzerine vali herhangi bir askerî mücadele olmaksızın bölgeyi Melik Muzaffer'e teslim etmiştir.[306]

Barışçıl politikasına dair başka bir örnek Zafâr'ın fethinde yaşanmıştır. 676/1278 yılında Zafâr hâkiminin Melik Muzaffer'e ait gemiyi ele geçirmesi üzerine sultan, Kur'ân-ı Kerîm'den "*Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz"*[307] ayetini içeren uyarıcı bir mektup yazarak elçisiyle bölgenin hâkimine göndermiştir. Fakat hâkimin "Elçiniz geldi, azabınız nerede?" cevabı Melik Muzaffer'i askerî sefer düzenlemeye mecbur bırakmıştır.[308]

Diğer taraftan bazı bölge ve kaleleri almak için siyasi hilelere başvuran Melik Muzaffer, Taiz ve Dümlüe kalelerini bu yolla savaşmadan ele geçirmiştir. Amcazâdesi Emir Esedüddin'in kendisinden kaçarak rakibi Emir Sârimüddin Dâvûd'a sığınması ve onun safına katılması sultanı oldukça sinirlendirmişse de bu hususta herhangi bir çatışmaya girmekten uzak durmuştur. Bunun yerine Emir Sârimüddin Dâvûd'u sitem içerikli konuşmasıyla barış yapmaya zorlamıştır. Nitekim bunda da başarılı olmuştur.[309]

Savaşlarda ve devlet işlerinde malını harcamaktan çekinmeyen Melik Muzaffer,[310] bazı kişi ve kabilelerin desteğini sağlamada maddi imkânları kullanmıştır. Sultan, yerli kabilelerin Yemen'deki siyasi olaylara etkisinin farkına varmış, bu doğrultuda desteklerini kazanmak için onlara bir tür ücret veya maaş anlamına gelen cevâmiğin[311] yanı sıra muhtelif hayvanlar ve bazı bölgelerin iktâlarını da vermiştir. Böylelikle pek çok kabilenin destek ve itaatlerini kazanmıştır. [312] Nitekim sultanın tahta çıkmasında da bu

[305] Jazem - Marino, "Nur al-Din et al-Muzaffar".
[306] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/271.
[307] "Kur'an Yolu" (Erişim 13 Mart 2024) el-İsrâ 17/15.
[308] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/506-507; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/208.
[309] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/340-341.
[310] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/275.
[311] Muhammed Ahmed Ruhman, *Mu'cemü'l-elfâzi't-Tarihiyye fi asri'l-Memlükî* (Beyrut: Daru'l-Fikri'l Muasıra, 1990), 51.
[312] Araşî, *ed-devletü'r Resûliyye fî ahdi's Sultanü'l Muzaffer el-evvel Yusuf b. Ömer (647-694)*, 26-27.

zümrenin önemli bir etkisi olmuştur. Babasının vefatından sonra Tihâme bölgesindeki kabilelerin kendisine katılmaları ve askerî destek vermeleri sultanın iktidarı elde etmesini kolaylaştırmıştır. Sultan da bu desteklerinin karşılığı olarak kabile şeyhlerine bazı bölgeleri iktâ olarak vermiştir.[313]

Diğer taraftan yeni bölgelerin fethedilmesinde de kabilelerin önemli bir desteği olmuştur. Örneğin, Taiz kuşatması sırasında Yemen'in yerel kabilelerinden olan Mezhic kabilesinin lideri Şeyh Ulvan Cahderî'den yardım talep etmiş, şehri bu yardım sayesinde ele geçirilmiştir.[314] Fethin neticesinde sultan, destek olan kabilelere ihsanlarda bulunmuş, onlar da bunun karşılığında sultana bağlılık yemini etmişlerdir. Sultanın söz konusu kabilelerden destek alması, onun meşruiyetini pekiştirmiş, bu sayede birçok yeni kabile ona bağlılıklarını bildirmiştir.[315] Bu bağlılıklarında, sultanın ihsanlarından nasiplenmek ve yeni ele geçirilen bölgelerin ganimetlerinden faydalanmak şeklindeki beklentileri de hiç şüphesiz oldukça etkili olmuştur.

Kabilelerin desteği, Melik Muzaffer'in rakiplerine karşı mücadelesinde de önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Nitekim sultan 668/1270 yılında Zeydîler'le Sa'de üzerinde verdiği mücadelede kabilelerden yardım istemiş, söz konusu kabileler de kendilerine verilen cevâmik karşılığında aileleriyle Sa'de'ye yerleşerek burayı mesken haline getirmiş böylelikle Zeydîler'in bölgeye girişi engellenmiştir.[316] Bu sayede Melik Muzaffer bölgeye sürekli sefer yapmaktan kurtulurken kabileler de maddi kazançlar elde etmişlerdir. Kısacası, Melik Muzaffer bu politikası sayesinde her ihtiyaç duyduğunda kabilelerin askerî desteğini alabilmiştir. Sultan, hâkimiyet alanını genişletmek ve ele geçirmek istediği bazı kaleleri almak için benzer şekilde ihsan yöntemini kullanmıştır. Örneğin, Şerif Ahmed b. Muhammed b. Alevî'den, San'a'nın önemli kalesi Biraş'ı hem belli bir ücret hem de başka kaleleri karşılık olarak vermek suretiyle almıştır.[317]

Melik Muzaffer, kendisine muhalif olanlara ve rakiplerine karşı güç kullanmaktan ve karşısına almaktan ziyade onları etkisiz kılmak için malını harcamaktan çekinmemiştir. Örneğin, toprak mücadelesine girdiği siyasi rakibi Zeydî İmamı Mehdî İbrâhim b. Tâceddin'i esir aldığı dönemde, tutukluluk süresince ağırlamış, imam ve yanındakiler için her gün bir miktar altın, giysiler, cariyeler ve hizmetkârlar tahsis ederek rakibini tesirsiz hale getirmeye çalışmıştır. Sultanın cömertliği ve ihsanları karşında İmam Mehdî İbrahim ise kapısına "Burası cömert reisin yeri, cömertliğin ve güvenliğin merkezi…" ifadelerini yazmıştır.[318]

Melik Muzaffer'in takip ettiği stratejilerden bir diğeri düşmanlarının arasındaki anlaşmazlıktan faydalanarak yeni kişi ve bölgeleri kendi nüfuz alanı içine çekmek olmuştur. Bu doğrultuda Zeydî imamı

[313] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/256; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/93-94.
[314] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/94.
[315] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/275.
[316] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt*, 1/397-399.
[317] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/133.
[318] Khazrejiy, *The Pearl-Strings A History of the Resuliyy Dynasty of Yemen*, 1/187-188.

Ahmed b. Hüseyin ile yaşadığı anlaşmazlık sonucu Melik Muzaffer'den yardım talep eden Emir Şemseddin, bu yardım karşılığında Melik Muzaffer'in yanında yer almıştır. Melik Muzaffer de buna mukabil ona bazı bölgeleri iktâ olarak vererek onun sultana olan bağlılığını pekiştirmek istemiştir.[319] Yemenli Benî Vuheyb kabilesinin normalde ittifak halinde oldukları Zeydîler'le daha sonra yaşadıkları çekişme neticesinde ellerinde bulanan, San'a'nın kuzeybatısında yer alan kaleyi sultana vermeleri Resûlîler'in hâkimiyet alanını genişletmesine ve güçlenmesine yardımcı olmuştur.[320]

2.5. Melik Muzaffer'in Takip Ettiği Politikalar

2.5.1. İktisadî Bağımsızlık Politikası

647/1250 yılında hâkimiyetini tesis eden Melik Muzaffer, hem siyasî hem de iktisadî bağımsızlığının göstergesi olarak para bastırmıştır. Kaynaklarda sultanın ilk olarak 648/1250 yılında Zebîd'in fethinden sonra dinar bastırılmasını emrettiği bilgisi geçmekte,[321] fakat basılan dinar ile ilgili detaylara rastlanılmamaktadır. Melik Muzaffer'in Taiz'i ele geçirdikten sonra 649/1251 yılında da gümüş para bastırdığı bilinmektedir.[322] Bazı kaynaklarda, 656/1258 yılında İmam Ahmed b. Hüseyin'e karşı destek talep eden Benî Hamza lideri Emir Şemseddin Ahmed'e Melik Muzaffer tarafından bin adet Muzaffer dirhemi gönderildiği ve bunun Zebîd'de basılan 650/1252 tarihli bir dirhem olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu dirhemin bir yüzünün orta dairesinde besmele, dış dairesinde dört halifenin isminin, diğer yüzünün orta dairesinde Melik Muzaffer'in, dış dairesinde ise Abbâsî halifesi Musta'sım'ın isminin yazdığı söylenmiştir.[323] Mekke'de de Muzafferî dirhemin varlığına rastlanmaktadır.[324] Ayrıca, San'a'daki Millitary Museum'da Aden'de basılmış 660/1261-2 yılına ait dirhemlerin mevcut olduğu söylenmiştir.[325] Bunlara ilaveten Melik Muzaffer, 660/1262'de Zeydîler ile mücadelesinin merkezlerinden olan San'a'da,[326] 685/1286 yılında ise Sa'de'de para bastırmıştır.[327]

---

[319] Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/118.
[320] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt,* 1/358-359.
[321] İbn Hâtim, *Kitâbü's-simt,* 1/257.
[322] Heinrich Nützel, *Münzen der Rasuliden: nebst einem Abriss der Geschichte dieser jemenischen Dynastie* (Pormetter, 1891), 44; Rebi' Hamid Halife, "Tirazü'l-meskûkati'r-Resûliyye (626-858/1229-1454)", *el-İklîl* 7/2 (1989), 45.
[323] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî,* 445.
[324] *Nûrü'l-ma'ârif fî nüzûm ve kavânîn ve a'râfi'l-Yemen fi'l-ahdi'l-muzafferiyyi'l-vârif,* thk. Muhammed Abdürrahim Cazim (San'a: el-Merkezü'l-Fransi li'd-Dirasati'l-Yemeniyye ;Centre Français d'Etudes Yemenites, 2003), 1/358-359.
[325] Rebi' Hamid Halife, "Tirazü'l-meskûkati'r-Resûliyye (626-858/1229-1454)", 45.
[326] Anonim, "The Coinage of the Rasulid Dynasty of the Yemen" (Erişim 17 Nisan 2024).
[327] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî,* 469; Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/242.

2.5.2. Topraklarını Genişletme Politikası

Resûlî Hânedanlığı'nı en geniş sınırlara ulaştıran Melik Muzaffer, doğuda Hadramut'tan Zafâr'a, kuzeyde San'a'ya, güneyde ise Aden'e kadar uzanan bir bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır.[328] Tihâme'nin merkezi[329] ve başkent Zebîd'i alarak saltanatını kuran Melik Muzaffer, böylelikle Hadramut ile Hicaz arasında önemli bir ticaret rotası olan Tihâme'yi[330] tamamen kontrolü altına almıştır. Hemen ardından güneye yönelen sultan, önemli bir ticaret merkezi olan Aden'i, Lehç'i, Ebyen'i ve o bölgede bulunan Münif ile Meğafir bölgesinin kalelerini de topraklarına katarak Yemen'in güneyini büyük oranda ele geçirmiştir.[331] Böylelikle bu bölgelere hâkim olan kardeşi Melik Mufaddal'i çevrelemiş ve bulunduğu bölgeden çıkmasını engellemiştir.[332] Melik Muzaffer, 653/1255'te başşehir ilan ettiği Taiz'i[333] ve ardından Dümlüe'yi de ele geçirerek Güney Yemen'de hâkimiyetini tesis etmiştir.[334] Kuzey Yemen'de bulunan Sa'de'de ise Zeydîler ile olan mücadelesinde zaman zaman üstünlük elde etmişse de bu durum kalıcı olmamıştır. San'a'da da pek çok mücadele verilmiş, bölge Melik Muzaffer döneminin sonunda Resûlîler'in hâkimiyetinde kalmıştır. 678/1279 yılında Zafâr'ın ele geçirilmesiyle beraber hânedanlığın sınırları doğuya doğru genişlemiştir.

Melik Muzaffer, takip ettiği topraklarını genişletme politikası doğrultusunda yeni ve stratejik öneme sahip bölgelerin fethedilemesini önemseyerek maddî imkânlarını kullanmaktan çekinmemiştir.[335] Hazrecî, Melik Muzaffer'in bulunduğu konum nedeniyle ticari öneme sahip olan Zafâr'ın fethi için hazırlık yaparken çakıl taşlarının sayısından daha fazla altın ve gümüş harcayarak orduyu donattığını kaydetmiştir. Aynı şekilde Zafâr fethedilince Melik Muzaffer o bölgenin hükümdarlığını yapan Habûzî ailesinin Zebîd'e hareket etmesini emretmiş ve onlardan son kişi Zafâr'dan ayrılıncaya kadar onlara sadaka verilmesini temin etmiştir.[336]

2.5.3. Diplomatik İlişkilerde Takip Ettiği Politika

Melik Muzaffer'in tahta çıktığı dönemde, bir taraftan Moğollar'ın İslâm dünyasını tehdit ettiği, diğer taraftan Memlükler'in Mısır'da devlet kurduğu bir süreç yaşanmaktaydı. İslâm dünyasının oldukça çalkantılı süreçlerden geçtiği bu dönemde Resûlîler, coğrafî konum itibariyle izole bir bölgede olmaları

[328] Sadek, "Taʿizz, capital of the Rasulid dynasty in Yemen", 310.
[329] Elnure Azizova, "Tihâme", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 41/153.
[330] Azizova, "Tihâme", 41/154.
[331] Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/94.
[332] Jazem - Marino, "Nur al-Din et al-Muzaffar".
[333] Özaydın, "el-Melikü'l-Muzaffer er-Resûlî", 29/75.
[334] Varisco, "Texts and Pretexts", 16.
[335] Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/275.
[336] Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/213.

sayesinde bu hadiselerden daha az etkilenmişlerdir.[337] Onlar bu dönemde dış saldırılardan ziyade genellikle iç mücadelelerle meşgul olmuşlardır. Daniel Martin Varisco, Resûlîler'in kayda değer bir dış muhalafeti olmadığı için Yemen'de birliği sağlayabildiklerini söylemiş, bu fikrini de Ömerî'nin "Yemen'in sahiplerinin hiç düşmanı yoktu." sözleriyle desteklemiştir.[338] Diplomatik temaslarının yanı sıra denizaşırı ticaret ve tüccarların oluşturduğu ticarî ağlar, Resûlîler'in diğer devletlerle karşılıklı teması için önemli birer bağlantı olmuştur.[339]

Melik Muzaffer, 649/1251 yılında Abbâsî halifesine elçi ve hediyeler göndererek Yemen'deki bağımsızlığını kabul etmesini istemek suretiyle ilk diplomatik temasını kurmuştur. Melik Muzaffer'in gönderdiği elçi, halifeden Mısır hükümdarına ne kadar mevhibe veriliyorsa Melik Muzaffer'e de aynı miktarda verilmesini talep etmiştir. Buna karşın ise Abbâsî halifesi, Melik Muzaffer'den Zeydî imamı Ahmed b. Hüseyin'i yakalamasını istemiştir.[340] Melik Muzaffer de halifeye zaman zaman, rakibi İmam Ahmed'i şikayet ettiği ve insanların ona katılmasına üzüldüğünü ifade eden mektuplar göndermiştir.[341] İmam Ahmed'in öldürüldüğü gün Abbâsî halifesine durumu haber vermek için elçi göndermişse de elçi yoldayken Abbâsî halifesinin Moğol saldırısında vefat ettiğine dair haber gelmiştir.[342]

Melik Muzaffer'in diplomatik ilişkilerinin mahiyetine bakıldığında mektup, elçi ve hediye göndermeye dayalı bir diplomasi takip ettiği söylenebilir. Sultanın 678/1279 yılında Zafâr üzerinden Pers hükümdarına gönderilmek istenen gemi ve hediyenin,[343] Pers ülkesiyle olumlu diplomatik ilişkiler kurulduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Hazrecî'nin ifadesiyle Zafâr'ın fethinden sonra diğer ülkelerin hükümdarları korkmuş, Umman, Çin ve Bahreyn devletlerinin hükümdarları Melik Muzaffer'e tebrik mektupları ve hediyeler göndermişlerdir.[344]

Yemen'in stratejik konumundan dolayı ticaret merkezi olması diğer ülkeleri Resûlîler ile daha ılımlı ve dostane ilişkiler kurmaya yönlendirmiş ve bu durum diplomatik ilişkileri de şekillendirmiştir. Hint Okyanusu üzerinden Yemen'le aralarında kayda değer bir ticaret akışı olan Çin Hükümeti'nin daha önce ifade edildiği gibi hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan müslümanlara sünnet uygulamasını yasaklaması üzerine Melik Muzaffer devreye girmiş, mektup ve hediyeler göndererek meseleyi diplomatik yollarla halletmiştir.[345] Hindistan ile de ticarî ilişkilerin aktif olduğu bu dönemde bölgeyle diplomatik herhangi bir

[337] Varisco, "Texts and Pretexts", 22.
[338] Varisco, "Texts and Pretexts", 22.
[339] Roxani Eleni Margariti, "The Rasūlids and the Bountiful Sea: Marine Resources, State Control, and Maritime Culture in the Southern Red Sea and the Gulf of Aden (626/1229–854/1454)", *Der Islam* 98/1 (01 Nisan 2021), 72.
[340] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/99-100; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*, 318.
[341] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 441.
[342] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/100.
[343] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/208.
[344] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/213.
[345] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/552.

elçi veya hediye alışverişinin olmadığı dikkat çekse de, Melik Muzaffer o bölgede azınlıkta olan Sünnîleri himaye etmiş, onlara hediyeler göndermiş, ulemâya da yıllık olarak bağışta bulunarak destek vermiştir.[346] Bu durum, Melik Muzaffer'in ticari amaçlarının yanı sıra Abbâsî halifesinin vefatından sonra İslâm'a sahip çıkarak kendi hâkimiyetini de meşrulaştırma gayreti içinde olduğu şeklinde yorumlanmıştır.[347]

Kızıldeniz'in batısında ve Doğu Afrika'da bulunan Habeşistan ile Resûlîler arasındaki ilişki daha ziyade ticaret üzerine kurulmuştur. Diplomatik temaslarına dair bilgiler, 673/1274-1275 yılında Habeşistan Kralı'nın Memlük sultanı Baybars'a gönderdiği mektuba Melik Muzaffer'in aracılık etmesi şeklindedir.[348] Ayrıca bazı kaynaklarda, Ayzab ve Dehlek'in yanı sıra Habeşistan'da da Melik Muzaffer adına hutbe okunduğu bilgisi de yer almaktadır.[349]

7./13. yüzyılın ikinci yarısında Resûlîler ile Mısır Memlükler'i arasında zaman zaman Moğol ve Haçlılar'a karşı ittifaka bazen ise kutsal toprakların ve Kızıldeniz'in hâkimiyetini ele geçirme rekabetine dayalı diplomatik bir ilişkinin yaşandığı gözlenmektedir. Siyasî ve dinî anlamda Mekke'nin, ekonomik anlamda ise Kızıldeniz'in kontrolü üzerindeki rekabetleri nedeniyle iki devlet arasındaki güç mücadelesi yaklaşık iki asır boyunca devam etmiştir. Diğer taraftan ise İslâm dünyasını tehdit eden Moğollar ve Franklar'a karşı iki devlet zaman zaman iş birliğine dayanan bir ilişki kurmuşlardır. [350] Melik Muzaffer, Mekke ve Kızıldeniz'in hâkimiyetini elinde tutmak, aynı zamanda Yemen'de bağımsız bir devlet olduğunu göstermek istemiş, bu amaçla Memlükler'e elçi ve hediyeler göndererek ılımlı ve istikrarlı bir politika izlemiştir.[351]

Memlükler ile ilk diplomatik temas Memlük sultanı Kutuz'un (657-8/1259-60) Melik Mansûr'a, Moğollar'a karşı galibiyet elde ettiğini haber verdiği mektup yoluyla yaşanmıştır.[352] Kutuz'dan sonra başa geçen Baybars, Mısır'daki Abbâsî halifesinden aldığı menşur ile resmî olarak hem Yemen hem de Mekke ve Kızıldeniz üzerinde hâkimiyet imkânı bulmuştur. Mekke'de olduğu gibi, 638/1240 yıllarından itibaren Resûlîler'in kontrolünde olan Kızıldeniz'de[353] de Melik Baybars'ın hükümdarlığıyla beraber iki devlet

---

[346] *Nûrü'l-ma'ârif fî nüzûm ve kavânîn ve a'râfi'l-Yemen fi'l-ahdi'l-muzafferiyyi'l-vârif,* 1/516-518; ayrıca bkz. Vallet, *L'Arabie marchande,* 562.

[347] Vallet, "Yemeni 'Oceanic Policy' at the End of the 13th Century".

[348] İbn Abdüzzahîr, *er-Ravzu'z-zâhir fî sîreti el-Melik ez-Zâhir,* 430-431; Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendî, *Subhü'l-a'şâ fî sınâ'ati'l-inşâ* (Kahire: Dârü'l-kütübi's-sultâniyye, 1915), 8/119-120.

[349] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye,* 692.

[350] Éric Vallet, "Diplomatic Networks of Rasulid Yemen in Egypt (Seventh/Thirteenth to Early Ninth/Fifteenth Centuries)", *Mamluk Cairo, a Crossroads for Embassies*, ed. Frédéric Bauden, Malika Dekkiche (Leiden: Brill, 2019), 583.

[351] Vallet, "Diplomatic Networks of Rasulid Yemen in Egypt (Seventh/Thirteenth to Early Ninth/Fifteenth Centuries)", bkz.; ayrıca bkz. Arâşî, *ed-devletü'r Resûliyye fî ahdi's Sultanü'l Muzaffer el-evvel Yusuf b. Ömer (647-694),* 68.

[352] Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendî, *Subhü'l-a'şâ fî sınâ'ati'l-inşâ* (Kahire: Dârü'l-kütübi's-sultâniyye, 1915), 7/360-362.

[353] Vallet, "Diplomatic Networks of Rasulid Yemen in Egypt (Seventh/Thirteenth to Early Ninth/Fifteenth Centuries)", 582.

arasında hâkim güç olma mücadeleleri başlamıştır. Melik Muzaffer, hem Memlükler'in nüfuzu altında olmadığını ispatlamak hem de Kızıldeniz'deki hâkimiyetini ortaya koymak adına Mısır'ın ticarî hareketliliğini kısıtlayan pek çok ticaret yasaları çıkarmıştır.[354] Örneğin, Hindistan'dan gelen gemiler direkt olarak Kızıldeniz'e gidememiş, mallar öncelikle Aden'de boşaltılmış, sonra da Resûlî gemilerine yüklenerek taşınmıştır.[355]

Memlük devlet adamı ve tarihçisi Ömerî, Resûlîler'in değerli hediyelerle Memlük sultanlarının teveccühünü kazanmak istediklerini, çünkü Memlük sultanlarının Hicaz'dan kara veya deniz yoluyla kendilerine saldırmasından endişe ettiklerini ifade etmiştir.[356] Melik Muzaffer de Memlükler karşısında Yemen'deki varlığını tehlikeye atmamak adına 666/1268 yılında Melik Baybars'a elçi ve hediyeler göndererek aralarındaki gerginliğe son vermek istemiş ve gönderdiği elçilerle Melik Baybars'tan kendisine eman vermesini talep etmiştir. Melik Baybars'ın kendi savaş elbisesini Melik Muzaffer'e vermesi meşruiyetini onayladığı anlamına gelen emanın nişanesi olmuştur.[357] Baybars'ın devlet adamlarından İbn Abdüzzâhir, Melik Muzaffer'den gelen hediyelerin içinde atlar, filler, misk, amber, ahşap ve gümüş objeler, Çin porselenleri gibi malzemeler olduğunu, ayrıca Melik Baybars'ın Yemen elçisine cihad için savaş malzemeleri verdiğini aktarmıştır.[358] Memlük sultanı Kalavun (678-89/1279-90)'un döneminde de bir taraftan diplomatik temaslar diğer taraftan ise Mekke üzerindeki hâkimiyet gerginliği devam etmiştir.

680/1281 yılının sonu veya 681/1282 yılının başlarında sultan Kalavun'un Melik Muzaffer'e eman verdiği, aynı zamanda değerli eşyalarla beraber Moğol atları da hediye etmiştir. Bu hediyelerden Moğol atları Memlükler'in İslâm'ın savunucusu olduğunu, değerli eşyalar ise Kahire'de mevcut olan entelektüel ve zanaât becerilerini, dolayısıyla Memlükler'in üstünlüğünü yansıtmıştır.[359] Melik Kalavun döneminde iki devlet arasında diplomatik mektuplar devam etmiştir. Örneğin Kalavun, 680/1281 yılında Melik Muzaffer'e gönderdiği mektupta Moğollar'a karşı kazandığı zaferi haber vermiştir.[360] Ayrıca, Kalavun'un oğlu Melik Eşref Halîl de Tarablus'un fethini haber verdiği bir mektup göndermiştir.[361] Kısaca, Melik Muzaffer dönemi boyunca iki ülke arasındaki elçi ve hediye alışverişi devam etmiş, Melik Muzaffer zamanında Kahire'ye en az yedi tane elçi gittiği, Kahire'den San'a'ya ise iki veya üç elçinin gönderildiği tespit edilmiştir.[362]

---

[354] Araşî, *ed-devletü'r Resûliyye fî ahdi's Sultanü'l Muzaffer el-evvel Yusuf b. Ömer (647-694)*, 71.
[355] *Nûrü'l-ma'ârif fî nüzûm ve kavânîn ve a'râfî'l-Yemen fî'l-ahdi'l-muzafferiyyi'l-vârif*, 1/492-494.
[356] Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr : memâlikü'l-Yemen ve'l-garbi'l-İslâmî ve kabâili'l-Arab*, thk. Hamza Ahmed Abbas (Ebûzabî [Abudabi]: el-Mecmaü's-Sekafî, 2002), 4/40.
[357] İbn Abdüzzahîr, *er-Ravzu'z-zâhir fî sîreti el-Melik ez-Zâhir*, 290; Vallet, *L'Arabie marchande*, 496.
[358] İbn Abdüzzahîr, *er-Ravzu'z-zâhir fî sîreti el-Melik ez-Zâhir*, 290.
[359] Rachel Ward, "Mean or Green? Mamluk Vessels recycled for the Rasulid Sultans", *Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond from the Fatimids to the Mughals*, ed. Alison Ohta vd. (London: Gingko, 2016), 38; ayrıca bkz. Vallet, "Diplomatic Networks of Rasulid Yemen in Egypt (Seventh/Thirteenth to Early Ninth/Fifteenth Centuries)", 585-587.
[360] Kalkaşendî, *Subhü'l-a'şâ fî sınâ'ati'l-inşâ*, 1915, 7/353-357.
[361] Kalkaşendî, *Subhü'l-a'şâ fî sınâ'ati'l-inşâ*, 1915, 7/366.
[362] Ward, "Mean or Green?", 36.

İslâm dünyasının karşı karşıya olduğu Moğol ve Haçlı tehlikesine karşı mücadele veren Memlükler için cihad, Resûlîler'e üstünlük oluşturdukları bir argüman olmuştur.[363] Fakat Melik Muzaffer ise Franklar'a karşı savaşmaları için Mısır'a beş yüz atlıdan teşekkül eden bir ordu sevkedip bu askerlerin maaşlarını hediyelerle birlikte Mısır hükümdarlarına göndererek[364] oluşturmaya çalışılan üstünlük anlayışını kırmaya çalıştığı görülmektedir.

Sonuç itibariyle, Melik Muzaffer dönemi boyunca Memlük-Resûlî ilişkisi siyasî, dinî ve ekonomik dinamiklere bağlı olarak sürekli değişkenlik göstermiştir. Melik Muzaffer bu karmaşık devlet ilişkisini ortaya koyduğu ılımlı politikalarla dengelemek istemiştir. Bu sayede, Resûlîler 660/1260'lardaki ilk elçiliklerden 829/1426'daki son elçilerine kadar Mısır sultanlarıyla ilişkilerinde bağımsız ve egemen bir güç olarak hareket etmişlerdir.[365]

[363] Vallet, *L'Arabie marchande*, 494.
[364] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/552.
[365] Vallet, "Diplomatic Networks of Rasulid Yemen in Egypt (Seventh/Thirteenth to Early Ninth/Fifteenth Centuries)", 583.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: MELİK MUZAFFER DÖNEMİNİN ÖNEMLİ İLMÎ GELİŞMELERİ

3.1. Dönemin İlmî Ortamını Şekillendiren Unsurlar

Melik Muzaffer döneminde gerek amelî gerek itikadî mezhepler gerekse de tasavvufî hareketler ilmî ortamı şekillendiren önemli unsurlar olmuştur. Hem ilmî üretimin bu doğrultuda yapılmış olması hem de bu hareketleri takip eden farklı ilmî çevrelerin birbirileriyle ilişkileri ilmî ortama etki etmiştir. Bu kısımda hem dinî-tasavvufî hareketler hem de ilmî muhitler arasındaki ihtilafların neler olduğu ve ilmî ortamı nasıl şekillendirdikleri ele alınacaktır.

3.1.1. Dinî-Tasavvufî Hareketler

Melik Muzaffer döneminde Yemen'deki ilmî ortamı şekillendiren unsurlardan bir tanesi tâbi olunan mezhepler olmuştur. Bu dönemde gelişen bazı ilimler ve inşa edilen medreseler incelendiğinde ulemânın Sünnî mezheplere bağlılıkları ve özellikle de Şâfiî ve Hanefî mezhebine mensubiyetleri dikkat çekmektedir. Melik Muzaffer ve diğer Resûlî sultanlarının da desteği ile Sünnî ulemâ dinî ilimlerde telif ettikleri eserlerle geniş bir literatür ortaya koymuşlardır. Taiz, Zebîd, Cened, İbb, Aden, Şihr ve Hadramut gibi büyük şehirlerdeki Sünnî âlimler kendilerini avantajlı bir konumda bulmuşlardır.[366] Diğer taraftan bu dönemde Sünnî ulemânın kendi aralarında Hanefîlik-Şâfiîlik ihtilaflarına dayalı münazaralarda bulunmaları da mezheplerin dönemin ilmî ortamını etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir.[367]

Melik Muzaffer döneminde amelî mezheplerin yanı sıra itikadî mezheplerdeki çeşitlilik de ilmî ortamı şekillendiren bir diğer unsur olarak dikkat çekmektedir. 3./9. yüzyılın başlarından itibaren bölgede hâkim olan Şâfiîler'in büyük ölçüde itikadî olarak Ahmed b. Hanbel'in akîdesini benimsedikleri[368] bilinmekle birlikte, daha sonra bölgeye giren Eş'arîliğin ulemâ arasında ne zaman yaygınlaştığı hususunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda, Yemen'in 6./12. yüzyılda Eyyûbîler tarafından fethedilmesi neticesinde Eş'arîliğin bölgeye girdiği ve dengelerin değiştiği savunulmuştur. İddiaya göre bu dönemde büyük ölçüde Hanbelî akîdeyi benimseyen Şâfiî fukahanın kendi aralarında ihtilafa düştüklerinden, çoğunluğunun Eş'arîliği desteklemeye başladığından, bazılarının ise Hanbelî akîdeyi benimsemeye devam

[366] Alexander D. Knysh, *Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, ed. Seyyed Hossein Nasr (USA: State University of New York Press, 1999), 227.
[367] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/142-143.
[368] Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, (San'a: Vizaratü'l-İ'lâm ve's-Sekâfe, 1980), 54; Ümüt Toru, "Eş'arîlik-Hanbelîlik Farklılaşmasının Toplumsal Yansımaları", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (15 Haziran 2018), 268.

ettiklerinden bahsedilmiştir.[369] Bunun yanı sıra, Eş'arîliğin 7./13. yüzyılda Yemen sûfileri tarafından benimsenerek sûfi doktrinin önemli bir parçası haline geldiği bilgisi[370] de bu iddiayı destekler niteliktedir.

Diğer taraftan, bazı araştırmacılar ise Eyyûbîler'in desteğine rağmen Eş'arîliğin Yemen'de hızlı bir yayılım göstermediğini, ancak daha geç bir dönemde, yaklaşık 9./15. yüzyılın sonlarında bölgede hâkim hale geldiğini aktarmışlardır. Bu gecikmenin ise dönemin hâkim anlayışı Hanbelîliği benimseyen ulemânın katı tutumlarından kaynaklandığı belirtilmiştir.[371] Buna mukabil Resûlîler zamanında da Eş'arîliğin var olduğu, fakat Hanbelîler ile arasındaki ihtilaflardan dolayı hızlı ve geniş bir şekilde yayılamadığı da aktarılmıştır.[372] Yemenli tarihçi Bâ Mahreme (ö. 947/1540)'nin ise Melik Muzaffer döneminde çoğu ulemânın Hanbelî akîdeyi benimsediklerini ifade etmesi, ikinci görüşü destekler mahiyettedir.[373] Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, 3./9. yüzyıldan itibaren hâkim olan Hanbelî akîdenin Yemen'deki üstünlüğünün uzun süre devam ettiği anlaşılmaktadır. Farklı iddialar olmakla birlikte, Eş'arîliğin 7./13. yüzyılın başından itibaren Melik Muzaffer dönemini de kapsayacak şekilde bölgede varlığını hissettirmeye başladığı da yadsınamaz bir durumdur.

Dönemin ilmî ortamı ve hareketliliğini oluşturan bir diğer unsur ise Melik Muzaffer'in de ilgi gösterdiği tasavvuf hareketi olmuştur. Eyyûbîler'in Yemen'i ele geçirmesi neticesinde Aşağı Yemen'de yerleşen Sünnîlikle eş zamanlı olarak bölgede tasavvufî akımlar yayılmış, Yemen'de coşkulu bir takipçi kitlesi oluşturmuştur.[374] Tasavvufun Yemen'de hızlı bir şekilde yayılmasında**,** Eyyûbîler'in dinî veya siyasi nedenlerle sûfi şeyhlerini teşvik etmeleri ve tekke gibi kurumlar inşa ederek tasavvuf hareketini desteklemeleri etkili olmuştur. Resûlîler de Eyyûbîler'in izinden giderek onların tasavvuf alanındaki himayelerini devam ettirmişlerdir.[375] Hatta tasavvuf faaliyetlerinin Yemen'in ilmî ortamına dahil olmasına ve bariz bir biçimde güç kazanmasına olanak sağlamışlardır.[376] Bu doğrultuda zaman zaman sûfileri ziyaret edip dualarını istemiş, bazı siyasi mevzularda onlara danışmış, ayrıca onlardan ilim tahsil etmişlerdir. Bunlara ek olarak diğer ülkelerdeki sûfileri Yemen'e davet ettikleri de bilinmektedir.[377] Sûfiler ise tebaanın maruz kaldığı herhangi bir adaletsizlik karşısında bunları Resûlî sultanlarının önünde cesaretle dile getirmiş,

---

[369] Eymen Fuad Seyyid, *Târîhu'l-mezâhibi'd-dîniyye fî-bilâdi'l-Yemen ḥattâ nihâyeti'l-karni's-sâdisi'l-hicrî* (Kahire: Dârü'l-Mısriyyeti'l-Lübnânî, 1988), 73-77; Toru, "Eş'arîlik-Hanbelîlik Farklılaşmasının Toplumsal Yansımaları", 268-269.

[370] Muhammad Ali Aziz, *Religion and Mysticism in Early Islam: Theology and Sufism in Yemen* (London: I.B. Tauris, 2011), 32.

[371] Mehmet Ümit, "Yemen'de Eş'arîlik", *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu Bildirileri Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, ed. Cemalettin Erdemci, Fadıl Ayğan (Beyan Yayınları, 2015), 613/479-480.

[372] Ümit, "Yemen'de Eş'arîlik", 613/474-475.

[373] Bâ Mahreme, *Târîhu saġri ʿAden*, 2/82.

[374] Knysh, *Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, 228.

[375] Knysh, *Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, 238.

[376] Güldane Gündüzöz, "Yemen'de Bir İbn'ül-Arabî Müdâfii: Mecduddîn el-Fîrûzâbâdî", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 18/47 (2018), 221.

[377] Abdülkerim Kasım Saîd, "es-Sûfiyye fi'l-Yemen", *Mevsuatü'l-Yemeniyye : sin-kaf*, thk. A. Câbir Afîf (San'a: Müessesetü'l-Afif es-Sekafiyye, 2003), 3/1899.

sultanlar da sûfilerin kendilerine yönelik eleştirilerini müsamaha ile karşılamışlardır. Hükümdarların bu hoşgörüleri, sûfilerin onlar nezdindeki konumunu göstermesi bakımından dikkate değer olsa da sultanların bu yaklaşımlarının dinî nedenlerden değil, daha ziyade siyasi sebeplerden kaynaklandığı şeklinde değerlendirmeler de yapılmıştır.[378] Zira bazı sûfî şeyhleri manevi otoritelerini, hükümdarlar ve kabileler arasında sıklıkla yaşanan çatışmalarda arabuluculuk yapmak ve halkı hem hükümdarın hem de kabilelerin zorlamalarından korumak için kullanmışlardır.[379]

Resûlîler'in ilk zamanlarında ve Melik Muzaffer döneminde birçok sûfî Yemen'de tasavvufun gelişmesine katkıda bulunurken, Ebü'l-Gays b. Cemil (ö.651/1253), Şeyh Ahmed b. Alvân (ö.665/1266) ve Hadramut bölgesinden Fakîh Mukaddem olarak bilinen Muhammed b. Ali el-Alevî (ö.653/1256) bu dönemin meşhur temsilcilerinden olmuştur.[380] İbn Alvân ve Ebü'l-Gays, Yemen'de tasavvufun gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlar, hatta onlara nispet edilen Alvâniyye ve Kaysiyye olarak bilinen tarikatlerin varlığından söz edilmiştir.[381] Diğer taraftan bu dönemde Ebû Abbas Ahmed b. Mûsâ b. Acîl (ö. 690/1291), İbrahim b. Ali el-Feşelî (ö. 661/1263),[382] İsmail b. Hadramî (ö. 696/1298)[383] gibi meşhur fukahanın tasavvufa meyletmesiyle fakih-sûfî yakınlaşmaları yaşanmıştır. Bu isimlerden Ahmed b. Mûsâ b. Acîl, dönemin önde gelen fakihlerinden olup hem ilmî yönüyle hem de sûfi kimliğiyle Resûlî hükümdarlarının ilgisini çekmiş, sultanlar onun ziyaretine gelerek ondan dua talep etmişlerdir. Hatta onu vergiden muaf tutmak istemişler fakat o, bu muafiyet tebaaya da sağlanmadıkça kabul etmeyeceğini söylemiştir.[384]

7./13. yüzyılın sonlarında, İbn Arabî ekolünün temsilcilerinin, Mekke ve Medine'den Yemen'e gelmesiyle birlikte bölgede *ittihat* düşüncesi yayılmaya başlamış, hem Yemenli sûfiler hem de fakih-sûfiler arasında coşkulu bir dinleyici kitlesi bulmuştur.[385] Bu durum, Yemen'de farklı tasavvuf hareketlerinin varlığına işaret etmektedir. Diğer yandan bu beldelere giden Yemenli ulemânın da İbn Arabî düşüncesini bölgeye taşımakta etkili olduğu görülmüştür. Örneğin, Ebü'l-Atik Ebû Bekir b. Hizzaz el-Yahyavî (ö.709/1309) Yemen sûfilerinin tedrisinden geçtikten sonra hac için gittiği Mekke'de tasavvuf büyükleriyle sohbet etmiş ve İbn Arabî'nin kitabını istinsah etmiştir. Yemen'e dönmesinden sonra bu düşüncenin Resûlî Hânedanlığı'nın ileri gelenleri tarafından kabul görmesinde onun etkisi olmuştur.[386]

---

[378] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 51.
[379] Knysh, *Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, 228.
[380] Aziz, *Religion and Mysticism in Early Islam,* 49.
[381] Aziz, *Religion and Mysticism in Early Islam*, 94; Gündüzöz, "Yemen'de Bir İbn'ül-Arabî Müdâfii: Mecduddîn el-Fîrûzâbâdî", 223; Kübra Zümrüt Orhan, "Ebü'l-Gays", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), EK-1. cilt/381.
[382] Habeşî, *es-Sufiyye ve'l-fukaha fi'l-Yemen,* 14-16.
[383] Habeşî, *es-Sufiyye ve'l-fukaha fi'l-Yemen,* 47.
[384] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk,* 1993, 1/417; Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/257-258; Habeşî, *es-Sufiyye ve'l-fukaha fi'l-Yemen,* 16.
[385] *Knysh, Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, 238.
[386] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk,* 2/119-120; Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/389.

Bu dönemde, Sünnî olan Resûlîler'in yanı sıra Yemen'in kuzeyinde siyasi ayağı bulunan Zeydiyye mezhebi de dinî ortamı etkileyen unsurlardan olmuş, bu durum bölgede ilmî canlılığın oluşmasına katkıda bulunmuştur. Sünnîlerin yanı sıra Zeydîler de görüşlerini ihtiva eden eserler telif ederek fıkıh, tefsir, kelam gibi alanlarda geniş bir literatür ortaya koymuşlardır.[387] Böylelikle Yemen'deki ilmî canlılığa katkı sunmuşlardır. Ancak Sünnîliği takip eden Resûlîler'in, farklı yaklaşımlara sahip olan Zeydîler'le aralarında ilmî bir irtibata rastlanmamıştır.

Sonuç olarak, amelî mezheplerde Şâfiîliğin ön planda olduğu, Hanefîliğin ise ikinci sırada görüldüğü; itikadî mezheplerde de Eş'ariliğin Hanbelîliği takip ettiği görülmektedir. Ayrıca, tasavvuf düşüncesinin, tarikatlerin ve İbn Arabî düşüncesinin hem ulemâ hem de yöneticiler arasında yer bulduğu da tespit edilmiştir.

3.1.2. İlmî Muhitler Arasındaki İhtilaflar

Farklı mezheplere ve fikirlere sahip olan Yemen ulemâsı, ilmî çalışma ve üretimiyle bölgedeki ilmî gelişmelere yön vermişlerdir. Bu dinî ve fikrî farklılıklar ise, ilmî muhitler içinde zaman zaman ihtilaflar yaşanmasına neden olmuştur. Melik Muzaffer döneminde bu ihtilafların fukaha, sûfiler ve Zeydîler arasında yaşandığını söylemek mümkündür. Gerek fukaha arasındaki Hanbelî-Eş'arî karşıtlığı, gerekse bazı fukahanın ve Zeydîler'in sûfilere olan tutum ve yaklaşımı, dönemin ilmî ortamını şekillendiren unsurları göstermesi bakımında oldukça önemlidir.

Dönemin ulemâsı arasında yaşanan ihtilafların en dikkat çekici olanı Hanbelî ve Eş'arî fukaha arasındaki karşıtlıklar olmuştur. Yemenli tarihçi Bâ Mahreme, bu dönemde Eş'arî akîdenin bölgede aktif olmadığını, hatta Hanbelî ulemâ ve taassupları nedeniyle halk tarafından canlarına kastedebilecekleri korkusuyla bu itikatta olan ulemânın inanışlarını açık bir şekilde ortaya koyamadıklarını söylemiştir.[388] Bu sebeple dönemin Eş'arî ulemâsı, Hanbelî fukahanın olumsuz yaklaşımlarıyla karşılaşmışlardır. Bu dönemde Taiz kadısı olup amelde Şâfiî, itikatta ise Hanbelî akîdeyi benimseyen Ebü'l-Fazl Abbas b. Mansûr et-Terînî es-Seksekî'nin (ö. 683/1284) *el-Burhân* isimli eserinde Eş'arîlik ve sûfiliğe muhalif bir tavırda olup Eş'arîleri eleştirmiş olması bu duruma bir örnektir.[389]

Diğer taraftan, bu dönemde fukaha ile sûfilerin arasında da ihtilaflar olduğuna dair yaklaşımlar bulunmaktadır. Hicrî üçüncü asırdan itibaren sûfiler ile fakihler arasında şiddetli ihtilaflar ortaya çıkmışsa

[387] Zeydîler'in çalışmaları hakkında daha detaylı bilgi için bk. R. B. Serjeant - A. El-Shami, "Regional literature: the Yemen", *Abbasid Belles Lettres*, ed. J. D. Latham vd., The Cambridge History of Arabic Literature (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 462-468.
[388] Bâ Mahreme, *Târîhu saġri ʿAden*, 2/82.
[389] Ümit, "Yemen'de Eş'arîlik", 613/476.

da bu ihtilafların Yemen'de hicrî yedinci asrın başına kadar yaşanmadığı[390] söylenerek, 7. /13. yüzyıldan itibaren Yemen şehirlerindeki tasavvuf hareketinin üstünlüğünün tasavvuf karşıtı girişimleri tetiklediği ifade edilmiştir. Kendilerini sûfi yeniliklerine karşı İslâm'ın savunucusu olarak gören fukahanın, sûfilerin ilerleyişinden rahatsızlık duymaları ve sûfilerle dinî ve sosyal itibar hususunda rekabete girmeleri neticesinde bu iki zümre arasında ciddi bir gerginlik oluştuğu belirtilmiştir. İki taraf arasındaki çatışma, özellikle İbn Arabî'nin fikirlerinin Yemen'deki kimi âlimlerce takip edilmesi ve Resûlî Devleti'ndeki bazı savunucularının desteğinin artmasından sonra şiddetlenmiştir.[391] Sûfilerin Eş'arî akîdeyi benimsedikleri bilgisi göz önünde bulundurulduğunda, sûfi-fukaha ihtilaflarının Hanbelî-Eş'arî karşıtlığı temelli olabileceği de akıllara gelmektedir.

Melik Muzaffer dönemi âlimlerinden Şâfiî-Eş'arî olan ve dönemindeki bazı âlimlerin kendisinden tasavvuf dersleri aldıkları bilinen Zeki b. Hasan Ebû Tahir Şemsüddîn Beylekânî (ö. 676/1277) ve Hanbelî ulemânın ona karşı tutumu, bu dönemdeki Hanbelî-Eş'arî karşıtlığına verilebilecek örneklerden bir tanesidir. Beylekâni, Melik Muzaffer tarafından atandığı Aden'deki Mansûriyye Medresesi'nde ilk başlarda fıkıh alanında müderrislik yapmış, daha sonra ise asıl alanı olan mantık derslerini vermeye başlamıştır. Kendisinden Gazalî'nin *el-Vecîz* adlı eserini okuyan Aden şehrinin kadısı Muhammed b. Es'ad el-Ansî ise bunu öğrenince Beylekâni'ye karşı çıkmış ve onu Aden'den ayrılmaya zorlamıştır.[392] *Kitâbü's-Sülûk*'un müellifi olan ve Hanbelî akîdeyi benimseyen Cenedî, Melik Muzaffer'in olduğu bir mecliste namaz kıldırması istenen Beylekânî'nin bundan kaçındığını, zira Fatiha suresi haricinde bir sûre bilmediğini aktarmıştır.[393] Eş'arî olan Bâ Mahreme ise eseri *Târihu saġri ʿAden*'de, *el-Vecîz* gibi eserler okutan bir kişinin bu hususlarda bilgisinin olmamasının mümkün olmadığını, Beylekânî'ye olan önyargının, Hanbelî fukahanın Eş'arîliğe karşı tutumundan kaynaklandığını ifade etmiştir.[394]

Kelam ilmine karşı olan Şâfiî-Hanbelî fukaha,[395] bu bağlamda kelamî tartışmalara giren ulemâya karşı çıkmış, onları küfr ve zındıklıkla itham etmiştir. Örneğin, Rifâîliği yaymak üzere hocası tarafından Yemen'e gönderilen mantık ve usûl âlimi Ebü'l-Hattâb Ömer b. Abdurrahman b. Hasan el-Makdisî (ö. 688/1289),[396] Taiz'de bulunan Ümmü Sultan Medresesi'nde müderrislik yaptığı sırada Muhammed b. Sâlim İbn Bâne ile bazı kelamî konuları tartışmış, bunları duyan fukaha ise onları küfr ve zındıklıkla suçlayarak bu olayı şehrin dinî lideri kabul edilen Ebû Bekir İbn Adem'e (ö. 676/1277) anlatarak şikâyette bulunmuşlardır. İbn Adem ise onlara, Cuma namazından sonra Makdisî ve İbn Bâne'yi öldürmelerini söylemiştir. Fukahanın bu planını

[390] Saîd, "es-Sûfiyye fi'l-Yemen", 3/1898.
[391] Knysh, *Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, 233-234.
[392] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/439; Bâ Mahreme, *Târîhu saġri ʿAden*, 2/80-81.
[393] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/431.
[394] Bâ Mahreme, *Târîhu saġri ʿAden*, 2/82; ayrıca bkz. Ümit, "Yemen'de Eş'arîlik", 613/477-479.
[395] Ümit, "Yemen'de Eş'arîlik", 613/470.
[396] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/251.

haber alan Melik Muzaffer, fakihleri uyardığı bir mektup yazmış ve bunu minberlerde okutmuştur.[397] Bu hadisede geçen, tasavvuf ekollerinden Rifâîliği benimsemek ve mantık ve kelam ilimleriyle iştigal etmek, Hanbelî ulemânın uzak durup, Eş'arî ulemâya vasfedilen özelliklerden olmuştur. Bundan dolayı bu olayı Hanbelî-Eş'arî karşıtlığı bağlamında değerlendirmek makul bir yaklaşım olabilir. Diğer taraftan bazı araştırmacılar, Yemenli fukahanın tavrının, dışarıdan gelen bu âlimlerin devlet tarafından önemli medreselere müderris tayin edilerek onurlandırılmasından da kaynaklanabileceğini belirtmiştir.[398]

Her ne kadar Resûlî sultanları tarafından desteklenmese de Yemen'in ilmî ortamı içerisinde yer alan Zeydîler ile sûfiler arasında da muhtelif çatışmalar yaşanmıştır. Bazı Zeydî imamlarının tasavvuf hareketinde bid'at olarak gördükleri yenilikler hakkındaki doktrinsel tartışmaları ile Yemen'deki siyasî ve manevî üstünlük elde etme rekabeti birleşmiştir. Halkın sûfi şeyhlerine olan rağbeti, sûfileri Zeydîler'in zorlu siyasi rakibi haline de getirmiştir. Diğer taraftan bu durum, Zeydî imamları, siyasi ve dinî meşruiyet arayışlarında stratejik birer müttefik olabilecek sûfi şeyhlerini kazanmaya da motive etmiştir.[399] İki taraf arasında yaşanan ilk anlaşmazlık, Melik Muzaffer dönemindeki Zeydî imamı Ahmed b. Hüseyin (ö. 656/1258) ile Ebü'l-Gays b. Cemil arasında çıkmıştır. İmam Ahmed, Ebü'l-Gays'ın halk nezdinde sözüne itibar edilen bir kişi olduğunu fark edince ona mektup yazmış, sûfi şeyhinden 'Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker' düsturuna uyarak güçlerini birleştirmeyi talep etmiştir. Ebü'l-Gays ise Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "Dua edilmeye lâyık olan O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri şeyler, onların hiçbir isteğini karşılayamazlar."[400] ayeti dolayısıyla kullardan gelen davete icabet etmediğini, kendi nefsi dışında kimseye kılıç çekmediğini ifade ederek nezaket içinde özürlerini beyan etmiştir.[401] Yaşanan bu olay sûfilerin, Zeydî imamlarının hırslarını engelleme çabası içinde olduklarını da göstermektedir.[402]

Hâsılı, gerek dönemin Sünnî ulemâsı arasındaki Hanbelî-Eş'arî karşıtlıkları, gerekse de Zeydîler'in sûfilere karşı zaman zaman rekabet bazen de çıkarları doğrultusundaki çabaları, Melik Muzaffer dönemini hem ilmî muhitlerin ilişkileri açısından hem de ilmî üretime yansıması bakımından önemli bir faktör olmuştur.

---

397 Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/111-113.
398 Knysh, *Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, 238-239.
399 Aziz, *Religion and Mysticism in Early Islam*, 165-166.
400 "Kur'an Yolu" (Erişim 15 Ocak 2024) er-Ra'd 13/14.
401 Orhan, "Ebü'l-Gays", EK-1. cilt/381.
402 Aziz, *Religion and Mysticism in Early Islam*, 166.

3.2. Melik Muzaffer'in İlme Verdiği Destek ve Âlimleri Himayesi

Âlim sultanların başında yer alan Melik Muzaffer'in, erken yaşlarından itibaren ilmî ortamın içerisinde bulunması, onda ilme ve âlimlere olan sevginin oluşmasına vesile olurken, sultanlığı döneminde bu sevgisi Yemen'de ilmin gelişmesine imkân sağlamıştır. Kendi ilmî gayreti ve birikiminin ötesinde, ilmî ortamın oluşmasına ve ulemânın çalışmalarına imkân hazırlayarak onları ilmî faaliyetlere teşvik etmiş, diğer taraftan ülkesindeki âlimlere karşı hürmetli ve onları himaye ederek yakınında tutmayı amaçlayan bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Bu da Yemen'deki ilmî ortamın gelişmesi ve zenginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Melik Muzaffer, gerek âlimleri Yemen'in ilim merkezlerine davet ederek gerek onlara sağladığı imkânlarla gerekse de onları onurlandırarak ilme teşvik etmiş ve Yemen'de ilmî faaliyetlerin gelişmesine destek olmuştur. Hükümdarlığından önce Cened'de emirlik yaptığı sırada Muhammed b. Abdullah b. Abdülmahmud el-Hârisî'nin astronomi ilmindeki bilgisinin kendisine ulaşması üzerine Melik Muzaffer'in bu âlimi davet ederek onunla sohbet etmesi ve onun gibi ilim ehlinin istifade etmesi için Vâsıt'ta bir cami inşa ettirmiş olması ulemâyı ilme teşviki açısından güzel bir örnektir.[403] Bunun yanı sıra Melik Muzaffer, ilmî yetkinliğini duyduğu âlimleri Yemen'e davet etmiş, onlara ikramlarda bulunarak hoş muamele göstermiştir. Yine Yemen'in kuzeyinde bulunan Haraz bölgesinin ileri gelen âlimlerinden Ebû Muhammed İsa b. Osman el-Hakemî (ö. 680/1281)'nin, ilim noktasındaki gayret ve başarısını duyan Melik Muzaffer'in bu âlimi Taiz'e davet etmesi, sultanın ilme yaklaşımı ve desteğini ortaya koyan başka bir örnektir. Sultan bu âlimin ilmî seyahatleri sırasında geçtiği bölgelerin valilerine, onu onurlandırmalarını ve dirhem olarak neye ihtiyacı olduğunu sorup gidermelerini emretmiş, Taiz'e gelince de onu karşılayıp ikramlarda bulunmuştur.[404]

Bu dönemde Melik Muzaffer'in ilmî yetkinliğini duyarak bizzat davet ettiği ve Yemen'in ilmî gelişimine önemli katkılar sunan bir başka âlimse Mekke'nin önemli ulemâ ailesinden olan[405] ve Mekke kadılığı yapan Ebü'l-Abbâs Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed et-Taberî (ö. 694/1295)'dir. Hem sultan hem de oğlu Müeyyed Davûd'un ondan hadis dersi alarak ilminden faydalanmalarının yanı sıra, Melik Muzaffer onu eser telif etmesi yönünde de teşvik ederek Yemen'de ilmî bir ortamın teşekkülü konusunda kendisinden destek istemiştir. Bunun sonucunda söz konusu âlim, hadis ve fıkıh alanlarında pek çok eser kaleme almış hatta bu eserlerin bazılarını Melik Muzaffer'e ithaf etmiştir.[406] Diğer taraftan

[403] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/322.
[404] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/344.
[405] İbrahim Hatiboğlu, "Muhibbüddîn et-Taberî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/38.
[406] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/79; Hatiboğlu, "Muhibbüddîn et-Taberî", 31/38-39.

Mekke'ye döndüğünde sultanın isteği üzerine Resûlîler'e ait Mansûriyye Medresesi'nde aylık elli dinar maaş karşılığında ders vermiştir.[407] Muhibbüddin et-Taberî örneğinden hareketle, Melik Muzaffer'in ilme verdiği önem, ulemânın ilminden hem kendisinin hem de Yemen halkının istifade etmesini istemesi, âlimlerle dostluk kurup onları ilme teşvik etmesi gibi sonuçlar çıkarılabilir. Sultanın çabaları sonucunda Yemen, İslâm âlimleri için bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

Melik Muzaffer, kurduğu ilim meclisleri vasıtasıyla da ulemâyı ilmî faaliyetlere dahil etmiştir. Örneğin, aralarında vezir ve kâdılkudât olan Kadı Bahaeddin ile pek çok ulemânın olduğu bir ilim meclisi tertip etmiş ve bu meclise pek çok kez Şâfiî fıkhı eseri *el-Beyân*'ı okuyan âlim davet edilerek ona sorular sorulmuştur.[408] Melik Muzaffer, şiir meclislerinde de ulemâyla bir araya gelmiştir. Nitekim bir örnekte, şiirle ilgilenen sultan, ulemâyla oturduğu bir mecliste ezberlediği şiirin iki dizesini unuttuğunu söyleyerek ulemâyla mülahazalarda bulunmuştur.[409] Sultanın, düzenlenlediği ilim meclislerinde ulemâya danıştığı ve bilgilerini sınadığı örneklere de rastlanmaktadır. Örneğin, Melik Muzaffer kendisini ilgilendiren ve muhtemelen cevabını bildiği fıkhî bir konuyu mecliste bulunan ulemâya danışarak konu hakkındaki malumatlarını sınamış, bazılarını onaylamıştır.[410] Ulemâ ve ümerânın katılımıyla gerçekleşen bu ilim meclisleri, ilmî canlılığı ve zenginliği sağlama hususunda önemli katkılar sunmuştur.

Melik Muzaffer'in ilme verdiği değeri ve ulemâyı himaye ettiğini gösteren önemli hususlardan bir tanesi ulemâya verdiği kıymet ve gösterdiği hürmettir. Sultan, ilim adamlarıyla yakın bir ilişki kurmuş, evlerini ziyaret ederek dualarını almış, onlarla sohbet etmiş, teberrüken yemeklerinden yemiş[411] ve onların kabirlerini ziyaret etmiştir.[412] Değer verdiği ve yakın olduğu ulemâyı aile mesabesinde gördüğü örnekler de mevcuttur. Nitekim, Melik Muzaffer'in sık sık ziyaret ettiği ve duasını aldığı, dönemin âlimlerinden olan Ebû Abdullah Muhammed b. Kâdı Ömer el-Hizaz'ın (ö. 670/1272) ölüm haberini alınca çocuklarına mektup yazarak sadece Resûlî ailesinden kişilerin gömüldüğü Udeyne Camii'ne defnedilmesini söylemesi, onun ulemâya verdiği kıymeti göstermektedir.[413]

Dönemin önemli ulemâ ailelerinden Benî Acîl'e[414] mensup olan mutasavvıf fakih Ebû Abbas Ahmed b. Mûsâ b. Acîl (ö.690/1291) hakkında, kendisinden sonra gelen hiçbir fakihin onun kadar bilgili olmadığının söylenmesi,[415] hatta insanların bulundukları yerden, İbn Acîl ile ortaya çıkan ve ilim merkezi haline dönüşen

---

[407] Hatiboğlu, "Muhibbüddîn et-Taberî", 31/38.
[408] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/204-205.
[409] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/476-477.
[410] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/153-154.
[411] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/173.
[412] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/85.
[413] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/116-117; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/180.
[414] Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Zacharie Mochtari de Pierrepont, "Ahmad Ibn ʿUjayl and Bayt al-Faqīh: the birth of a sacred site", *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 44 (2014), 287-297.
[415] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/416-417; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/257-258.

Beyt'ü'l-Fakih[416] isimli köye gelip fıkıh, nahiv, lügat ve hadis alanlarında ondan dersler alıp, sorular sorduklarının bilinmesi,[417] Yemen için ne kadar önemli bir âlim olduğunu göstermektedir. İlmî yönüyle oldukça dikkat çeken bu âlime Melik Muzaffer de ehemmiyet vererek saygı göstermiş, hatta sultanın oğlu Melik Vâsık vekil olarak İbn Acîl'in cenazesine katılmış, gasil işleriyle bizzat kendisi ilgilenmiş ve cenazesini defnetmiştir.[418]

İlim adamlarına verdiği değerin ve himayesinin bir tezahürü de ulemânın herhangi bir sıkıntısı olduğunda bizzat ilgilenmesinde kendini göstermiştir. Hem Melik Mansûr ile dostluk bağı bulunan, hem de Melik Muzaffer döneminde Zebîd ulemâsının önde gelenlerinden olan Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdullah ez-Zevkarî (ö. 665/1266-7) ile ilgili hadise bu duruma misal teşkil etmektedir. Bir ilim meclisindeyken çok yönlü bir âlim olan Zevkarî'nin, babası Melik Mansûr döneminden beri hasta olduğunu öğrenen Melik Muzaffer, babasının dostluk bağı da olduğu halde bu âlimle ilgilenmemesine "Ülkesinde böyle bir şahsın başına böyle bir hastalık isabet eder de nasıl onu tedavi ettirmez?" sözleriyle kızmış, daha sonra da Zevkarî'ye hekim göndermiştir.[419] Diğer taraftan Melik Muzaffer'in Aden kadısı Ebû Bekir b. Muhammed b. Fakih Ahmed el-Cüneyd'i huzuruna davet etmek üzere gönderdiği elçi, kadının yanına gittiğinde onun tek bir kıyafeti olduğunu görünce şaşırarak bu durumdan Melik Muzaffer'i haberdar etmiştir. Sultan, gözünde kadının değerini artıran bu durum karşısında "Bu adam, bu beldede bir süre kadı olarak kalmış ve tek bir elbisesi var. Bu gerçekten büyük bir şey." diyerek şaşırmış ve kadıya verilen ücretin artırılmasını emretmiştir.[420] Bu örnekler, Melik Muzaffer'in ulemâyla yakından ilgilendiğine ve içinde bulundukları sıkıntılı durumların halli için gayret gösterdiğine işaret etmektedir.

Melik Muzaffer, salâhiyetinden emin olduğu ve bu sebeple katında itibar kazanan ulemâya zaman zaman vergi muafiyeti sağlamış, böylelikle onun ilmî alanda önünü açarak maddi kaygılarını azaltmaya yönelik adımlar atmıştır. Mesela, aslen Hadramutlu olan Ebû Hayr b. Mansûr b. Ebî Hayr Şemmahî Saidî'ye (ö. 680/1281) sağlanan vergi muafiyeti bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. İlmî açıdan oldukça donanımlı olan Ebû Hayr, Mekke'deki ilim tahsilinden sonra memleketi Hadramut'a dönmek istemiştir. Fakat onun ilminin genişliğini bilen Melik Muzaffer, Ebû Hayr'ın Yemen'de yaşamasını, halkının onun ilminden istifade etmesini istemiş ve vergi muafiyeti sağlayarak bazı yükümlülüklerini hafifletmiş, nihayetinde onu Yemen'e kazandırmıştır. Ülkeye geldiğinde ise onu güzel bir şekilde karşılamıştır.[421] Diğer

[416] Şercî, *Tabakâtu'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*, 63.
[417] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/420; Şercî, *Tabakâtu'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*, 63; İbnü'l-Ehdel, *Tuhfetü'z-zemen fî târihi sâdâti'l-Yemen*, 2/607.
[418] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/421.
[419] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/475-478.
[420] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/224-225; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/252.
[421] Bâ Mahreme, *Târîhu sağri ʿAden*, 2/71-72.

yandan, ilmi ve takvasından dolayı "Bizim ülkemizde böyle âlim mi varmış?" diyerek şaşkınlığını ve takdir hislerini ifade ettiği âlimi de vergiden muaf tutmuştur.[422]

Melik Muzaffer, gerek ilmî birikimlerine gerekse takvalarına verdiği değer sebebiyle ulemânın sözlerine de itibar etmiştir. Örneğin, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ebi'l-Kasım er-Riyahî el-Himyerî (ö. 682/1283-4), Müslüman kardeşinin sıkıntısını yalın ayak gideren kişinin büyük bir sevaba nail olacağını müjdeleyen hadisi öğrenince, hapse atılan iki kişi için Melik Muzaffer'in emirlerinden bir tanesinin yanına yalın ayak bir şekilde gitmiştir. Emir, yanına gelen bu âlime hürmet göstererek bu halde neden geldiğini, kendisini çağırsaydı onun ayağına gidebileceğini söylerek âlimlere olan yaklaşımını ortaya koymuştur. Himyerî'nin hapsedilen kişilerin hapisten çıkarılmasını talep etmesi üzerine sultanın bu durumla ilgilendiğini söyleyen emir, ayrıca sultana durumu izah eden eden bir mektup yazmıştır. Melik Muzaffer ise bu âlimin kendi nezdindeki değeri ve ulemâya olan hürmeti sebebiyle bu iki kişiyi hapisten çıkarmıştır.[423] Esirlerin serbest bırakılması gibi önemli ve ciddi konularda bile ulemânın fikrine itibar etmesi, Melik Muzaffer'in âlimlere verdiği değerin bir göstergesidir. Diğer taraftan emirin Himyerî'ye sarf ettiği hürmet cümleleri, Melik Muzaffer'in hürmetkâr tutumunun devlet kademelerine de yansıdığını ortaya koymaktadır.

Ulemânın sultan üzerinde sahip olduğu yaptırım ve itiraz gücüne Melik Muzaffer'in çoğunlukla müsamahakâr davranması da âlimlere verdiği önemin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Melik Muzaffer'in huzurunda düzenlenen Buhâri meclisinde, içki ile ilgili hadisin okunduğu sırada mecliste bulunan fakih, kâriye bu hadisleri birkaç defa tekrar okumasını eliyle işaret etmiştir. Böylelikle sultanın ilgisini bu hadisler üzerinde yoğunlaştırmak suretiyle içkilerden elde edilen vergilerden rahatsızlığını ima etmiştir. Bunun üzerine sultan, "Ey fakih, amacını anladık, kaldırılmasını emrediyoruz." demiş ve fakihin itirazını kabul ederek sözüne itibar etmiştir. Bu olayın devamında bir diğer âlim İbn De'âs da yeni karara karşı çıkararak sultanın bu konudaki hükmü değiştirmemesi gerektiğini savunmuştur.[424] Bu örnek, ulemânın devletle ilgili alınan bir karara fıkhî itirazı olduğunda bunu bir meclis huzurunda sultana açıkça dile getirebildiğine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, tartışmalara sultanın itiraz etmemesi ve tartışmalardan çıkan sonuçlara itimat etmesi de dikkate değerdir.

Melik Muzaffer'in âlimlere ve diğer yandan hukuka gösterdiği değerin en açık göstergelerinden biri de bizzat kendisinin mahkemede yargılanması ve kadının verdiği hükme boyun eğmesidir.[425] Melik Muzaffer'in alışveriş yaptığı fakat borcunu ödemediği tüccar, Kadı İbrahim b. Acîl'e durumu anlatan bir mektup yazmış ve şikâyet etmiştir. Bunun üzerine kadı "Sultan şer'i meclise gelsin, eğer Allah'tan ve ahiret

[422] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/78-79.
[423] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/99-105; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/230-232.
[424] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/37.
[425] Muhammed Abdullah Muhammed el-Muallimî, *Devru'l-ulemâ fi'l-hayâti's-siyasiyye ve'l-ictimaiyye fî asri'd-devleti'r-Resûliyye (h.626-858/m.1228-1454)* (et-Tarih ve 'l-hadaratü'l-İslamiyye: Camia'tü San'a, Doktora Tezi, 2009), 98.

gününden korkuyorsa geç kalmasın." sözleriyle sultanı uyarmıştır. Kadının bu çağrısına icabet ederek şer'i meclise giden Melik Muzaffer, kadının emrine uyarak parayı tüccara teslim etmiştir.[426] Bu örnek, diğer taraftan bir tüccarın, sultanı kadıya şikâyet edebildiğini göstermesi açısından da önemlidir.

Melik Muzaffer'in ulemânın bazı cüretkâr tavırlarına karşı, âlimlere duyduğu hürmetten dolayı müsamahakâr davrandığı durumlar da olmuştur. Nitekim, Melik Muzaffer Aden'e gittiğinde dindar, takvalı ve ilim sahibi olan, Ebû Şu'be el-Hadramî olarak bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya (ö. 676/1277-8)'nın hasletlerini duyunca kendisine elçi göndererek yanına davet etmiştir. Ancak Ebû Şu'be'nin "Benim ona ihtiyacım yok, onun bana ihtiyacı varsa o gelsin" demesi üzerine sultan bu durumu müsamahayla karşılamış ve âlimin ziyaretine gitmiştir.[427]

Âlimlerin zaman zaman hükümdarlara itiraz ettikleri, özellikle tebaaya haksızlık edildiğini düşündükleri durumlarda otoriteyi sert bir şekilde eleştirdikleri bilinmektedir.[428] Örneğin, Melik Muzaffer döneminde hem fakih hem de sûfi kimliğine sahip olan İsmail Muhammed el-Hadramî (ö. 696/1298), Melik Muzaffer'i "Halkın şikayeti arttı, şükrü azaldı, ya âdil ol ya da bulunduğun konumu terk et." şeklinde ikaz etmiştir.[429] Melik Muzaffer'in bu uyarıya karşı fakihe müsamahakâr bir şekilde yaklaşması dikkate değerdir.

Melik Muzaffer döneminde ulemânın kendi aralarında çıkan anlaşmazlıkları sultana intikal ettirdikleri ve sultanın bununla bizzat ilgilenip çözüme ulaştırdığı da gözlenmiştir. Sultanın katında önemli bir yere sahip olan Ebû Hattab Ömer b. Asım b. İsa el-Yâlî (ö. 684/1285), Zebîd'de görev yaptığı medresenin nâibinin kendisine karşı uygunsuz davranışları ve dikbaşlılığından dolayı duyduğu rahatsızlığı, şikâyet mektubuyla sultana bildirmiştir. Bunun neticesinde, Melik Muzaffer kadıya Zebîd Medresesi'nin nâibinin kim olduğunu sorarak, görevinden azledilmesini emretmiş, daha sonra ise nâibin azledildiğini fakihe bildirerek kimi isterse onu nâib yapabileceğini söylemiştir.[430] Bu örnek, Melik Muzaffer'in zaman zaman medresede çıkan sorunlarla ilgilenmekten çekinmediğini göstermektedir.

İlmî birikimleri ve toplumdaki konumları sebebiyle Melik Muzaffer nezdinde önemli bir konuma sahip olan ulemâ, devletin farklı kademelerinde yüksek statülere getirilmiştir.[431] Örneğin, Melik Muzaffer dönemin ulemâsı arasında yer alan ve pek çok ilmî eser telif eden Muhammed b. Es'ad b. Musa el-İmrânî'ye (ö. 695/1296)[432] gerek ilim hususundaki gayret ve başarısı gerekse politikaya yatkınlığı nedeniyle hem

---

[426] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/376-377; ayrıca bkz. Muallimî, *Devru'l-ulemâ fi'l-hayâti's-siyasiyye ve'l-ictimaiyye fî asri'd-devleti'r-Resûliyye (h.626-858/m.1228-1454)*, 98-99.

[427] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/420-421; ayrıca bkz. Muallimî, *Devru'l-ulemâ fi'l-hayâti's-siyasiyye ve'l-ictimaiyye fî asri'd-devleti'r-Resûliyye (h.626-858/m.1228-1454)*, 97-98.

[428] Muallimî, *Devru'l-ulemâ fi'l-hayâti's-siyasiyye ve'l-ictimaiyye fî asri'd-devleti'r-Resûliyye (h.626-858/m.1228-1454)*, 144.

[429] Habeşî, *es-Sufiyye ve'l-fukaha fi'l-Yemen*, 47-48; ayrıca bkz. Muallimî, *Devru'l-ulemâ fi'l-hayâti's-siyasiyye ve'l-ictimaiyye fî asri'd-devleti'r-Resûliyye (h.626-858/m.1228-1454)*, 142-144.

[430] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/31-32; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/239-240.

[431] Muallimî, *Devru'l-ulemâ fi'l-hayâti's-siyasiyye ve'l-ictimaiyye fî asri'd-devleti'r-Resûliyye (h.626-858/m.1228-1454)*, 115.

[432] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye*, 563.

vezirlik hem de kâdılkudâtlık görevini tevdî etmiştir.[433] Diğer taraftan Muhammed b. Es'ad'ın Yemen'in önemli ve nüfuz sahibi ulemâ ailesi Benî İmran'a mensup olduğu, babasının da Resûlîler'in ilk sultanı Melik Mansûr tarafından kısa bir süreliğine kadılık görevine getirildiği bilinmektedir.[434] Bunun yanı sıra Yemen'deki Mesnâ adlı bölgenin bu ulemâ ailesi tarafından geliştirilmiş olması, âlimler ve talebelerin burada ilim tahsili için toplanması ve gerek Yemen içinden gerekse dışardan gelen ulemânın burayı ziyaretleri de bu ailenin ilmî açıdan Yemen'e katkılarını ortaya koymaktadır.[435] Bu örnek aynı zamanda, Melik Muzaffer'in nüfuz sahibi ve ilme önemli katkılarda bulunan ulemâ ailelerini de yanında tutarak devlet kademelerine getirdiğini göstermektedir. Diğer taraftan sultan, elçilik görevine de âlimlerden bazılarını getirmiştir. Bu bağlamda Ebû Muhammed Abdullah b. Abbâs b. Ali b. Mübarek el-Haccacî eş-Şakirî'yi defalarca Mısır'a ve Abbâsî halifesine elçi olarak göndermesi bu duruma verilebilecek güzel bir örnektir.[436]

Devlet kademelerine getirilmeyi kabul eden ulemâ olduğu gibi bazı âlimler de bu tarz görevlerde olmayı kabul etmemişlerdir. Örneğin, Melik Muzaffer aralarından birini kâdılkudât tayin etmek amacıyla İsmâil Hadramî, Muhammed Hermel ve Ebû Abbas Ahmed b. Acîl'i yanına davet etmiş, bu haberi alan İsmâil Hadramî ve İbn Hermel hemen hazırlanıp yola koyulmuşlar, giderken Ahmed b. Acîl'e de uğrayarak onu da sultanın yanına götürmek istemişlerdir. Ancak onların sultanın yanına gitmekte olduğunu öğrenen İbn Acîl, "Bana göre makbul olan bunu öğrenince yerinizde kalmanızdı. Madem yola koyuldunuz sultanın yanına gittiğinizde benden bahsetmeyin, eğer konu açılırsa 'O kendi halinde yaşar, şayet zorlarsanız Habeşistan'a gider.' demek suretiyle herhangi bir göreve getirilmekten kaçınmıştır.[437] Melik Muzaffer'in Ebû Abbas Ahmed b. Hasan b. Yusuf b. Ebî Hal'in ilmini ve fazlını duyunca onu yanına çağırıp Tihâme kadılığını teklif etmesi, fakat onun sultandan özür dileyerek görevi kabul etmemesi de bu duruma verilebilecek başka bir emsaldir.[438]

3.3. Melik Muzaffer'in İlme Verdiği Değerin Etkileri ve Yansımaları

3.3.1. İlmî Hareketlilikte Artış

Dünya ticaret yollarının Kızıldeniz ve Yemen limanlarına dönmesiyle birlikte ekonomik gücü artan Yemen, izole bir bölge olmaktan çıkmış, bu durum ise diğer ülkelerden Yemen'e ilmî aktarım ve ulemâ

[433] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/426.
[434] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/425.
[435] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/467; Kuriyama, "The Rasûlids and 'Ulamâ Families", 69.
[436] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/62; Bâ Mahreme, *Târîhu saġri ʿAden*, 2/115.
[437] Şercî, *Tabakâtu'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*, 58-59.
[438] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/262-263.

göçlerine sebep olmuştur.[439] Diğer taraftan, Melik Muzaffer'in ulemâya verdiği değer ve onları ilme teşviki de pek çok ulemâ için Yemen'i cazip bir bölge haline getirmiştir. İlmî gayelerle çeşitli İslâm ülkelerinden Yemen'e birçok ulemâ gelmiştir. Bunun yanı sıra ilmî birikimini genişletmek için diğer ülkelere giden Yemenli âlimler de olmuştur. Gerek diğer ülkelerden Yemen'e, gerekse bölgeden diğer ülkelere ilim talebi için yapılan yolculuklar, Yemen'in ilim merkezi olmasına önemli katkılar sağlamıştır. Yemen'e, Mekke başta olmak üzere Irak, İran, Habeşistan gibi bölgelerden çok sayıda âlim gelmiştir.

Bunlardan Nakkaş olarak da bilinen Ebû Hasan Ali b. İsmail b. Ali el-Halebî, Mekke'den gelerek Yemen'in önemli ilim merkezi Zebîd'e yerleşmiştir. Fıkıh ve usûl âlimi olan Nakkaş'ın Yemen'e gelişinden haberdar olan Melik Muzaffer, Nakkaş'a hürmet göstermesinin yanı sıra valilerine de ona karşı hürmetli davranmalarını ve ikramda bulunmalarını emretmiştir. Sultanın Nakkaş'a gösterdiği ilgi ve hürmet neticesinde aralarındaki dostluk ilerlemiş, hatta Melik Muzaffer'in oğlu Melik Müeyyed Davûd ile Nakkaş'ın kızının evlenmesiyle bu bağ daha da güçlenmiştir.[440] Ebû Hasan Ali b. Osman el-Esâbî (ö. 707/1307) de Hicaz'a yakın bir bölgeden gelmiş olup, pek çok kişi onun ilminden istifade etmiştir. İlmî birikiminin Kadı Bahaeddin tarafından duyulması neticesinde Melik Muzaffer'in inşa ettirdiği Muzafferiyye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir.[441]

Yemen'e gelen âlimlerden bir diğeri Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Cezerî olup, kendisi Dicle ve Fırat'ın arasında kalan Cezire bölgesinin öne çıkan soylarından birine mensuptur. Melik Muzaffer zamanında Aden'deki Mansûriyye Medresesi'ne gelmiştir. Ebû Abdullah'ın şehre geldiğini öğrenen Melik Muzaffer, onu Aden'e divan nâzırı olarak atamış hatta ondan bazı ilimleri tahsil etmiştir. Bunun yanı sıra Ebû Abdullah, evinde ilim talebelerine dersler okutmuştur.[442] Abbâsî eşrafından Ebû Muzaffer Musa el-Mevsilî (ö. 699/1299) de Cezire bölgesinden Mısır'a rıhle yapmış bir katiptir. Melik Muzaffer'in Mısır'a gönderdiği katiple Yemen'e gelen Mevsilî, ilim ve güzel ahlak sahibi olmasının yanı sıra düzgün telaffuzu ve yazısı ile de şöhret bulmuştur. Kendisine hürmet gösteren Melik Muzaffer, kulağı zayıf işitmemiş olsaydı vezir olabileceğini söylemiştir.[443] Nereden geldiği tam olarak bilinmese de nisbesinden Irak taraflarından geldiği anlaşılan Zünnûn Yunus b. Yahya el-Haşimî el-Gassâr el-Bağdadî'nin (ö. 663/1264) de Yemen'e gelerek bir süre Zebîd'de kaldığı ve hadis alanında pek çok kişinin kendisinden dersler aldığı bilinmektedir.[444]

---

[439] Muhammad Aziz, "A Short Survey of Yemeni Sufism from Its Inception up to the Thirteenth Century", *American Journal of Islam and Society* 26/1 (2009), 12.

[440] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/44; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/399.

[441] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/186; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/375-376.

[442] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/441-442.

[443] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/566-567; Hazrecî, *el-'İkdü'l-fâhirü'l-hasen min tabakâti a'yâni ehli'l-Yemen*, 4/2148-2149.

[444] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/35-36; el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye*, 689.

İran'ın önemli âlimlerinden kabul edilen Zeki b. Hasan Ebû Tahir Şemseddin Beylekanî, kendi ülkesinden çıkarak önce İskenderiyye'ye gitmiş, orada ilim tahsil ettikten sonra Aden'e gelmiştir. Beylekanî'nin gelişini haber alan Melik Muzaffer, gelince onu karşılayarak hürmet göstermiştir. Mantık ve usûl alanlarının Yemen'e girmesinde etkili olan Beylekanî, Melik Muzaffer döneminde pek çok kişinin kendisinden ilim ve tasavvuf alanında dersler tahsil ettiği bir isim olmuştur.[445] Sûfi şeyhi ve tıp, mantık, felek ve mûsiki âlimlerinden olan Ebû Fazl Şerif Abbâsî, 7./13. yüzyılın ortalarında Dımaşk'tan Yemenli sûfi şeyhi Ebü'l-Gays'ı ziyaret etmek için Aden'e gelmiştir.[446] Buradaki talebelere tıp, astronomi, mûsiki ve tasavvuf alanında eğitim vermiştir.[447]

Habeşistan'ın Evfât bölgesinde 684-966/1285-1559 yılları arasında hüküm süren Sünnî emirliğin yükselişi ve Habeşistan'ın Kızıldeniz'e açılan Zeyla' limanını kontrol etmeye başlamasıyla iki bölge arasında siyasi ve ticari ilişkilerin yanı sıra ilmî etkileşimler de yaşanmıştır.[448] Bu bağlamda Yemen, Habeşistanlı pek çok âlimin yetişmesinde önemli rol oynamıştır.[449] Habeşistan'dan gelen ulemâ, Resûlî kaynaklarında 'Cebertî' ve 'Zeylaî' nisbeleriyle zikredilmektedir. Taiz'de müftülerin başı ve Şemsiyye Medresesi'nde müderris olarak da görev yapmış Ebû Bekir b. Adem b. İbrahim el-Cebertî ez-Zeylaî (ö. 676/1277)[450] daha önce de ifade edildiği gibi, ulemâ arasındaki Hanbelî-Eş'arî anlaşmazlığında öne çıkan isimlerden birisi olarak Yemen'in ilmî ortamına etki etmiştir. Ayrıca Ebû Bekir b. Adem'in hem müderris hem de mütfü başı olmasında hareketle, Habeşistan'dan gelen ulemânın Yemen'in ilmî ortamında ve kurumlarında belirli görevlere getirildiğinin görülmesi de dikkat çekicidir. Yine Şemsiyye Medresesi'nde müderrislik yapmış olan Ebû Süleyman Davud İbrahim el-Cebertî ez-Zeylaî (ö. 707/1307),[451] zamanının çoğunu geçirdiği Zebîd'deki mescidin ona nispetle Mescid-i Cebertî diye anılmasına sebep olan Ebû İshak İbrahim b. Osman b. Adem Cebertî (ö. 704/1305) [452] ve Abdullah Cebertî (ö. 709/1309-10)[453] bu âlimlerden bazılarıdır. 7./13. yüzyılın ortalarından itibaren Habeşistan'dan Yemen'e gelen birinci nesil ulemânın yanı sıra, Habeşistan kökenli ikinci ve üçüncü nesil Yemenli âlimler de bölgenin ilmî ortamına etki etmişlerdir.[454]

Diğer taraftan Yemenli ulemâ da hem ülke içerisinde hem de Yemen dışındaki İslâm ülkelerine rıhleler yapmış, böylelikle Yemen'deki ilmin gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan bir tanesi Melik

---

[445] Bâ Mahreme, *Târîhu saġrî ʿAden*, 2/80-83.
[446] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/433-434.
[447] Hüseyin Salim Hüseyin Ansî, *Hayatü'l-ilmiyye fi'l-Aden min karni'l-hâmis hatta'l-karni's-sâmini'l-hicrî* (San'a: Camiatü San'a, Doktora Tezi, 2009), 279.
[448] Mehmet Aykaç, "Evfât", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 11/517-518; Zacharie Mochtari de Pierrepont, "The Abyssinian Connection?" (01 Temmuz 2023).
[449] Pierrepont, "The Abyssinian Connection?" (01 Temmuz 2023).
[450] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/111-113.
[451] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/126-127.
[452] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/36.
[453] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/83-84.
[454] Pierrepont, "The Abyssinian Connection?" (01 Temmuz 2023).

Muzaffer döneminin önde gelen âlimlerinden, Melik Muzaffer'in hadis ilmi tahsil ettiği hocası, Feşelî olarak bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman (ö. 661/1263)'dır. İlim tahsili için Mekke ve Medine'ye giderek orada İbn Ebî Seyf ve Ömer b. Abdilmecid el-Farsî gibi önde gelen ulemâdan dersler almıştır.[455] Diğer bir örnek, aslen Hadramutlu olsa da gençliğinde Zebîd'e gelmiş ve Melik Muzaffer nezdinde önemli bir konuma sahip olan Ebû Hayr b. Mansûr b. Ebî Hayr Şemmahî Saidî (ö. 680/1281)'dir. Aralarında İbn Cümeyzî (?)'nin de bulunduğu Mekke'nin ileri gelen ulemâsından dersler alarak fıkıh, feraiz, nahiv, hadis ve tefsir alanlarında bilgi sahibi olmuştur.[456] Kısaca, pek çok Yemenli ulemâ ilmî birikimlerini genişletmek için Mekke ve Medine'ye seyahat etmiş, bu bölgelere gelen İslâm âlimlerinin ilminden faydalanmışlardır. Ayrıca Hicaz'a yaptıkları yolculuklardan develer dolusu kitap getirmişlerdir.[457] Yemenli âlimlerin türlü vesilelerle gittikleri İslâm coğrafyalarında teveccüh gördüklerini gösteren örnekler de vardır.[458] Örneğin, Yemen'in önemli âlimi ve zâhid şahsiyeti Ahmed b. Mûsâ b. Acîl (ö. 690/1291) bu hususta öne çıkan bir örnektir. Hac kervanlarıyla ilgilenen ve pek çok kez hacca giden İbn Acîl, Mekke'ye gittiğinde gerek Mekke'den gerek başka beldelerden gelen insanların etrafında toplandığı, ilim meclisleri oluşturarak ilminden istifade ettiği Yemenli bir âlimdir.[459]

3.3.2. Kitap Kültüründe Zenginleşme

Melik Muzaffer döneminde ilme verilen önemin bir göstergesi de kitaplara gösterilen ehemmiyet şeklinde tezahür etmiştir. Resûlî sultanları başta olmak üzere ulemânın kitap toplama sevgisi ve gayreti, dönemin ilmî ortamını canlandıran önemli bir etken olmuştur. Bu dönemde Yemen dışından getirilen kitaplar büyük bir törenle karşılanarak bu durum gelenek haline getirilmiş,[460] kitap toplamanın yanı sıra kitap istinsah çalışmaları da yapılmıştır. Bütün bunların neticesinde ilmî canlılığın en büyük göstergesi olan kütüphaneler oluşturulmuştur. Hatta Melik Muzaffer'in oğlu Melik Müeyyed'in Taiz'de 672/1273-4 yılında inşa ettirdiği medresenin kütüphanesinde yüz bin adet kitap olduğu söylenmiştir.[461] Melik Muzaffer, kitaplara olan ilgi ve sevgisiyle bu hususta önemli bir yer tutmuştur. Örneğin sultanın, bu dönemde yaşamış bir âlimin geride bıraktığı mirası içinde yer alan *el-Mühezzeb* adlı istinsah edilmiş bir eseri satın aldığı

[455] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/29.
[456] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/30; Bâ Mahreme, *Târîhu saġri ʿAden*, 2/71-72; ayrıca bkz. Araşî, *ed-devletü'r Resûliyye fî ahdi's Sultanü'l Muzaffer el-evvel Yusuf b. Ömer (647-694)*, 157.
[457] Knysh, *Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, 228.
[458] Araşî, *ed-devletü'r Resûliyye fî ahdi's Sultanü'l Muzaffer el-evvel Yusuf b. Ömer (647-694)*, 158.
[459] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1993, 1/417-420; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/257-260.
[460] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, 66.
[461] İdris Bostan, "Taiz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/448.

bilinmektedir.[462] Yine kendilerinde Meâni'l Kur'an[463] türünde bir eserin bulunduğunu duyduğu kişilerden bu eseri yüksek bir meblağ vererek satın almış ve bu kitabı Taiz'de bulunan medresesine vakfetmiştir.[464]

Bu dönemde Yemen dışından da pek çok kitap gerek istinsah gerekse toplama yoluyla ülkeye getirilmiştir. Ulemâ özellikle Şîrâzî, Nevevî, Gazzâlî gibi âlimlerin meşhur fıkıh kitaplarını getirme noktasında istekli olmuşlardır.[465] Âlimlerden Şerafeddin Erbilî'nin sık sık hacca gittiği ve dönüşte Melik Muzaffer'in kütüphanesine pek çok kitap getirdiği bilinmektedir.[466] İlimle iştiğal eden Ebû Muhammed Abdullah b. Abbas b. Ali b. Mübarek el-Haccacî eş-Şakirî, beş binden fazla kitap toplamıştır. Döneminde onun kadar kitap biriktiren kimsenin olmadığı söylenmiştir.[467] Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ebi'l-Hayr el-Avderî es-Seksekî de hem hadis hem de edebiyat alanında pek çok kitap toplamıştır.[468] Ahmed b. Muhammed eş-Şekîl b. Ebî Suud et-Tusî ise bir taraftan pek çok kitabı kendi elleriyle istinsah ederken diğer taraftan bunları satın alarak beldesinde bulunan ilim talebelerine vakfetmiştir.[469] Bunların yanı sıra ilimde cazibe merkezi olması sebebiyle diğer İslâm ülkelerinden Yemen'e gelen âlimlerin de yanlarında eserler getirdikleri ve bunların Yemenlilerce istinsah edildiği de bilinmektedir. Dımaşk'tan gelen âlimin yanında getirdiği Dımaşk ulemâsına ait eserlerden istifade eden talebelerin, eserleri ezberleyerek istinsah etmiş olması bu duruma bir örnektir.[470]

3.3.3. Naklî ve Aklî İlimlerde Canlanma

Melik Muzaffer'in ilim sevgisi, ilme ve ulemâya verdiği değer, âlimleri ilmî çalışmalara teşvik etmesi bu dönemde ilmî hareketliliğin ve zenginliğin artmasında önemli bir rol oynamıştır. Gerek Yemen içindeki gerekse Yemen dışından gelen ulemânın aktif üretimi de bu ilimlerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bunun bir neticesi olarak ise naklî ve aklî ilimlerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fıkıh, kıraat, hadis, astronomi, tıp, veterinerlik, mûsiki bu dönemde gelişen başlıca ilim dalları olmuştur. Başka bir ifadeyle, Melik Muzaffer sadece dinî ilimlere değil, aklî ilimlere de merak duymuş ve bu alanlardaki gelişmeleri teşvik etmiştir. Melik Muzaffer'in yanı sıra dönemin ulemâsı da pek çok ilimde vukûfiyet sahibi olan çok yönlü

[462] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/472.
[463] Meâni'l-Kur'ân, Kur'an'ın filolojik tefsirini konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılmış eserlerin ortak adıdır. Detaylı bilgi için bkz. İsmail Aydın, "Meâni'l Kur'ân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), EK-2. cilt/207-209.
[464] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/291.
[465] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, 92.
[466] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/569.
[467] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/62.
[468] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/399-400.
[469] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/122.
[470] Hüseyin Salim Hüseyin Ansî, *Hayatü'l-ilmiyye fi'l-Aden min karni'l-hâmis hatta'l-karni's-sâmini'l-hicrî*, 279.

âlimler olmuşlardır. Yirmi ilim alanına vâkıf olduğu söylenen ve "İbn Hattâb" olarak da bilinen âlim bu duruma bir örnek teşkil etmiştir.[471]

Resûlîler'in ilk dönemlerinde ulemânın doğa bilimleri, felsefe, mantık gibi aklî ilimlere mesafeli durduğu, ancak Resûlî sultanlarının gerek eser telif etme gerekse ulemâyı teşvik etme gayretleriyle bu hususun aşıldığı vurgulanmıştır.[472] Melik Muzaffer'in, İran'dan gelen Beylekâni'den mantık dersi okumak istemesi üzerine devrin âlimlerinden İbn De'âs'ın "Hz. Peygamber'in hadisi neyine yetmiyor?" diye sitem ederek diğer âlimlerle beraber bu duruma itirazı dikkate değerdir.[473] Bu örnek, ulemânın mantık gibi bazı aklî ilimlerin aleyhine bakışını ve tutumunu ortaya koymak açısından önem teşkil etmektedir. Melik Muzaffer'in ise yöneliminin bu yönde olmadığı ve zaman içerisinde de bu yaklaşımın kırılmış olduğunu gösteren işaretlere rastlanmaktadır.

3.3.3.1. Naklî İlimler

3.3.3.1.1. Fıkıh

Bu dönemde fıkıh, dört Sünnî mezhebin taklidiyle sınırlı kalmıştır.[474] En yaygın olan mezhep Şâfiîlik olurken, onu Hanefîlik takip etmiştir. Dönemin ulemâsının özellikle Şâfiî fakihi Ebü'l İshâk Şirazî (ö. 476/1083)'nin Şâfiî mezhebine ait fıkıh eserlerinden *el-Lüma'* ve *el-Mühezzeb* adlı kitaplarının yanı sıra Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Vecîz* isimli önemli Şâfiî fıkhı eseri ve Yahyâ b. Ebi'l-Hayr el-İmrânî'nin (ö. 558/1163) Şâfiî fıkhı eseri *el-Beyân*'ını[475] okudukları, aynı zamanda bu eserlerin hem medreselerde okutulduğu hem de dönemin fakihleri tarafından üzerlerinde şerh çalışmaları yapıldığı bilinmektedir. Kısacası, Şâfiî fıkhına dair kitapların daha fazla dolaşımda olduğu görülmektedir. Hanefî fıkhına bakıldığında ise bu dönemin en meşhur ve mezhebin başı sayılan fakihi İbn Hankaş olarak bilinen Ebû Atik Ebû Bekir b. İsa b. Osman el-Eş'arî (ö. 664/1266)'dir. Hatta "O olmasaydı Yemen'de Hanefîlik olmazdı." denilmiştir.[476] Yemen'de pek çok Hanefî ulemânın yetişmesinde önemli rol oynamıştır.[477] Dönemin meşhur fakihlerinden bazıları İsmail b. Hadramî, Ali b. Kasım Hakemî, Muhammed b. Ali, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Esad el-Esbahî, Ahmed b. Mûsâ b. Acîl olup fıkıh alanında önemli eserler telif ederlerken pek çok fakih onların rahle-i tedrisinden geçmiştir.

---

[471] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/475.
[472] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, 84.
[473] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/431.
[474] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, 108.
[475] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, 54.
[476] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/50-51.
[477] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/51-57.

3.3.3.1.2. Hadis

Resûlîler'de hadis ilmine önem verilmiş, bu daha ziyade düzenlenen hadis meclisleriyle ortaya çıkmıştır. Yemen halkı, mezhepleri ne olursa olsun sahih hadis kitaplarının çoğuna vâkıf olmakla birlikte daha çok Sahîh-i Buhârî'yle ilgilenmişlerdir.[478] Kaynaklarda Sahîh-i Buhârî'nin hepsini ezberleyen âlimin varlığından bahsedilirken,[479] Ramazan ayında düzenlenen Sahîh-i Buhârî sema meclislerine Melik Muzaffer'in de katıldığı görülmektedir.[480] Sultanın hadise verdiği önem, bu ilmi tahsil ettiği hocası Muhibbüddin Ahmed b. Abdullah Taberî'den bu alanda eser telif etmesini isteyerek cesaretlendirmesinden anlaşılmaktadır.[481] Bunun sonucunda Taberî, Sahîhayn'da bulunan ahkâm hadislerinden derlediği kitabını *el-Muharrer li'l-Meliki'l-Muzaffer* adıyla sultana ithaf etmiştir.[482] Ulemâ arasında Muhammed b. İbrahim b. Feşelî (ö. 661/1263) bu dönemde hadis ilmine olan vukufiyetiyle öne çıkarken,[483] Ahmed b. Ali Serdedî de meşhur âlimler arasında yer almıştır.[484]

3.3.3.1.3. Kıraat

Resûlîler, içlerinde sadece Kur'ân-ı Kerîm'in okunduğu ve ezberlendiği kıraat ilmi için tahsis edilmiş pek çok medrese inşa ederek bu ilmin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır.[485] Devlet emirlerinden tavaşî Tâceddin Bedreddin b. Abdullah el-Muzafferî'nin yedi kıraatin öğretilmesi için Zebîd'de inşa ettiği Medresetü'l-Kurrâ, kıraat ilmine tahsis edilen müesseselere bir örnektir.[486] Melik Muzaffer döneminde yedi kıraat âlimi olan ve insanların ilimlerinden faydalandığı pek çok ulemâ yetişmiştir. Muhammed b. Abdullah b. Zâkî el-Yağlevî, hem yedi kıraat sahibi hem de bu alanda musannefleri olan âlimlerden bir tanesidir.[487]

Diğer taraftan dönemin kaynaklarından hareketle kelam ilminde derinleşen, Eş'arîliğe dair musannefleri olan,[488] Zeydiyye mezhebine cevap niteliğinde eserler kaleme alan[489] âlimlerin varlığı da naklî ilimlerin diğer alanlarına ilişkin çalışma ve gelişmelerin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

---

[478] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 102-103.
[479] Hazrecî, *el-'Ukûd,* 1/149.
[480] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 104.
[481] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 103.
[482] Hatiboğlu, "Muhibbüddîn et-Taberî", 31/39.
[483] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/29; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/141-142.
[484] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/205.
[485] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 97.
[486] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/120.
[487] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/302; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/384.
[488] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/46; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/249.
[489] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/129.

3.3.3.2. Aklî İlimler

3.3.3.2.1. Tıp

Melik Muzaffer döneminde önemli gelişmelerin yaşandığı tıp ilmi sultanın bizzat araştırdığı ve araştırılmasını teşvik ettiği bir alan olmuştur. Zafâr'ın fethinden sonra Memlük Sultanı Baybars'tan hekim talep ettiği mektupta kendisinin yanı sıra oğlu Melik Eşref'in de tıp âlimi olduğundan ve onun *Kitâbü'l-Câmi'* adlı benzeri olmayan bir tıp kitabı telif ettiğinden bahsetmiştir.[490] Bir diğer ifadeyle, Melik Muzaffer döneminin meşhur tıp bilginlerinden bir tanesi oğlu Melik Eşref (ö. 696/1296)'tir. Tıp alanında telif ettiği pek çok eser bulunmakla birlikte,[491] *Şifâü'l-ʿalîl fî't-tıb* adlı eseri için "Melik Eşref'in bu kitap dışında başka kitabı olmasaydı bile bu onun faziletini ortaya koymaya yeterdi, çünkü bu eseriyle o, kendisinden öncekileri silmiş ve onların açıklığa kavuşturamadığı konuları açıklamıştır." denilmiştir.[492] Buradan, Melik Eşref'in alanda ne kadar ileri bir ilme sahip olduğu ve bu dönemde tıp ilminin gelişimine büyük katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Melik Muzaffer kendi ilgisinin yanı sıra Yemen dışından da ulemâyı davet ederek tıp ilminin gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur. Yemen'e dışardan gelerek tıp ilmine önemli bir ivme kazandıran Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. el-Fârisî (ö. 677/1278), aynı zamanda dönemin meşhur tıp âlimlerinden olmuş, bu alanda pek çok eser vermiştir.[493] Ayrıca dönemin ulemâsından Ebû Bekir b. Yusuf el-Mekkî el-Hanefî'nin de tıp ilmine dair dersler aldığı ve bu alanda öne çıktığı bilinmektedir.[494] Dımaşk'tan Aden'e gelen Ebû Fazl Şerif Abbâsî'nin talebelere tıp dersleri vermesi muhtemel ki bu ilmin yayılmasına katkıda bulunmuştur.[495]

3.3.3.2.2. Veterinerlik

Melik Muzaffer döneminde gelişen ilimlerden bir tanesi de veterinerliktir. Melik Eşref'in atların hastalıkları, belirtileri gibi meseleleri konu alan *el-Muğnî fi'l-baytara*'sı bu alandaki katkılardan bir tanesidir.[496] Eserin atlara dair bilgiler ihtiva etmesinde muhtemelen atların Resûlîler'in siyasi, ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir rolünün olması etkili olmuştur.[497] Diğer taraftan Yemen'deki pek çok ilmin gelişmesine önemli etkileri olan Fârisî de, bu alana *Kitâb'ü't-tebsîra fî ilmi'l-baytara* adlı eseriyle katkı

[490] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/39; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/278.
[491] Habeşî, *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen*, 118; Şentürk, "el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî", 29/67-68.
[492] el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye*, 515.
[493] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/429; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/204.
[494] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/53; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/205-206.
[495] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/433-434.
[496] Habeşî, *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen*, 119; Şentürk, "el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî", 29/67.
[497] Daniel Mahoney, "The Role of Horses in the Politics of Late Medieval South Arabia" (Centre français de recherche de la péninsule Arabique) (2017).

sunmuştur.[498] Sultanın da bu alanda *Dercü's-siyâse fi ilmi'l-firâse ve mâ yedüllü ale'l-hayl min milâhat ve kabâhati* adlı eseri kaleme aldığı söylense de,[499] buna ilişkin kesin bir mâlûmata rastlanılmamıştır.

3.3.3.2.3. Astronomi ve Hesab İlmi

Resûlî sultanlarının yönetiminde Yemen'de astronomi önemli ölçüde gelişmiş, sultanların bazılarının başarılı gökbilimcileri olmasının bunda önemli bir etkisi olmuştur.[500] Melik Muzaffer'in bu ilmin gelişmesi için ulemâyı davet etmesi ve onları astronomi çalışmalarına teşvik etmesi Yemen'de astronominin ilerlemesinde etkili olmuştur. Çok yönlü bir âlim olan Fârisî, bu alanda telif ettiği eserleriyle astronominin ilerlemesine katkı sağlamış, ayrıca bu alanda yazdığı *ez-Zîcü'l-Muzafferî* adlı eserini Melik Muzaffer'e ithaf etmiştir.[501] Daha önce ifade edildiği gibi, Melik Muzaffer astronomi alanında yetkin olan bir âlimin bu alanda ders vermesi için cami inşa ettirmiştir.[502] İslâm astronomisinin bir dalı olan, gökcisimleri vasıtasıyla vaktin, özellikle de namaz vakitlerinin tayin edildiği ilm-i mîkat[503] da astronomi ilmiyle bağlantılı olarak bu dönemde gelişmiştir. İbn Müberdi' olarak da bilinen Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Muhammed b. Mansûr b. Avâz el-Esbahî (ö. 660/1260'tan sonra), Melik Muzaffer döneminde astronomi ilminin önde gelen isimlerinden olup, bu alana dair eser telif etmiştir.[504] Melik Muzaffer döneminde astronomi ilmine katkıda bulunan bir diğer isimse üçüncü Resûlî sultanı Melik Eşref'tir. *Kitâbü't-tebsıra fi ʿilmi'n-nücûm* başlığı altında 670/1271 yılı civarında tamamlanmış olan eseri, Yemen hakkında günümüze ulaşan en eski almanak[505] olma özelliğini taşımaktadır.[506] Bu alana dair birçok eser telif etmesinin yanı sıra sultanın icat etmiş olduğu usturlab da günümüzde New York Metropolitan Müzesi'nde yer almaktadır.[507] Astronominin gelişmesiyle hisâb ilimleri de inkişaf etmiş, bu alanlarda eserler telif edilmiştir. Hisâb ilminde öne çıkan isimlerden olan Ahmed b. Ömer b. Hişam b. Ebî Suud Hizaî, bu alanda aralarından Hârizmî'den derlediği musanneflerin de olduğu birçok eser telif etmiştir.[508]

---

[498] Hazrecî, *el-ʿUkûd*, 1/204; Sâmî Şelhûb, "Muhammed b. Ebû Bekir Fârisî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/170-171.
[499] Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 108.
[500] Varisco, *Medieval agriculture and Islamic science*, 81.
[501] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, 63.
[502] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/322.
[503] Mustafa Helvacı - Yavuz Unat, "İlm-i mîkāt", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/133.
[504] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/61; Ebû İsmâîl Abbâs b. Alî b. Dâvûd er-Resûlî Melikü'l-Efdal, *el-ʿAtâye's-seniyye fî tabakâtı fukahâ'i'l-Yemen ve a'yânihâ*, thk. Abdulvâhid Hamirî (San'a: y.y., 2004), 163.
[505] Almanak, senenin yıldönümü, bayram gibi belirli birtakım günlerini, bazı astrolojik ve meteorolojik mâlûmatları içeren kitap şeklindeki takvime verilen isimdir.
[506] Varisco, *Medieval agriculture and Islamic science*, 10.
[507] Şentürk, "el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî", 29/67.
[508] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/381.

3.3.3.2.4. Mûsiki

Diğer aklî ilimlerin yanı sıra bu dönemde mûsiki ilminin de geliştiği ve bu alana dair eserler telif edildiği sınırlı örnekle de olsa görülmekte ve dönemin ilmî zenginliğini ortaya koymak açısından önem arzetmektedir. Dönemin meşhur âlimi Fârisî tıp, mantık, astronomi, veterinerlik alanlarında yetkin olup eserler vermesinin yanı sıra mûsiki alanında da meşhur olmuştur. Bu alanda *Vaz'u'l-elhân* ile *Dâretü't-tarab* adlı bir eserleri ve mûsiki risalesi bulunmaktadır.[509] Dımaşk'tan gelen Ebû Fazl Şerif Abbâsî'nin Aden'deki talebelere mûsiki konusunda eğitim vermesi bu alanda tedrisin olmasının güzel bir örneğidir.[510]

3.3.4. İlmî Kurumların İnşası

Melik Muzaffer döneminde ilim alanında yaşanan gelişmelerin bir ayağını da ilmî kurumlar oluşturmuştur. Başşehir Taiz ve dönemin önemli kültür merkezi olan Zebîd'de pek çok cami ve medrese inşa edip vakıf kurulmasını[511] yanı sıra, Yemen'in diğer bölgelerinde de çok sayıda eşsiz eserler vücuda getirilmiştir. İnşa edilen ilmî kurumlar gerek Yemen gerekse İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinden pek çok ulemâyı cezbetmiş, bu sayede Taiz ve Zebîd şehirleri Arap Yarımadası'nın önemli ilim merkezleri haline gelmiştir.[512] Cengiz Tomar, Resûlîler dönemine ait cami, mescid, medrese, kütüphane, saray, dârüzziyâfe, hankah ve ribât gibi yapıların sayısının yüz seksen civarında olduğunu ve bunların çoğuna çeşitli vakıfların tahsis edildiğini zikretmektedir.[513] Her ne kadar bu yapıların birçoğu savaş, deprem ve yangın gibi doğal afetler ya da ihmaller sonucunda yok olmuşsa da, bugüne kalabilen az sayıdaki yapıt Resûlî mimarisinin yanı sıra dönemin ilmî kurumları hakkında önemli bilgiler vermektedir.[514]

Resûlîler'den önce bölgede hüküm süren Eyyûbîler, Yemen'deki Zeydîlik ve İsmailîlik gibi Şiî ideolojilere karşı Sünnî öğretiyi yaymak için medreseler inşa etmişlerdir.[515] Böylelikle Yemen'de ilk medrese Eyyûbî hükümdarlarından Muizzüddin İsmâil b. Tuğtegin b. Eyyûb (ö. 593/1095) tarafından biri Taiz, diğeri ise Zebîd'de inşa edilmiştir.[516] Şâfiî mezhebine bağlı Resûlîler de ana rakipleri olan ve ülkenin kuzeyinde hüküm sürmeye devam eden Zeydîler'e karşı Eyyûbîler'in izinden giderek medrese inşa etme faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda Resûlîler, çoğunlukla düz çatılı camiler inşa etmeye devam

---

[509] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/429; Bâ Mahreme, *Târîhu saġri ʿAden*, 2/209; Şelhûb, "Muhammed b. Ebû Bekir Fârisî", 12/171.

[510] Hüseyin Salim Hüseyin Ansî, *Hayatü'l-ilmiyye fi'l-Aden min karni'l-hâmis hatta'l-karni's-sâmini'l-hicrî*, 279.

[511] Cengiz Tomar, "Zebîd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013).165

[512] Noha Sadek, "Red Rosettes: Colors of Power and Piety in Rasulid Yemen", (ts.), 225.

[513] Cengiz Tomar, "Resûlîler", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/2.

[514] Noha Sadek, "Rasulid Architecture", *Architectural Heritage of Yemen: Buildings that Fill My Eye*, ed. Trevor H.J. Marchand (London: Gingko Library, 2017), 41.

[515] Sadek, "Red Rosettes", 225.

[516] İsmâil b. Ali el-Ekva', "Mukaddime", *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 6.

eden Zeydîler'in yapıtlarından ayrılmak amacıyla camilerinde kubbe formunu kullanma yoluna gittikleri söylenmiştir. Bir anlamda bu alanda Eyyûbîler'in politikasını takip etmişlerdir.[517]

Hâsılı, Melik Muzaffer hem gayret ve teşvikleri hem de inşa ettiği eserlerle ilmin gelişimine büyük katkılar sunmuştur. Sultanın, Resûlîler'de en çok medrese ve cami inşa eden kişi olduğu bilinmektedir.[518] Bu dönemde sultanın yanı sıra devlet erkanı, saray kadınları ve âlimlerden pek çok kişi vakıflarla desteklediklerı cami, medrese, hankah, kütüphane gibi eserler inşa etmişlerdir. Melik Muzaffer'in döneminde inşa edilmiş on yedi medresenin üç tanesinin sultan tarafından, geri kalanın ise devlet erkanı ve saray kadınları tarafından yaptırılmış olması bu durumu destekler mahiyettedir.[519]

a. Melik Muzaffer Tarafından Taiz'de İnşa Edilen Cami

Resûlî dönemi kaynaklarının bazılarında Melik Muzaffer'in Taiz'de Zî Udeyne isimli bir cami inşa ettiği, insanların onun yakınında bulunan Reşidiyye Mescidi'nde Cuma namazı kıldığı bilgisi geçmektedir.[520] Bazı kaynaklarda ise Udeyne'deki bu cami 'Câmiü'l-'Âzam' olarak geçmektedir.[521] Ancak Roberta Guinta, bu caminin Melik Muzaffer'in Taiz'deki Udeyne bölgesinde inşa ettirdiği ayrı bir cami mi yoksa Taiz'in Mağribe bölgesinde yaptırılan medreseyle beraber mi olduğunu tespit etmenin zor olduğunu belirtmiştir.[522] Noha Sadek, bu caminin bazı araştırmacılar tarafından 'el-Câmiü'l-Muzafferiyye' şeklinde adlandırmalarının doğru olmadığını, zira Melik Muzaffer tarafından inşa edilen Medresetü'l-Muzafferiyye ile karışacağını ifade ederek,[523] Udeyne Camii'nin ayrı bir yapı olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak diğer taraftan Ronald Lewcock ise tarih kaynaklarına ve dış duvarında bulunan yazıta dayanarak bu yapının esasında medrese ile cami iç içe olacak şekilde inşa edildiğini ileri sürmüştür.[524] Guinta ise 'Muzafferiyye' ismiyle nerede olduğunu tartıştığı bu yapının yeni arkeolojik çalışmalarla aydınlatılması gerektiğini söylemiştir.[525] Abdülkerim Özaydın ise bu yapının günümüzde hala mevcut olup Taiz'in en büyük camilerinden bir tanesi olduğunu ifade etmiştir.[526] Kitâbü's-Sülûk'ta Muzafferiyye Camii'ne ilk müderris olarak Abdurrahman b. Kadı Salih b. Salih el-Mukaddemî'nin atandığını kaydedilmiştir. Fakat bu âlim,

[517] Sadek, "Rasulid Architecture", 45.
[518] Ebû Muhammed Vecihüddin Abdurrahman b. Ali İbnü'd-Deyba', *Buġyetü'l-müstefîd fî ahbâri medîneti Zebîd,* thk. Dr. Yusuf Şulhud (San'a: Merkezü'd-dirâse ve'l-bühûsi'l-Yemen, 1983), 91.
[519] Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 229.
[520] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/552; İbnü'd-Deyba', *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn,* 335; el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî, *el-'Atâya's-seniyye,* 692.
[521] İbnü'd-Deyba', *Buġyetü'l-müstefîd fî ahbâri medîneti Zebîd,* 91.
[522] Roberta Giunta, *The Rasulid architectural patronage in Yemen a catalogue* (Napoli: Istituto Universitario Orientale; Insituto Italiano per l'Africa e l'Oriente, 1997), 69.
[523] Sadek, "Taʿizz, capital of the Rasulid dynasty in Yemen", 312.
[524] Lewcock, *Three Medieval Mosques in the Yemen,* 31.
[525] Giunta, *The Rasulid architectural patronage in Yemen a catalogue,* 69.
[526] Abdülkerim Özaydın, "el-Melikü'l-Muzaffer er-Resûlî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/76.

tarım ve ekim işleriyle uğraşması sebebiyle müderrislik yapmaya vakit bulamadığı için öğrencilerden birisi durumu Melik Muzaffer'e şikâyet etmiş, bunun üzerine sultan ise "İstiharemizi yaptık, bu müderrisi işlerinden dolayı mazur görüyor ve yerine Ahmed b. Ali'yi müderris olarak tayin ediyoruz." demiştir.[527]

b. Muzafferiyye Medresesi

Melik Muzaffer tarafından Taiz'in Mağribe bölgesinde inşa edilen bu medresenin bilinmeyen bir tarihte yıkılması üzerine, üstünde bânisi ve medresenin adının yazılı olduğu taş kalıntılar arasından çıkartılarak Zî Udeyne'deki Muzaffer Camii'ne yerleştirildiği ileri sürülmüştür.[528] Melik Muzaffer'in Muzafferiyye Medresesi'ni yahudilerden alınan cizyelerle yaptırması, geçimlerini cizyelerden sağlayan kadılardan birisi olan Ebû Fazl Abbas b. Mansûr b. Abbas el-Büreyhî es-Seksekî (ö. 683/1284-5) tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Kadının itirazı üzerine Melik Muzaffer kendisine haraç vermek istemişse de Kadı Abbas bunu reddedip görevinden ayrılmıştır.[529] Sultan medreseye bir müderris, bir muîd, on talebe görevlendirmiş, ayrıca bir imam, bir müezzin, bir muallim tayin etmiş, Kur'an öğrenmeleri için on tane yetim yerleştirmiştir. Sultan tüm bu kimselerin masrafları ve hizmetlerinin idamesi için yeterli bir miktarı tahsis ederek bu işe vakfetmiştir.[530] Medrese inşa edildiğinde sultan, Kadı Bahaeddin'e dönemin en iyi âlimini buraya atamasını emretmiş, böylelikle Ebû Hasan Ali b. Hasan el-Esabî el-Kuaytiyye (ö. 657/1258-9) medresenin ilk müderrisi olmuştur. Ancak kısa bir süre burada kaldıktan sonra memleketine geri dönmüştür.[531] Sultanın, dönemin en meşhur müderrislerini medreseye davet ettiği, bunlardan bir tanesinin de fakih Abdullah b. Muhammed b. Seba er-Rîmî (ö. 715/1317) olduğu bilinmektedir. Melik Muzaffer'in vefatından sonra pek çok âlim daha Muzafferiyye Medresesi'nde ders vermiştir.[532] Ebû Abdullah Muhammed b. Abbas eş-Şâbî adında bir âlimin de medresenin muîdi olduğu bilinmektedir.[533] Müderrislerden bir tanesinin burada Kazvinî'ye ait olan Şâfiî fıkhı kitabı *Kitâbü'l-hâvi's-sağîr'*i okutmuş olması,[534] medresede Şâfiî fıkhının öğretildiğine ilişkin bir göstergedir.

c. Hays'ta İnşa Edilen Hankah

Yemen'deki en eski hankahın, Resûlîler devrinde Melik Muzaffer tarafından Hays'ta inşa edilen hankah olduğu söylenmiştir. Günümüzde hala mevcut olduğu bilinen bu hankah, Hays'ta Büyük Cami olarak

[527] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/328.
[528] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 104.
[529] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/173-174.
[530] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/276.
[531] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/186; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/128-129; Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 108-109.
[532] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, 78.
[533] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/103.
[534] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/375-376.

geçmektedir.[535] Melik Muzaffer buraya bir imam, bir müezzin, bir kayyum, bir muallim tayin etmiştir.[536] Hankahta civardan ya da Tihâme'den gelenlere sürekli yemek yedirildiği, ikramlar arasında tatlıların yanı sıra birçok lezzetli yiyeceğin olduğu zikredilmektedir.[537] Tasavvuf kurumlarından biri olan hankahın bu dönemde aynı amaçla kullanıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamakla birlikte, buraya tayin edilen kişilerden hareketle bu müessesenin de Memlükler'de olduğu gibi hem ilim halkaları hem de zikir meclisleri kurulan bir kurum olduğu sonucu çıkartılabilir.[538]

ç. Mehcem Camii

Melik Muzaffer, Mehcem'de inşa ettiği camiye bir müderris, bir imam, bir hatip, bir müezzin, bir kayyum, bir muallim tayin etmiş, onlara yetecek bir miktarı da vakfetmiştir.[539] Melik Muzaffer'in en muhteşem eserlerinden olan bu caminin üç yüz sütununun bulunduğu, Kur'ân-ı Kerîm'in hepsinin duvar ve sütunlarında yazılı olduğu nakledilmiştir.[540] Ayrıca kubbeli camilerin ilki arasında olduğu söylenen Mehcem Camii'nin minaresinin, Eyyûbîler'in Zebîd'deki Büyük Camii'sinin kopyası olduğu[541] ve minare yapısının İran'daki Selçuklu minarelerini andırdığının bilinmesi,[542] Selçuklu-Resûlî arasında herhangi bir etkileşim olup olmadığını düşündürmektedir.

d. Vâsıt Camii

Melik Muzaffer tarafından inşa edilen yapılardan bir diğeri de Mehâlib Vâsıt'taki camidir. Melik Muzaffer oraya bir imam, bir hatip, bir müezzin, bir muallim tayin etmiş ve onların ihtiyaçlarını karşılayacak bir miktarı vakfetmiştir.[543] Sultan, daha önce de ifade edildiği gibi bu camiyi astronomi ilminin tahsili için inşa etmiştir.[544]

e. el-Medresetü'n-Nizâmiyye

Resûlî emirlerinden olan Nizâmeddin Muhtass b. Abdullah el-Muzafferî tarafından inşa edilen, Taiz şehrinin güney batısında bulunan Zî Huzeym'de yer alan bu medrese, 'Medresetü Zî Huzeym' olarak da

[535] Muhammed Ali Arusî, "Hankah", *Mevsuatü'l-Yemeniyye: se-ze*, thk. Ahmed Cabir Afif (San'a: Müessesetü'l-Afif es-Sekafiyye, 2003), 2/1252.
[536] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/276.
[537] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 107.
[538] Detaylı bilgi için bkz. Muhammet Enes Midilli, "Ulemânın Memlük Coğrafyasına Yönelmesi ve Memlükler Döneminde Kahire İlim Kurumları", *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (20 Mart 2020), 389-412.
[539] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/276.
[540] Yahyâ b. Hüseyin es-San'ani, *Ġâyetü'l-emânî fî ahbâri'l-kutri'l-Yemânî*, 475.
[541] Barbara Finster, "An Outline of the History of Islamic Religious Architecture in Yemen", *Muqarnas* 9 (1992), 133.
[542] Noha Sadek, "Rasulid Architecture", *Architectural Heritage of Yemen: Buildings that Fill My Eye*, ed. Trevor H.J. Marchand (London: Gingko Library, 2017), 43.
[543] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/276.
[544] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/322.

isimlendirilmiştir. Nizâmeddin Muhtass ayrıca Zebîd'de, Zî Cible'de ve Vahs'ta medreseler, sultanın sarayının yakınlarında bir mescid[545] ve Zî Eşrak'ta bir cami inşa ettirmiştir.[546]

f. el-Medresetü İbn Necâh

Taiz'in Mağribe bölgesinde bulunan bu medrese, Muzaffer dönemi emirlerinden biri olan ve tablhâne sahibi Muhammed b. Necâh (ö.681/1283) tarafından yaptırılmıştır. Medrese ayrıca el-Medresetü'n-Necahiyye olarak da isimlendirilmiştir.[547] İbn Necâh'ın bilinen pek çok hayır işi olmakla birlikte Cened'de inşa ettiği medrese bunlardan birisidir. Habeşistan asıllı Abdürrezzak b. Muhammed Cebertî Zeylaî (ö. 710/1310)'nin medresenin müderrislerinden bir tanesi olduğu bilinmektedir. [548]

g. el- Medresetü'l-Esediyye

Melik Muzaffer'in amcazâdesi Emir Esedüddin tarafından Aşağı Yemen'de bulunan İbb şehrinde inşa edilmiştir.[549]

ğ. el-Medresetü'l-Bahai'l-İmranî

Kâdılkudât ve Muzaffer döneminde vezirlik yapan Kâdı Bahâeddin Muhammed b. Esad b. Musa el-İmranî tarafından Mesnâ bölgesinde inşa edilmiştir.[550]

h. el-Medresetü't-Tâciyye

Melik Mansûr'un eşi Bint Havza'nın hâdimi olan tavaşî Tâceddin Bedreddin b. Abdullah el-Muzafferî tarafından Zebîd'de inşâ edilmiştir. el-Medresetü'l-Müberdiyyin olarak da isimlendirilmiştir.[551] Fıkıh ilmine tahsis edilen bu medresede ferâiz ve hisâb ilmine vâkıf bir âlimin ders vermesi, dinî ilimlerin yanı sıra pozitif ilimlere de yer verildiğini göstermektedir.[552] Tavaşî Tâceddin ayrıca Zebîd'de yedi kıraatin öğretildiği el-Medresetü'l-Kurrâ ile hadis ilmine tahsis ettiği birer medrese yaptırmıştır.[553]

ı .el-Medresetü'l-İftihariyye

Melik Muzaffer'in hâdimi olan tavaşî İftihareddin Yakut b. Abdullah el-Muzafferî tarafından Dümlüe'de inşa edilmiştir.[554] el-Medresetü'l-Yakutiyye olarak da isimlendirilmiştir.[555]

---

[545] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/43-44; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/169-170.
[546] Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 94.
[547] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 174.
[548] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/129.
[549] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 121.
[550] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 145.
[551] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/120-121.
[552] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/45; Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*, 72-73.
[553] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/120-121; Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 180.
[554] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/249-250.
[555] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 128.

i. el-Medresetü'l-Eşrefiyye

Melik Eşref, Taiz'in Mağribe bölgesinde, babası Melik Muzaffer'in döneminde, annesinin ismiyle inşa ettirdiği bu medreseye Şâfiî mezhebinden bir müderris ve pek çok görevli atamış, onların ihtiyaçlarını karşılayacak kadarını vakfetmiştir. [556]

j. el-Medresetü'd-De'âsiyye

Melik Muzaffer'in nezdinde kıymetli olan Hanefî fakihi Sirâceddin Ebû Bekir b. Ömer b. De'âs el-Fârisî (ö.667/1268-9) tarafından Zebîd'de inşâ ettirilen bu medrese, Hanefî mezhebine tahsis edilmiştir.[557]

k. el-Medresetü'ş-Şemsiyye

Melik Muzaffer'in kız kardeşi Dâr'u'ş-Şemsî tarafından Taiz'in Zî Udeyne bölgesinde inşa ettirilmiş olan bu medreseye[558] Şâfiî müderris ve birçok görevli atanmış, ayrıca onlara önemli bir miktar vakfedilmiştir.[559] Bunun yanı sıra Dâr'u'ş-Şemsî, Zebîd'de el-Medresetü'ş Şemsiyye'yi inşa ettirerek Zebîd Vadisi'ni oraya vakfetmiştir.[560]

l. el-Medresetü's-Sâbikıyye

Medresetü Meryem[561] olarak isimlendirildiği gibi el-Afîfe olarak da adlandırılan bu medrese, Melik Muzaffer'in hanımı Hurre Meryem bint eş-Şeyh eş-Şems b. el-Afîf (ö. 613/1313) tarafından Zebîd'de inşa edilmiştir.[562] Buraya imam, müezzin, kayyum, muallim tayin edilmiş, Kur'ân-ı Kerîm öğrenen yetimlere de yer ayırılmıştır. Şâfiî müderris, muîd ve talebeler tayin etmiştir.[563] Hurre Meryem, el-medresetü's-Sâbikıyye'yi inşa ettiği zaman dönemin en büyük fakihi olan Ebû Muhammed b. Hasan Şer'abî'nin bu medresede ders vermesini istemiştir. Melik Muzaffer de fakihi davet ederek Sâbikıyye Medresesi'nde ders vermesini teklif etmiştir. İstediği şartların yerine getirilmesiyle Şer'abî, medresenin ilk müderrisi olmuştur.[564] Burada müderrislik yapan bir diğer isim de dönemin âlimlerinden Abdurrahman b. Ebî Bekir (ö. 703/1304)'dir.[565] Hayrat sahibi kadınlardan biri olan Meryem ayrıca Taiz'de hem Hümeyra[566] hem de el-Medresetü'l-cedîde olarak adlandırılan bir medrese[567] inşa etmiş, ulemâdan Ebû İshak İbrahim b. Ahmed

[556] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 184.
[557] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/53; Hazrecî, el-'Ukûd, 1/174.
[558] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/41.
[559] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/293; Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 151-152.
[560] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/293; Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 158.
[561] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/408.
[562] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 160.
[563] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/408.
[564] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/392.
[565] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/35.
[566] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/408.
[567] Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 164-165.

es-Sanû (ö713/1313),[568] Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Cübeyr[569] gibi isimler burada ders vermiştir. Zî Ukayb'ta ise kendisinin de oraya defnedildiği birer medrese ve ve misafirhane inşa ettirmiştir.[570]

m. el-Medresetü'l-Esediyye

Taiz'in Mağribe bölgesinde bulunan ve Medresetü Dâr'u'l-Esed olarak isimlendirilen yapı, Melik Muzaffer'in hanımı, oğlu Melik Vâsık İbrahim ve kızı Mâe Sema'nın ümmüveledi olan Dâr'u'l-Esed bint Esediddin Muhammed b. Hasan b. Ali b. Resûl tarafından inşa ettirilmiştir. Onun takva açısından ve infakta en hayırlı kadınlardan olduğu ileri sürülmüştür.[571]

n. el-Medresetü'l-Eşrefiyye

Melik Muzaffer'in kızı Nebile tarafından Zebîd'de inşa ettirilmiştir. Cihat Dâr'u'l-Dümlüe Medresesi olarak da isimlendirilen bu müesseseye bânisi, oradakilerin ihtiyaçlarını karşılayacakları kadarını vakfetmiştir. Nebile bint Melik Muzaffer bu medresenin yanı sıra Taiz'de de birer medrese, Sabir Dağı'nda ise bir mescid inşa ettirmiştir.[572]

o. el-Medresetü'l-Vâsıkiyye

el-Medresetü'n-Nuriyye olarak da bilinen bu yapı, Melik Muzaffer'in kızı Cihat Kerime Mâe Sema tarafından, kardeşi Melik Vâsık'ın evinin yakınına inşa edilmiş ve ona nisbet edilmiştir. Mâe Sema'nın pek çok hayratı olduğu bilinmektedir.[573]

ö. el-Medresetü'l-Müdye

Melik Muzaffer'in eşi, Melik Müeyyed'in ümmüveledi Cihat Dinar Şemsî Aişe bint Muhammed b. Ali b. Resûl tarafından Zebîd'de inşa edilmiştir.[574]

3.4. Melik Muzaffer'in Yemen'deki İlmî Geleneğin Oluşumuna Katkıları

Melik Muzaffer, ilmî alandaki gelişmelere zemin hazırlayan ve katkı sunan yaklaşımıyla Yemen'i bu hususta oldukça ileri bir noktaya taşımıştır. Böylelikle kendinden sonraki Resûlî sultanlarına zengin bir ilmî yaklaşım ve birikim mirası bırakmıştır. Bu bağlamda Resûlîler, İslâm tarihinde Yemen'in en canlı ve gelişmiş ilmî faaliyetlerinin yaşandığı dönem olarak kabul edilmiştir.[575] Devlet adamı olmalarının yanı sıra

[568] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/82.
[569] Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/337.
[570] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/82; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/408; Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 160.
[571] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 136-137.
[572] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 2/130; Hazrecî, *el-'Ukûd*, 1/429-430.
[573] Cenedî, *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*, 1/405; Ekva', *el-Medarisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 201.
[574] Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, 168.
[575] Varisco, *Medieval agriculture and Islamic science*, 3.

ilmî yönleriyle de dikkat çeken[576] ve çoğunluğu âlim olan Resûlî sultanları,[577] ilmî pek çok konuya ilgi göstermiş ve bu birikimin hayata geçirilmesini önemsemişlerdir.[578] Bu doğrultuda Melik Muzaffer gibi dinî ilimlerin yanı sıra astronomi, tıp, tarım, veterinerlik ve diğer uygulamalı bilimlere dair eserler de telif ederek ilme olan ilgi ve isteklerini ortaya koymuşlardır.[579] Diğer taraftan Resûlî sultanlarının ulemâyı teşvik etmesi de Yemen'deki ilmî faaliyetlerin devam etmesinde etkili olmuştur.[580] Sultanlar tarih, biyografi, soybilim, astroloji, tasavvuf, tıp, tarım, kürkçülük, binicilik ve veterinerlik gibi çok farklı alanlarda uzmanlaşmış âlimleri ve meslek ehlini cömertçe destekleyerek himaye etmişlerdir.[581] Bu bağlamda toplanan vergilerin bir miktarını âlimlere tahsis etmişlerdir. Bunlara ek olarak bazı el yazması eserleri Yemen dışından getirtmek için gayret sarf etmişler, hatta getirilen eserleri törenlerle karşılamışlardır.[582] Resûlîler'in neredeyse hepsi âlim olan ve ulemâyı himaye eden sultanları, hem telif ettikleri eserlerle hem de Taiz, Zebîd, Aden, Cened ve Zafâr gibi şehirlerde inşa ettikleri medrese ve kütüphanelerle Yemen'deki ilmî faaliyetlere önemli katkılar sunmuşlardır.[583] İlmin bu denli gelişmesinin neticesinde Yemen, her taraftan talebelerin ve âlimlerin ziyaret ettiği büyük bir ilim merkezi haline gelmiş, hatta Zebîd şehri Mekke ve Medine'nin ardından Arap yarımadasının üçüncü ilim şehri olarak anılmıştır.[584]

[576] Varisco, "Texts and Pretexts", 21.
[577] Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 227.
[578] Serjeant - El-Shami, "Regional literature: the Yemen", 461.
[579] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 61.
[580] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 59.
[581] Aziz, *Religion and Mysticism in Early Islam,* 12-14.
[582] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 66; Tomar, "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları", 227.
[583] Cengiz Tomar, "Yemen", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/415.
[584] Habeşî, *Hayâtu'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl,* 59.

SONUÇ

Eyyûbîler'in Yemen'deki nâibi olan Melik Mansûr'un, 632/1235 yılında bölgede bağımsızlığını ilan etmesiyle Resûlî Hânedanlığı kurulmuştur. İslâmi dönemde Yemen'de önemli izler bırakan Resûlîler, 7-9./13-15. yüzyılları arasında varlığını sürdürmüştür. Hânedanlığın ikinci sultanı olan Melik Muzaffer Yusuf, Resûlî sultanları arasında en uzun süre tahtta kalan ve Yemen'i o zamana kadar görülmemiş bir şekilde birliğe ulaştırdığı için parlak bir dönem yaşatan hükümdar vasfına sahip olmuştur.

Melik Muzaffer'in nesebine ilişkin tartışmalar Resûlîler'in kökenlerinin Arap mı yoksa Türkmen mi olduğu sorusu etrafında şekillenmiştir. Resûlîler'in üçüncü sultanı Melik Eşref, telif ettiği ve hânedanlığın nesebini ele aldığı eserinde, kökenlerinin Araplar'a dayandığını söylemiştir. Bazı araştırmacılar ise, Resûlîler'in Yemen'de yönetimlerini kabul ettirmek adına gerçeği yansıtmayan bir şecere ortaya koyduklarını iddia etmişlerdir. Hânedanlığın nesebinin Türkmenlere dayandığı görüşü daha çok kabul görmüştür.

Resûlîler'in kurucusu Melik Mansûr'un en büyük oğlu olan Melik Muzaffer, kırk altı yıllık iktidarı boyunca farklı siyasi rakipleriyle mücadele etmiştir. Hânedanlık içerisinde bir taraftan saltanat iddiasında bulunan üvey kardeşleri Mufaddal ile Fâiz ve üvey annesi Bint Havza'yla, diğer taraftan babası Melik Mansûr zamanından beri taht çekişmeleri yaşadığı amcazâdeleri Emir Fahreddin ve Emir Esedüddin ile uğraşmıştır. İktidarının ilk on yılına tekabül eden bu saltanat rekabetinden zaferle çıkmayı başarmıştır. Ayrıca Melik Muzaffer, Yemen'deki toprak hâkimiyeti hususunda da çekişmeler yaşamıştır. Bu bağlamda, Kuzey Yemen'de bulunan Zeydîler ile bu bölgenin hâkimiyeti hususunda mücadeleler vermiş, bu mücadelenin ana merkezleri olan San'a, Sa'de, Zemâr gibi şehirler, iki güç arasında sürekli olarak hâkimiyet değiştirmiştir. Bunun yanı sıra Yemen'in güneydoğusunda bulunan ve Habûzi ailesi yönetiminde olan Hadramut da bazı mücadelelerin ardından Resûlîler'in topraklarına katılmıştır.

Melik Muzaffer'in başarılı ve uzun iktidarının arkasında iyi bir devlet adamı ve politikacı olması bulunmaktadır. İyi bir devlet adamı olmasının tezahürleri kimi zaman halkına karşı tutumunda, kimi zaman muhalefete karşı adımlarında, kimi zaman toplumun ileri gelenleriyle kurduğu ilişkilerde, bazense takip ettiği fetih siyasetinde kendisini göstermiştir. Diğer taraftan, Moğol saldırılarından sonra ticaret rotasının değişerek Kızıldeniz'e dönmesiyle Yemen limanlarının önemi artmış, Melik Muzaffer'in ortaya koyduğu vergi sistemiyle de devlet zenginleşmiştir. Hatta sultan, Marco Polo tarafından dünyanın en zengin sultanların biri olarak nitelendirilmiştir. Takip ettiği stratejik politikalarla Yemen'deki yönetimini sağlamlaştıran ve kolaylaştıran Melik Muzaffer, kendi adına bastırdığı paralarla, Yemen topraklarındaki yayılmacı politikasıyla ve de dış ülkelerle kurduğu diplomatik ilişkilerle hem Yemen içerisinde hem de diğer ülkeler nezdinde yönetimini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

Abbâsî halifesi Müsta'sım Billâh'ın vefat ettiği sıralarda iktidarda olan Melik Muzaffer, İslâm dünyasının bir lidere ihtiyacı olduğu gerekçesiyle hilâfet iddiasında bulunmuş, Kâbe'ye ve Mekke'nin önde gelenlerine çeşitli hizmet ve imkânlar sunmak suretiyle bölgede kendi nüfuzunu oluşturmaya çalışmıştır. Aynı dönemlerde Mısır'da kurulan Memlük devletinin de Mekke üzerinde hâkimiyet kurmak istemesi, iki devlet arasında rekabetin oluşmasına neden olmuştur. Diğer taraftan, sultanın halifelik ideali İslâm dünyasına hamilik yapması şeklinde de kendisini göstermiştir. Bu bağlamda farklı coğrafyalardaki Müslümanların sıkıntılarını gidererek ve ihtiyaçlarını karşılayarak onların koruyuculuğunu üstlenmiştir.

Melik Muzaffer döneminin öne çıkan gelişmelerden bazıları da ilmî alanda yaşanmıştır. Dönemin ilmî ortamı, Hanefî-Şâfiî gibi amelî ve Hanbelî-Eş'arî gibi farklı itikadî mezheplere bağlı olan Yemen ulemâsının düşünceleri, birikimleri ve birbirileriyle ilişkileri tarafından şekillenmiştir. Melik Muzaffer'in de meylettiği tasavvuf hareketinin gerek dinî gerekse fikrî anlamda bölgenin ilmî ortamını etkilediği de görülmektedir. Dinî ve fikrî bu farklılıklar, bölgedeki ilmî üretime yansıması bakımından önem arzetmiştir.

İlme verdiği önem ve bizzat katılımı sebebiyle âlim sultan olarak anılan Melik Muzaffer, hadis, tıp, astronomi, mantık gibi farklı ilim dallarında dönemin âlimlerinin rahle-i tedrisinden geçmiş ve bu alanlara ilgi göstermiştir. İlme verdiği değer doğrultusunda ulemâyı ilmî çalışmalara teşvik etmiş, ilim meclisleri tertip etmiş ve farklı coğrafyalardaki ulemâyı Yemen'e davet etmiştir. Diğer yandan ulemâya saygı göstererek onları himaye etmiş, yeri geldiğinde sıkıntılarıyla bizzat ilgilenmiş ve maddi kaygılarını giderek ilmî alanda önlerini açmış, bazense sözlerine itibar etmiş ve eleştirine müsamahakâr yaklaşmıştır. Bütün bunlar Melik Muzaffer'in ilme yaklaşımını ortaya koyarken, diğer taraftan sultan bu yaklaşımıyla ilmin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle cazibe merkezi olan Yemen, farklı İslâm ülkelerinden ulemânın bölgeye gelmesine vesile olmuştur. Gerek Yemen'e gelen ulemâ gerekse ilim talebi için farklı coğrafyalara giden Yemenli âlimler, bölgenin ilmî ortamını zenginleştirerek, bilgi kaynaklarının artmasını sağlamıştır. Diğer yandan hem Yemen dışından hem de ülke içerisinden toplanan kitaplar da ilmî birikimin ve farklı ilim dallarının gelişmesine katkı sağlamıştır. Melik Muzaffer döneminde hem naklî hem de aklî ilimlerde çeşitliliğin artması ve gelişmelerin yaşanması ulemânın çokluğunu ve çeşitliliğini de ortaya koymuştur. Melik Muzaffer'in ilme verdiği önemin bir tezahürü de inşa ettiği ilmî müesseseler olurken, devlet erkanı ve sultanın kız kardeşi, eşleri ve kızlarından oluşan saray kadınlarının da bu tür faaliyetlere katılımı ilme verilen değerin ilmin tüm kademe ve gruplara yansıdığını, böylelikle bölgede zengin bir ilmî ortam oluştuğunu göstermiştir.

Bu çalışma, Melik Muzaffer'in Resûlî Hânedanlığı'na ve Yemen tarihine dikkate değer katkılar sunmuş olan önemli bir hükümdar olduğunu siyasi ve ilmî gelişmeler bağlamında ele alarak ortaya koymuştur. Bununla birlikte dönemin sosyal, kültürel ve iktisadî yönlerinin de dahil edildiği bütüncül bir araştırma yapılması konunun daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu şekilde yapılan bir

araştırma, hem Resûlîler'i daha iyi anlamaya hem Resûlîler döneminde Yemen'in İslâm tarihi ve medeniyetindeki konumunu tespit etmeye imkân oluşturacaktır. Diğer taraftan, bölgenin ekonomik açıdan avantajlı konumunun gerek bölgeye etkisini gerekse de dünya tarihindeki önemini ortaya koyacak disiplinlerarası bir çalışmayla ele alınması alana dair fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abudahesh, Abdulaziz A. "Taxation and Custom System During the Period of the second Rasulid Sultan al-Muzaffar (647-694/ 1249-1295) in Yemen". *Journal of the Faculty of Arts-Mansoura University* 52/52 (2013), 3-32.

Ahmed, Muhammed Abdülal. *Benû Resûl ve Benû Tâhir ve alâkâtü'l-Yemen el-Hâriciyye fî ahdihimâ*. İskenderiyye: Dârü'l Ma'rifeti'l-Câmiiyye, 1989.

Algül, Hüseyin. "Hadramut". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/65-68. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Anonim. "The Coinage of the Rasulid Dynasty of the Yemen". Erişim 17 Nisan 2024. https://www.stevealbum.com/pdfs/academic/Album1994.pdf

Araşî, 'Abd al-Hakîm Muhammad Sâbit Selâm. *ed-Devletü'r Resûliyye fî ahdi's Sultânü'l Muzaffer el-evvel Yûsuf b. Ömer (647-694)*. Aden: Câmiatü Aden, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Arusî, Muhammed Ali. "Hankah". *Mevsûatü'l-Yemeniyye: se-ze*. thk. Ahmed Câbir Afîf. 2/1251-1252. San'a: Müessesetü'l-Afîf es-Sekâfiyye, 2003.

Aydın, İsmail. "Meâni'l Kur'ân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. EK-2. cilt/207-209. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

Aykaç, Mehmet. "Evfât". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/517-518. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Aziz, Muhammad. "A Short Survey of Yemeni Sufism from Its Inception up to the Thirteenth Century". *American Journal of Islam and Society* 26/1 (2009), 1-19. https://doi.org/10.35632/ajis.v26i1.372

Aziz, Muhammad Ali. *Religion and Mysticism in Early Islam: Theology and Sufism in Yemen*. London: I.B. Tauris, 2011.

Azizova, Elnure. "Tihâme". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/153-154. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Bâ Mahreme, Ebû Muhammed Afifüddin Abdullah et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed. *Târîhu sagri ʿAden*. thk. Oscar Löfgren. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Medbulî, 2. Basım, 1991.

Bostan, İdris. "Taiz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/448-450. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Bosworth, C. Edmund. *The New Islamic Dynasties: A Chronological and Genealogical Manual*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012.

Brockelmann, Carl. *Geschichte der arabischen Litteratur : erster supplementband.* Leiden: E.J. Brill, 1937.

Buzpınar, Ş. Tufan. "Surre". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/567-569. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Cazim, Muhammed Abdurrahim (thk.). *İrtifâü'd-Devleti'l-Müeyyediyye: cibâyetu bilâdi'l-Yemen fi ahdi's-Sultân el-Melik el-Müeyyed Dâvud b. Yûsuf er-Resûlî el-müteveffâ sene 721 H / 1321 M*. San'a: el-Ma'hedü'l-Fransî li'l-Âsâri ve'l-Ulûmi'l-İctimâiyye, 2008.

Cazim, Muhammed Abdurrahim (thk.). *Nûrü'l-ma'ârif fî nüzûm ve kavânîn ve a'râfi'l-Yemen fi'l-ahdi'l-muzafferiyyi'l-vârif*. 2 Cilt. San'a: el-Merkezü'l-Fransî li'd-Dirâsâti'l-Yemeniyye; Centre Français d'Etudes Yemenites, 2003.

Cenedî, Ebû Abdillâh Bahâeddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb. *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*. thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekvâ el-Hivalî. 2 Cilt. San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1993.

Cenedî, Ebû Abdullah Bahâeddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb. *es-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ ve'l-mülûk*. thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva el-Hivalî. 2 Cilt. San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1995.

Demirci, Mustafa. "İktâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/43-47. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Ekva', İsmâil b. Ali. *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1986.

Ekva', İsmâil b. Ali. "Mukaddime". *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*. 1-24. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1986.

el-Melikü'l-efdâl er-Resûlî. *el-'Atâya's-seniyye ve'l-mevâhibi'l-heniyye fi'l-menâkibi'l Yemeniyye*. thk. Abdulvâhid Abdullah Ahmed Hamîrî. San'a: Dârü'l-Kütüb, 2004.

Erol, Burak Gani. "Memlûkler Zamanında Mısır Mahmili". *Türkiyat Mecmuası* 29/1 (14 Haziran 2019), 45-80. https://doi.org/10.18345/iuturkiyat.560215

Fâsî, Ebü't-Tayyib Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ali. *Şifâ'ü'l-ġarâm bi-ahbâri'l-Beledi'l-harâm*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Fâsî, Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el. *el-ʿİkdü's-semîn fî târîhi'l-beledi'l-emîn*. thk. Muhammed Hâmid Fıkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1986.

Finster, Barbara. "An Outline of the History of Islamic Religious Architecture in Yemen". *Muqarnas* 9 (1992), 124-147. https://doi.org/10.2307/1523140

Gacek, Adam. "Instructions on the Art of Bookbinding Attributed to the Rasulid Ruler of Yemen al-Malik al-Muzaffar". *Scribes et manuscrits du Moyen-Orient*. ed. François Déroche - Francis Richard. 57-63. Paris: Bibliothèque Nationale de France, 1997.

Giunta, Roberta. *The Rasulid architectural patronage in Yemen a catalogue*. Napoli: Istituto Universitario Orientale; Insituto Italiano per l'Africa e l'Oriente, 1997.

Gökalp, Yusuf. "Zeydiliğin Mezhebi Kimliğe Kavuşmasında Yemen Sürecinin Önemi". *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi* 27 (2019), 39-61.

Gündüzöz, Güldane. "Yemen'de Bir İbn'ül-Arabî Müdâfii: Mecduddîn el-Fîrûzâbâdî". *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 18/47 (2018), 215-242. https://doi.org/10.32330/nusha.492393

Habeşî, Abdullah Muhammed. *es-Sûfiyye ve'l-fukahâ fi'l-Yemen*. y.y.: y.y.:, 1976.

Habeşî, Abdullah Muhammed. *Hayâtü'l-edebi'l-Yemenî fî asrî benî Resûl*. San'a: Vizâratü'l-İ'lâm ve's-Sekâfe, 2. Basım, 1980.

Habeşî, Abdullah Muhammed. *Mü'ellefâtü Hükkâmi'l-Yemen*. Beyrut: Dârü'l-Kur'âni'l-Kerim, 1979.

Hamzî, İmâdüddîn İdrîs b. Alî b. Abdullah el-Hasenî. *Kenzü'l-ahbâr (ahyâr) fî maʿrifeti's-siyer ve'l-ahbâr*. thk. Abdulmuhsin Müdac el-Müdac. Kuveyt: Müessesetü'ş Şirâi'l Arabî, 1992.

Hatiboğlu, İbrahim. "Muhibbüddîn et-Taberî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/38-39. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Hazrecî, Muvaffakuddîn Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hasen b. Ebî Bekr ez-Zebîdî. *el-'Ukûd ü'l-lü'lü'iyye fî târîhi'd-devleti'r-Resûliyye*. thk. M. Besyûnî Asel. 2 Cilt. Kâhire: Matbaatü'l-Hilâl, 1911.

Hazrecî, Muvaffakuddîn Ebü'l-Hasen Alî b Hasen b Ebî Bekr Zebîdî. *el-ʿİkdü'l-fâhirü'l-hasen min tabakâti aʿyâni ehli'l-Yemen*. thk. Abdullah b. Kâid el-Abbâdî vd. 5 Cilt. San'a: Ceylü'l-Cedîd, 2009.

Helvacı, Mustafa - Unat, Yavuz. "İlm-i mîkāt". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/133-134. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Hizmetli, Sabri. "İbn Hâtim". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/31-32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Hüseyin Sâlim Hüseyin Ansî. *Hayâtü'l-ilmiyye fi'l-Aden min karni'l-hâmis hatta'l-karni's-sâmini'l-hicrî*. San'a: Câmiatü San'a, Doktora Tezi, 2009.

İbn Abdüzzahîr, Muhyiddîn. *er-Ravzu'z-zâhir fî sîreti el-Melik ez-Zâhir*. thk. Abdülazîz el-Huveytır. Riyad: 1. Basım, 1976.

İbn Fazlullâh el-Ömerî, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Yahyâ. *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr: Memâlikü'l-Yemen ve'l-garbi'l-İslâmî ve kabâili'l-Arab*. thk. Hamza Ahmed Abbâs. 27 Cilt. Ebûzabî [Abudabi]: el-Mecmaü's-Sekafî, 2002.

İbn Hâtim, Bedreddîn Muhammed b. Hâtim b. el-Fazl el-Yâmî el-Hemdânî. *Kitâbü's-Simtı'l-ġâli's-semen fî ahbâri'l-mülûk mine'l-Ġuz bi'l-Yemen*. thk. G.R. Smith. 2 Cilt. London: E. J. W. Gibb Memorial, 1974.

İbnü'd-Deyba', Ebû Muhammed Vecîhüddîn Abdurrahman b. Ali. *Buġyetü'l-müstefîd fî ahbâri medîneti Zebîd*. thk. Dr. Yûsuf Şulhud. San'a: Merkezü'd-dirâse ve'l-bühûsi'l-Yemen, 1983.

İbnü'd-Deyba', Ebû Muhammed Vecîhüddîn Abdurrahman b. Ali. *Kurretü'l-ʿuyûn fî ahbâri'l-Yemeni'l-meymûn*. thk. Muhammed b. Ali Ekva'. San'a: Mektebetü Ebû Zer el-Gıfârî, 2. Basım, 1988.

İbnü'l-Ehdel, Ebû Muhammed Bedreddîn Hüseyin b. Abdurrahman b. Muhammed el-Hüseynî. *Tuhfetü'z-zemen fî târihi sâdâti'l-Yemen*. thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî. 2 Cilt. Ebûzabî [Abudabi]: el-Mecmaü's-Sekafî, 2004.

İzgi, Cevat. "Ali b. Hasan Hazrecî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/144-145. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Jazem, Mohammed Abdelrahim - Marino, Brigitte. "Nur al-Din et al-Muzaffar: la construction de l'Etat rasoulide au Yémen". Erişim 26 Kasım 2023. http://journals.openedition.org/cy/104

K. W. Zettersteen. "Mukaddime". *Turfetü'l-ashâb fî ma'rifeti'l-ensâb*. 3-39. Beyrut: Dâru Sadır, 1992.

Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Ahmed. *Subhü'l-a'şâ fî sınâ'ati'l-inşâ*. 14 Cilt. Kâhire: Dârü'l-kütübi's-sultâniyye, 1915.

Kevâşî, Muhammed b. Ebûbekir. “Taysīr Al-Maṭālib Fī Tasyīr al-Kawākib”. Digital Library of the Middle East - DLME. Erişim 31 Mart 2024. https://dlmenetwork.org/library/catalog/81055%2Fvdc_100063278240.0x000001_dlme.

Kevâşî, Muhammed b. Ebûbekir. “Taysīr al-maṭālib fī tasyīr al-kawākib”. Qatar Digital Library. Text. 30 Temmuz 2018. Erişim 31 Mart 2024. https://www.qdl.qa/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9/archive/81055/vdc_100069857273.0x000021.

Khazrejiy, Aliyyu’bnu’l-Hasan. *The Pearl-Strings A History of the Resuliyy Dynasty of Yemen*. ed. E.G. Browne vd. çev. James William Redhouse. 3 Cilt. Leiden: E.J. Brill, 1906.

Khazrejiy, Aliyyu’bnu’l-Hasan. *The Pearl-Strings a History of the Resuliyy Dynasty of Yemen*. ed. E. G. Browne vd. çev. James William Redhouse. 3 Cilt. Leiden: E.J. Brill, 1908.

King, David A. *Mathematical Astronomy in Medieval Yemen: A Biobibliographical Survey*. Malibu: Undena Publications, 1983.

Knysh, Alexander D. *Ibn ’Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*. ed. Seyyed Hossein Nasr. USA: State University of New York Press, 1999.

Kopraman, Kâzım Yaşar. “Baybars I”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/221-223. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

“Kur’an Yolu”. Erişim 13 Mart 2024. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2044/15-ayet-tefsiri.

“Kur’an Yolu”. Erişim 15 Ocak 2024. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1721/14-ayet-tefsiri.

Kuriyama, Yasuyiki. “The Rasûlids and ’Ulamâ Families”. *Bulletin of the Society for Near Eastern Studies in Japan* 42/1 (1999), 67-83.

Kurt, Halil. TDV İslâm Ansiklopedisi. “Yemen”. Erişim 01 Nisan 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/yemen

Mahoney, Daniel. “The Role of Horses in the Politics of Late Medieval South Arabia”. Centre français de recherche de la péninsule Arabique. 2017. Erişim 26 Aralık 2023. https://journals.openedition.org/cy/3287?lang=en

Mahoney, Daniel. “Writing the Ethnic Origins of the Rasulids in Late Medieval South Arabia”. *The Medieval History Journal* 21/2 (2018), 1-20. https://doi.org/10.1177/0971945818775459

Makrîzî, Ahmed b. Alî. *es-Sülûk li-maʿrifeti düveli'l-mülûk*. thk. Muhammed Mustafa Ziyâde. 4 Cilt. Kâhire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1936.

Marco Polo. *Le devisement du monde*. çev. R. Kappler. Paris: Imprimerie nationale, 2004.

Marco Polo. *The Book of Ser Marco Polo the Venetian, concerning the Kingdoms and Marvels of the East*. çev. H. Yule. London: John Murray, 1875.

Margariti, Roxani Eleni. "The Rasūlids and the Bountiful Sea: Marine Resources, State Control, and Maritime Culture in the Southern Red Sea and the Gulf of Aden (626/1229–854/1454)". *Der Islam* 98/1 (01 Nisan 2021), 69-99. DOI:10.1515/islam-2021-0004

Melikü'l-Efdal, Ebû İsmâîl Abbâs b. Alî b. Dâvûd er-Resûlî. *el-ʿAtâye's-seniyye fî tabakâtı fukahâʾi'l-Yemen ve aʿyânihâ*. thk. Abdulvâhid Hamirî. San'a: 2004.

Melikü'l-Eşref er-Resûlî, Ebû Hafs el-Melikü'l-Eşref Mümehhidüddîn Ömer b. Yûsuf b. Ömer. *Turfetü'l-ashâb fî ma'rifeti'l-ensâb*. thk. K.W Zettersteen. Beyrut: Dâru Sadır, 1992.

Messick, Brinkley. "Map of Upper and Lower Yemen". Erişim 20 Nisan 2024. https://www.degruyter.com/document/doi/10.7312/mess17874-001/html

Midilli, Muhammet Enes. "Ulemânın Memlük Coğrafyasına Yönelmesi ve Memlükler Döneminde Kahire İlim Kurumları". *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (20 Mart 2020), 389-412. https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.672905

Muallimî, Muhammed Abdullah Muhammed. *Devru'l-ulemâ fi'l-hayâti's-siyâsiyye ve'l-ictimâiyye fî asri'd-devleti'r-Resûliyye (h.626-858/m.1228-1454)*. et-Târîh ve 'l-hadâratü'l-İslâmiyye: Câmia'tü San'a, Doktora Tezi, 2009.

Mustafa Sabri Küçükaşcı. "Mekke". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/572-575. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Nützel, Heinrich. *Münzen der Rasuliden: nebst einem Abriss der Geschichte dieser jemenischen Dynastie*. Pormetter, 1891.

Orhan, Kübra Zümrüt. "Ebü'l-Gays". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. EK-1. cilt/381-382. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Özaydın, Abdülkerim. "el-Melikü'l-Muzaffer er-Resûlî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29/74-76. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Pierrepont, Zacharie Mochtari de. "Ahmad Ibn ʿUjayl and Bayt al-Faqīh: the birth of a sacred site". *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 44 (2014), 287-297.

Pierrepont, Zacharie Mochtari de. “The Abyssinian Connection?” 01 Temmuz 2023. Erişim 13 Mart 2024. https://journals.openedition.org/remmm/19536

“Rasulid Yemen Resources”. Erişim 08 Nisan 2024. https://ahjur.org/rasulid/rasulid.html.

Rebi’ Hamid Halîfe. “Tirâzü’l-meskûkâti’r-Resûliyye (626-858/1229-1454)”. *el-İklîl* 7/2 (1989), 42-95.

Ruhmân, Muhammed Ahmed. *Muʿcemü’l-elfâzi’t-Târîhiyye fi asri’l-Memlûkî*. Beyrut: Dârü’l-Fikri’l Muâsıra, 1990.

Sadek, Noha. “Rasulid Architecture”. *Architectural Heritage of Yemen: Buildings that Fill My Eye*. ed. Trevor H.J. Marchand. 41-49. London: Gingko Library, 2017. https://www.academia.edu/34503184/_Rasulid_Architecture_in_Architectural_Heritage_of_Yemen_Buildings_that_Fill_My_Eye_Edited_by_Trevor_H_J_Marchand_London_The_Gingko_Library_2017_pp_41_49

Sadek, Noha. “Taʿizz, capital of the Rasulid dynasty in Yemen”. *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 33 (2003), 309-313.

Saîd, Abdülkerîm Kâsım. “es-Sûfiyye fi’l-Yemen”. *Mevsûatü’l-Yemeniyye: sin-kaf*. thk. A. Câbir Afîf. 3/1896-1904. San‘a: Müessesetü’l-Afîf es-Sekâfiyye, 2003.

Sarı, Yasemin. “Resûlîler’in Yemen’de Bağımsızlığını İlan Etmesi ve Mekke Hâkimiyetleri”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2014), 87-104.

Sen, Hüseyin. “Yemen’in Âlim Sultanları Resuliler”. *Yedikıta Dergisi* 45 (Mayıs 2012), 37-38.

Serjeant, R. B. - El-Shami, A. “Regional literature: the Yemen”. *Abbasid Belles Lettres*. ed. J. D. Latham vd. 442-468. The Cambridge History of Arabic Literature. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Seyyid, Eymen Fuâd. *Târîhu’l-mezâhibi’d-dîniyye fî-bilâdi’l-Yemen ḥattâ nihâyeti’l-karni’s-sâdisi’l-hicrî*. Kâhire: Dârü’l-Mısriyyeti’l-Lübnânî, 1988.

Smith, G. R. *The Ayyubids and Early Rasulids in the Yemen: 567-694/1173-1295*. 2 Cilt. London: E. J. W. Gibb Memorial, 1978.

Smith, G. Rex - Porter, Venetia. “The Rasulids in Dhofar in the VIIth-VIIIth/XIII-XIVth Centuries”. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1 (1988), 26-44.

Şelhûb, Sâmî. “Muhammed b. Ebû Bekir Fârisî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12/170-171. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Şentürk, Recep. "el-Melikü'l-Eşref er-Resûlî". 29/67-68. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Şercî, Ebü'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatîf. *Tabakâtu'l-havâs ehli's-sıdkı ve'l-ihlâs*. Dâr'ül-Yemeniyye, 1986.

Tarım Ertuğ, Zeynep. "Tablhâne". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/333-334. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Tomar, Cengiz. "Resûlîler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/1-2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Tomar, Cengiz. "Yemen". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/414-416. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Tomar, Cengiz. "Yemen'de Bir Türk Devleti: Resûlîler ve Âlim Sultanları". *Osmanlı Araştırmaları* 33/33 (2009), 221-236.

Tomar, Cengiz. "Zafâr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/66-67. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Toru, Ümüt. "Eş'arîlik-Hanbelîlik Farklılaşmasının Toplumsal Yansımaları". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (15 Haziran 2018), 259-292. https://doi.org/10.18505/cuid.402943

Usta, Aydın. "Taklid". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/465-467. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Ümit, Mehmet. "Yemen'de Eş'arîlik". *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu Bildirileri Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. ed. Cemalettin Erdemci, Fadıl Ayğan. 613/467-484. Beyan Yayınları, 2015.

Üzüm, İlyas. "Zeydîler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/326-328. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Vallet, Éric. "Diplomatic Networks of Rasulid Yemen in Egypt (Seventh/Thirteenth to Early Ninth/Fifteenth Centuries)". *Mamluk Cairo, a Crossroads for Embassies*. ed. Frédéric Bauden, Malika Dekkiche. 581-603. Leiden: Brill, 2019.

Vallet, Eric. *L'Arabie marchande Etat et commerce sous les sultans rasūlides du Yemen (626-858/1229-1454)*. Paris: Éditions de la Sorbonne, 2010. http://books.openedition.org/psorbonne/2441

Vallet, Eric. “Les sultans du Yémen protecteurs de La Mecque (XIIIe-XIVe s.)”. *Comptes rendus des séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 161/1 (2017), 207-228. https://doi.org/10.3406/crai.2017.96387

Vallet, Eric. “Yemeni ‘Oceanic Policy’ at the End of the 13th Century”. *https://paris1.hal.science/hal-00289581*, ts. Erişim 21 Nisan 2024

Varisco, Daniel Martin. *Medieval agriculture and Islamic science: the almanac of a Yemeni Sultan*. Washington, D.C: University of Washington Press, 1994.

Varisco, Daniel Martin. “Texts and Pretexts: The Unity of the Rasulid State Under Al-Malik Al-Muzaffar”. *Revue Des Mondes Musulmans et de La Méditerranée* 67/1 (1993), 13-24. https://doi.org/10.3406/remmm.1993.1584

Ward, Rachel. “Mean or Green? Mamluk Vessels recycled for the Rasulid Sultans”. *Art, Trade and Culture in the Islamic World and Beyond from the Fatimids to the Mughals*. ed. Alison Ohta vd. 36-49. London: Gingko, 2016. https://www.academia.edu/42775031/Mean_or_Green_Mamluk_Vessels_recycled_for_the_Rasulid_Sultans

World Monuments Fund. “Old City of Ta’izz in Yemen, Al Mudafar mosque, qibla wall”. Erişim 01 Nisan 2024. https://wmf.org.uk/news/wmf-awarded-grant-for-skills-training-project-in-yemen/.

Yahyâ b. Hüseyin es-San’ânî, Yahyâ b. el-Hüseyin b. el-Mansûr–Billâh el-Kāsım b. Muhammed el-Hasenî es-San‘ânî el-Yemenî. *Ġâyetü’l-emânî fî ahbâri’l-kutri’l-Yemânî*. Kâhire: Dârü’l-Kâtibi’l-Arabî, 1968.

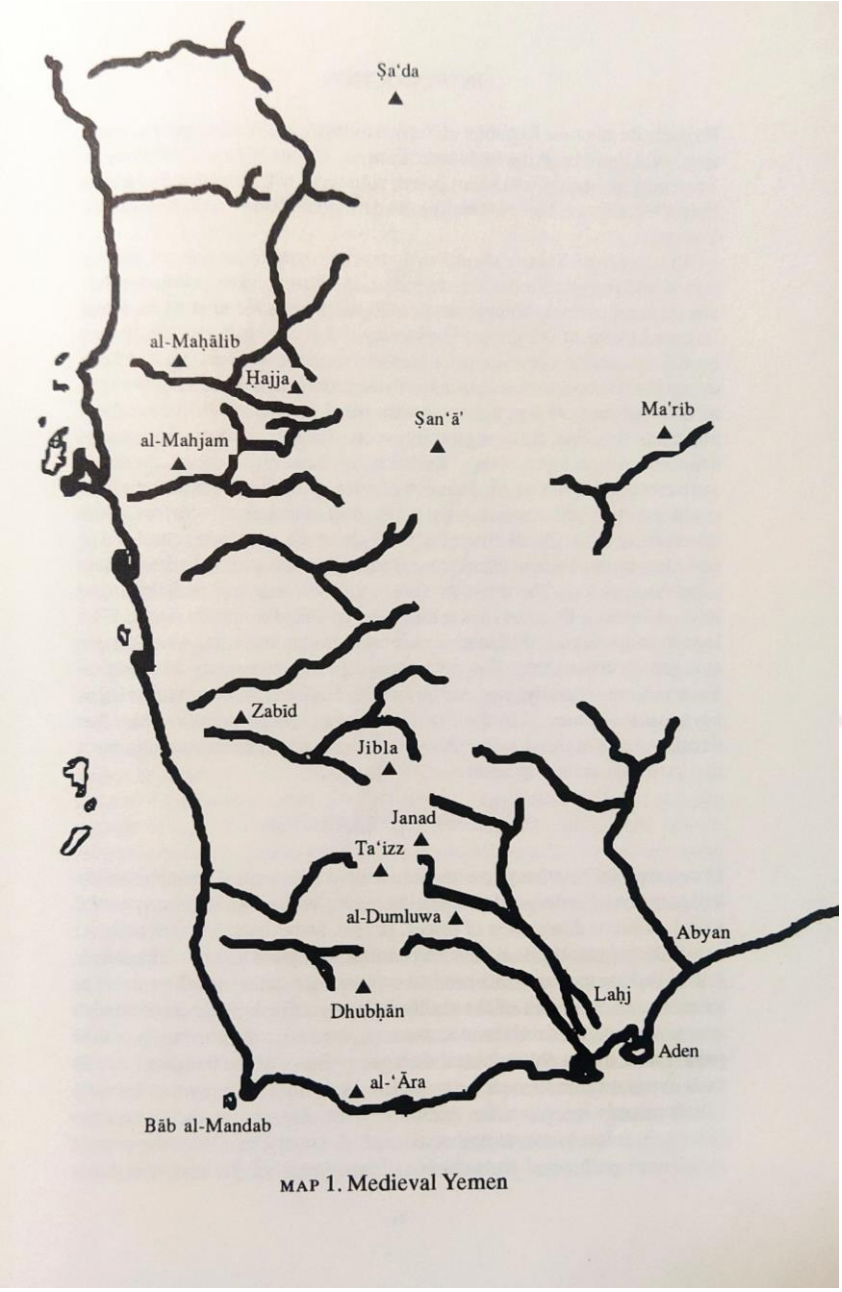
Yemânî, Tâceddîn Abdülbâkî b Abdülmecid. *Behcetü’z-zamân fî târîhi’l-Yemen*. thk. Mustafa Hicâzî. Beyrut: Dârü’l-Avde, 1985.

Yiğit, İsmail. “Ahmed b. Muhammed Müstansır-Billâh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/119. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Yiğit, İsmail. “Memlükler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/90-97. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

Yuvalı, Abdülkadir. “İlhanlılar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/102-105. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

EKLER

MAP 1. Medieval Yemen

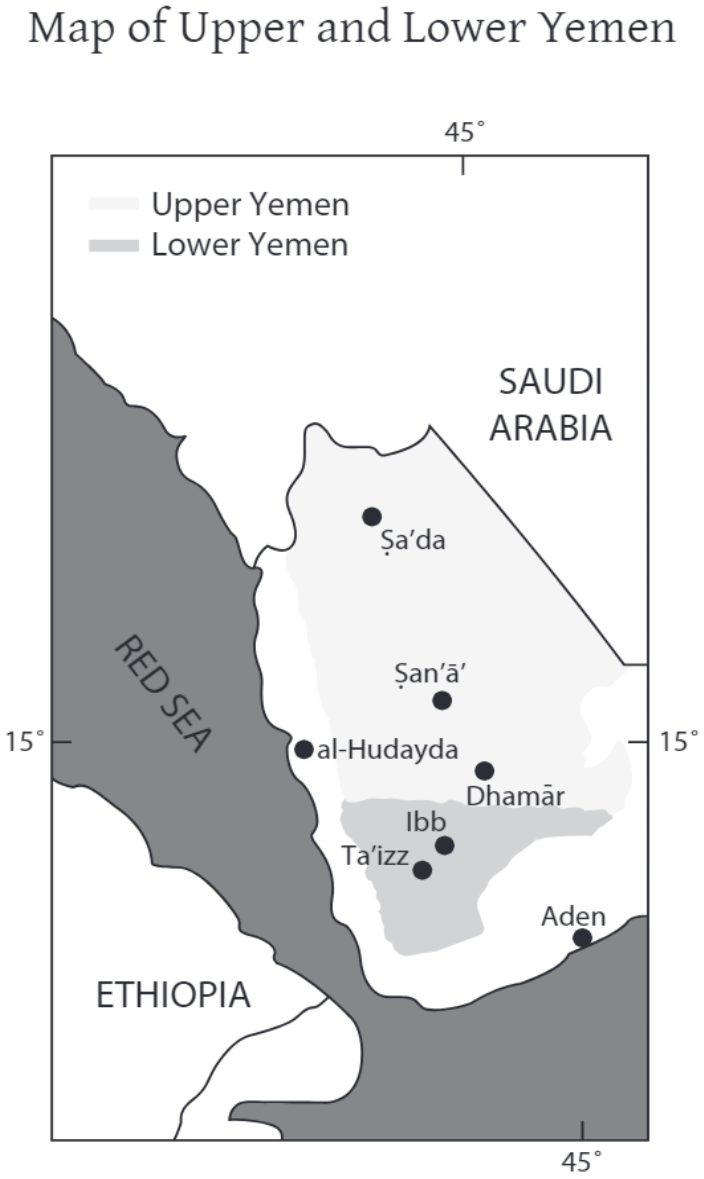
EK 1: Ortaçağ'da Yemen[585]

[585] Varisco, *Medieval agriculture and Islamic science*, 5.

EK 2: Yemen[586]

[586] "Yemen", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Nisan 2024).

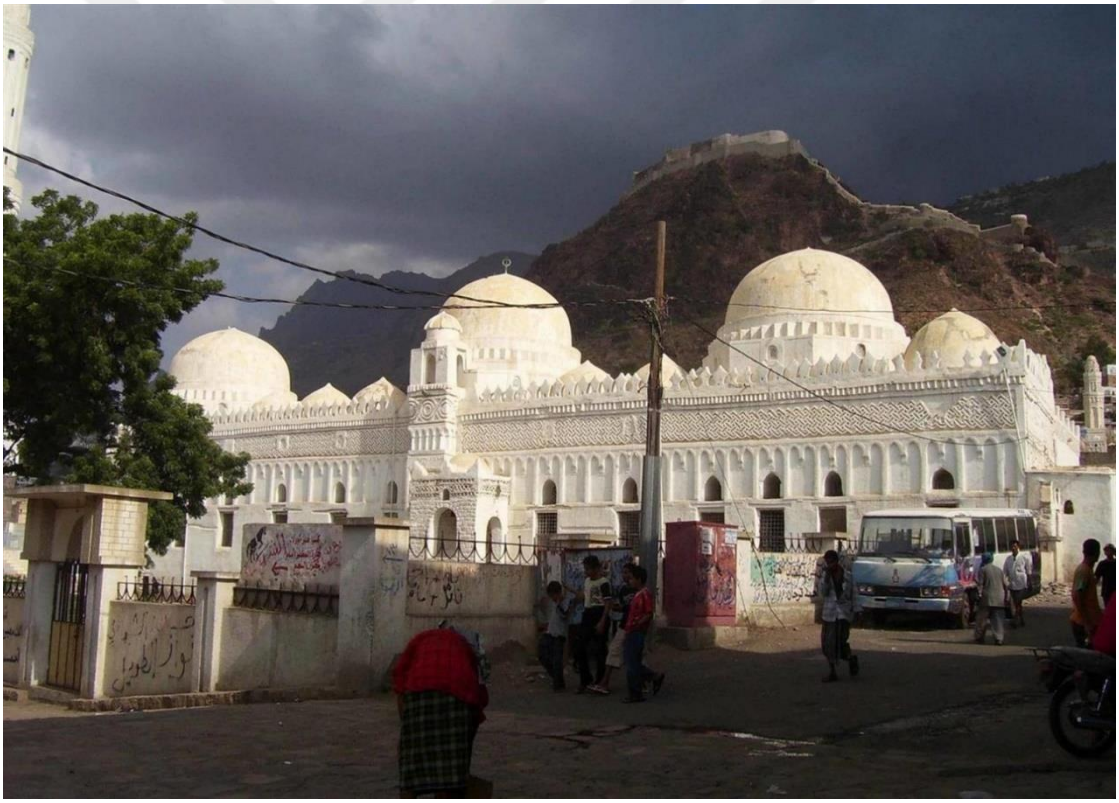

EK 3: Yukarı ve Aşağı Yemen Haritası[587]

[587] Brinkley Messick, "Map of Upper and Lower Yemen" (Erişim 20 Nisan 2024).

EK 4: 650/1252 Yılında Zebîd'de Melik Muzaffer Tarafından Bastırılan Dirhem[588]

EK 5: Melik Muzaffer Tarafından Taiz'de İnşa Edilen Camii[589]

[588] Nützel, *Münzen der Rasuliden*, 44.
[589] "Old City of Ta'izz in Yemen, Al Mudafar mosque, qibla wall", *World Monuments Fund* (Erişim 01 Nisan 2024).

EK 6: Hays'ta İnşa Edilen Hankah[590]

[590]https://alsahil.net/news23916.html#:~:text=%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%A7%D9%85%D8%B9%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B8%D9%81%D8%B1%D9%8A%20%D8%A3%D9%88%20%D9%85%D8%A7%20%D9%8A%D8%B3%D9%85%D9%89,%D9%85%D9%86%20%D9%85%D8%A8%D8%A7%D9%86%D9%8D%20%D9%88%D9%86%D9%82%D9%88%D8%B4%20%D9%88%D8%B2%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D9%81%20%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D8%A9

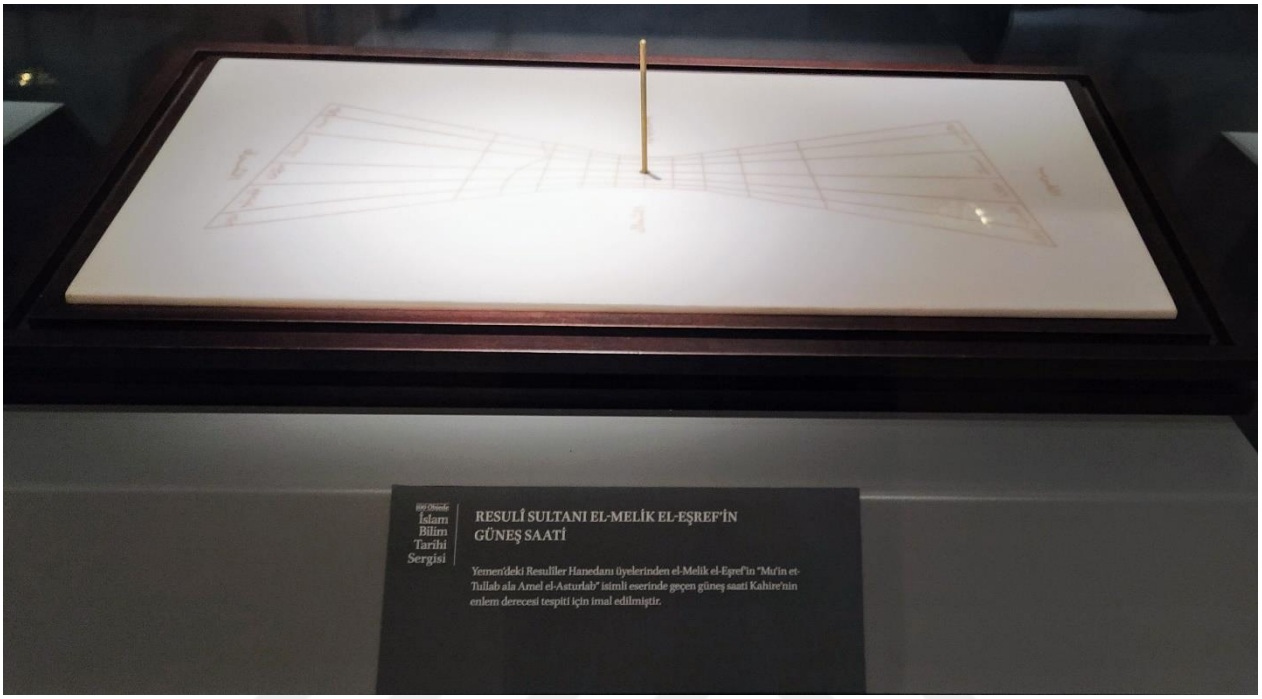
EK 7: Hays'ta İnşa Edilen Hankah[591]

[591] https://alsahil.net/news23916.html#:~:text=%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%A7%D9%85%D8%B9%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B8%D9%81%D8%B1%D9%8A%20%D8%A3%D9%88%20%D9%85%D8%A7%20%D9%8A%D8%B3%D9%85%D9%89,%D9%85%D9%86%20%D9%85%D8%A8%D8%A7%D9%86%D9%8D%20%D9%88%D9%86%D9%82%D9%88%D8%B4%20%D9%88%D8%B2%D8%AE%D8%A7%D8%B1%D9%81%20%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D8%A9

EK 8: Melik Muzaffer'in oğlu Melik Eşref Tarafından Yapılan Usturlap[592]

[592] Fatma Edanur Külahcı Arşivi, 100 Objede İslam Bilim Tarihi Sergisi, 2021.

EK 9: Melik Muzaffer'in Oğlu Melik Eşref'in Güneş Saati[593]

[593] Fatma Edanur Külahcı Arşivi, 100 Objede İslam Bilim Tarihi Sergisi, 2021.